

Forord

Denne bog udsendes i anledning af 450årsdagen for kong Frederik den 1.s brev af 10. august 1524, hvormed han gav Thisted købstad de første kendte privilegier. Den afløser til dels P. L. Halds "Af Thisted Købstads Historie" fra 1924, der forlængst er udsolgt, men der er taget særligt hensyn til oplysninger, der siden er kommet frem, til nye synspunkter og til byens senere udvikling.

Det er endnu ikke tiden til at skrive et større værk om Thisted, da mange vigtige kilder endnu ikke er udforsket. Denne bogs formål er derfor at fortælle om byen og dens borgere for at vække interesse for byens historie og lyst til at arbejde videre bl.a. ved hjælp af Thisted museums, bibliotekets og Thisted byhistoriske arkivs samlinger.

Historisk Samfund for Thy og Mors bringer Thisted kommune, som har støttet udgivelsen af bogen med 10.000 kr., sin bedste tak.

Thisted i gamle dage

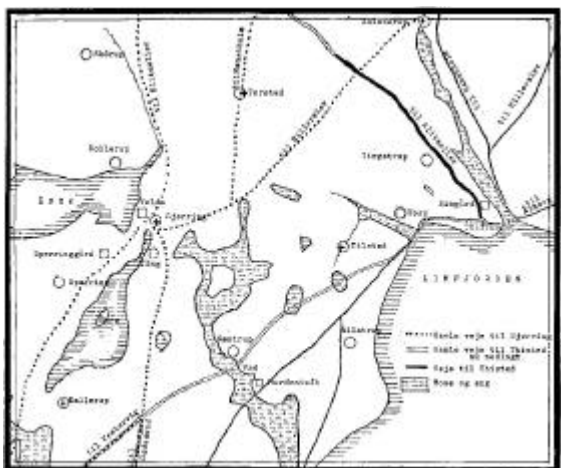
AF TORSTEN BALLE

Thisted bliver til

Thisted er en gammel by. Bynavne, der ender på *sted*, begynder tit med et navn, der var i brug for omkring 1200 år siden, så fra den tid har byen sikkert eksisteret. Vi ved ikke, hvilket navn *Thisted* begynder med. Måske er det et ældgammelt gudenavn *Ti* eller et mandsnavn, der begynde med gudenavnet. I de ældste kilder og i nyere indtil 1800 staves bynavnet oftest uden *h*, og det kan derfor ikke komme af landsdelens navn, *Thy*, som staves med *h*.

Måske er byen ældre end navnet. På byens grund er der fundet redskaber fra stenalderen, så allerede i den tid har mennesker virket her. Naturforholdene var anderledes end nu. Fra Thisted brednings nordvesthjørne gik to smalle fjorde langt ind i landet, én mod vest (Tilstedfjorden) og én mod nord (Skinnerupfjorden), og på næsset mellem dem var der skov. Tykke egestammer er fundet ved Tilstedfjordens nordside, og i Thisted by er der fundet hjortetakker på den gamle fjordbund. Det har været et godt land for stenalderens jægere og fiskere. Senere begynde folk at dyrke jorden, og siden den tid har der i hvert fald til folk levet bofaste folk mellem de to fjorde. Det vidner langdyssen ved Torstedvej om. Den har mistet sine store randsten og er blevet forkortet, men alligevel ligger den som et ærværdigt minde om det gamle bondefolk, der levede her for 4000 år siden.

Naturforholdene ændrede sig. Skovene forsvandt, og Limfjorden skyllede grus og sten op i strandvolde, der lukkede for de to fjorde, som blev til søer og siden til

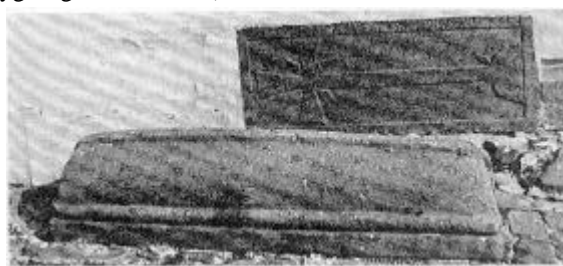
Gamle veie

moser. Mens fjordene var der, har Thistednæsset ligget temmelig afsides for færdsel over land. Skulle man dertil, måtte man inden om fjordene eller gennem dem, og de ældgamle færdselsårer gik da også til knudepunkter ved Sjørring og Hillerslev inden for fjordene. Begge steder var der en kongelig borg, og herredstingene blev holdt ved de to byer. Det gamle landsting for Thy, Thybo bygdeding, blev vist holdt ved Sjørring, før Thisted blev det vigtigste knudepunkt for færdselen¹).

Det var naturligt, at det skete, da fjordene blev lukket af strandvolde, der gav fast bund for veje. Over strandvolden, *draget*, ved Dragsbæk kunne man så drage til Thisted og mødes med folk, der kom østfra over et drag, dannet der, hvor Strandgade nu ligger, og med folk nordfra og vestfra.

Det nye vejknudepunkt havde bedre forbindelser til alle sider end de gamle. Sjørring og Hillerslev mistede deres betydning, og hovedfærdselsårene, adelvejene, bøjede ind mod Thisted, først ligesom lidt nølende, senere mere direkte. Det er rimeligt, at folk nu mødtes der for at handle, og den nye handelsplads havde det store aktiv, at den lå ved den sejlbare Limfjord, en vidt forgrenet vandvej med roligere vand end havet, ideel for små skibe, der kunne bringe ladninger til og fra alle fjordens egne.

Ved den tid var det nok, at man byggede den første stenkirke i Thisted, en ret stor romansk bygning, smukt udstyret med billedsten og måske med portaler, muligvis indviet til Vor Frue Maria, hvis billede omgivet af solluer endnu står i byens våben. Mange af dens kvadre og billedstenene blev brugt, da en ny kirke, den der står nu, blev bygget, og derfor kan vi danne os et begreb om bygningens karakter²).

To middelalderlige gravsten ved kirketårnet.

Den gamle døbefont blev flyttet over i den nye kirke, og tre gravsten minder om Thistedfolk fra samme tid. En mærkelig sten er formet som et gravtræ. Den ligger nu syd for kirketårnet, og to flade sten er sat ind i muren. Den ene bærer det første kendte navn på en Thistedbo, Tord Amdisen. Hvor stor byen var dengang, ved vi ikke, men den havde som andre gamle byer fået aflæggere, torper, på udmarken, nemlig Torp og Tingstrup. Det sidste navn burde staves *Tinstrup*, da det ikke har noget med et *ting* at gøre. Det beviser de former, navnet havde helt op til 1800, og den gamle udtale af navnet, *tenstrop*.

Thisted bliver købstad

Ved gode handelspladser slog handelsmænd, håndværkere og arbejdere sig ned i en ret tæt bebyggelse og med tiden fik deres by visse rettigheder, der skulle støtte deres handel og beskytte mod konkurrence fra andre byer. Dermed var byen blevet købstad.

Hvornår Thisted fik de første købstadrettigheder, ved vi ikke, men 1454 fik bøgglumbispen Jep Friis birkebrev

¹ Årb. 1948-49.

² DK.

på Thisted af kong Christian den 1.³). Et birk var et særligt retsområde, der ikke hørte under herredet og havde sit eget ting.

Egentlige købstadprivilegier kunne biskoppen ikke give byen. Han kunne ikke give dens borgere eneret til handel med folk, der boede inden for en vis afstand fra byen, da landsbyerne ikke tilhørte ham. Det kunne kun kongen.

Det første kendte kongelige privilegium til Thisted er udstedt af kong Frederik den 1., men der er ingen tvivl om, at byen har været købstad nogle år før. 1507, 20. august, blev der ført et tingsvidne på Læsø birketing af 8 *købstadmænd*, derimellem to fra Thisted, og 1522 nævnes Christiern Søfrensen, *rådmænd* i Thisted, i et *sagefaldsregister*⁴). Rådmænd fandtes kun i købstæderne. Hvilke rettigheder, byen har haft dengang, ved vi ikke, men i brevet 1524 er det slået fast, hvilke privilegier den nu skulle have:

*"Anno 1524 St. Laurentii dag har kong Frederik den 1. for biskop Stygge Krumpens skyld undt og tilladt, at hans og Børglum bispedømmes undersåtter, borgmestre, rådmænd og menige borgere i Børglum bispedømmes købstad Thisted må og skal indtil evig tid nyde, bruge og beholde fri købstadret og byfred, sejlads, handel og købmandskab og alle andre herligheder, privilegier og friheder, ingen i nogen måde undtaget, således som Vore og Kronens undersåtter, borgmestre, rådmænd og borgere i Vor købstad Viborg har og i alle måder nyder og bruger."*⁵)

Viborgs privilegier blev stadfæstet af kong Hans 1505. Det blev da befalet, at ingen verdslig person, der boede eller kom til at bo i byen, måtte købe og sælge dér, uden at de svarede skyld og skat som de andre borgere, og hvis nogen ville føre varer til byen, måtte ingen borger købe det uden for byens porte. Ingen fremmede købmænd, adelsmænd, præster eller bønder måtte købe eller sælge noget i landsbyerne inden for 4 miles afstand fra byen⁶).

Thisted og Hovsør

Det var altså de samme rettigheder, kongen gav Thisted for biskop Stygge Krumpens skyld. Når biskoppen havde fået kongen til det, var grunden måske, at en anden handelsplads i nærheden kunne blive en farlig konkurrent til Thisted, nemlig *Hovsør*. Dette sted nævnes sammen med Thisted allerede 1367, og 1374 nævnes begge byer igen som steder, hvor skattekorner skulle leveres⁷). I Hovsør var der bedre forhold for skibene, og der var kortere ad søvejen til Ålborg, Nykøbing og andre handelspladser ved fjorden end fra Thisted. Når nu Thisted fik eneret til landhandel i fire miles omkreds, måtte Hovsørs handel høre op, og det var måske netop biskoppens hensigt at spænde ben for Hovsør. Helt sikker på, at han havde nået, hvad han ville, har han nu nok ikke været. I hvert fald fik han kongen og rigsrådet til allerede 1528 at stadfæste Thistedes privilegier med tilføjelse af, *at der ikke skulle bygges nogen ny købstad ved Hovsør*⁸).

Nu mente biskoppen vel, at han havde fået ram på Hovsør, men det skulle snart vise sig, at så let gik det ikke. Hovsør hørte under Kronen og lå til Ørum len, og da Holger Rosenkrantz blev lensmand 1531, tog han derfor Hovsørs sag i sin hånd. Det var hans pligt at varetage lenets og dets beboeres interesser, som også var Kronens, og måske havde han også et horn i siden på gejstligheden, der stadig søgte at udvide sin verdslige magt. Det havde mange adelsmænd på den tid, og det var en medvirkende årsag til, at reformationen kom kort tid efter.

Præsten i Hunstrup skriver i sin indberetning 1568, at der er otte gårdes eje i Hovsør. Dér var der engang en by, der hed Hostrup, men for omkring 40 år siden i hr. Holger Rosenkrantzes tid blev den by brudt ned og sat op igen i Hovsør, og hr. Holger ville have Hovsør til en købstad og Thisted til en landsby. Hovsør blev da bygget i mere end 24 bygninger, og de otte gårdes eje i Hostrup blev delt i 30 skifter.

Samme år, som hr. Holger var blevet lensmand på Ørum, udstedte kongen da også et privilegium til bymænd i Hostrup på Hanstholm (!) for dem, der ville indflytte og bo dér⁹), og 1532 fulgte et kongeligt brev, hvorefter borgerne i Hovsør i Thy skulle være skattefri i 5 år, fordi de var ved at bygge i Hovsør. De skulle også være toldfri 5 år overalt i Danmark undtagen på kongens fiskerlejer Skanør og Falsterbo¹⁰).

De sidste undtagelser kan måske tyde på, at det, Hovsørboerne ville sælge, var fisk og ikke landprodukter, som Thisted jo havde fået eneret til at handle med i sit område.

Hovsørs førstemand, Jep Lauritsen, havde været til stede på Herredagen i Odense 1532. Da han kom hjem, pralede han med, at kongen havde givet ham privilegium på købmandshandel, og sagde, at kongen og rigsrådet ville have de små købstæder afskaffet, og at de, især Thisted, aldrig herefter skulle være købstad eller bruge nogen købmandshandel, men skulle føde dem med deres plovsvævl¹¹). Folk troede ham, og flere lovede, at de ville bygge ved Hovsør, fordi Thisted var undsagt. Derom blev der ført tingsvidne for Thisted byting 1532.

Samme år gjorde biskoppen et modtræk og stævnedes Jep Lauritsen med hans tilhængere for kongen og rådet at svare for de bygninger, de havde opført ved Hovsør, og på anden tiltale, biskoppen havde til ham¹²).

Der blev dog snart andet at tænke på. 1534 kom det store bondeoprør, ledet af skipper Clement. Adelen forsøgte at slå det ned, men 15. oktober led deres hær et stort nederlag mod bønderne ved Svenstrup syd for Ålborg. Mange adelsmænd blev dræbt, og mellem dem var Hovsørs beskytter, Holger Rosenkrantz. Mange borgere i Thisted havde sluttet sig til bønderne og var med til at brænde herregården Lyngholm, som hr. Holgers svigerfar, Jep Friis, ejede. Så var Thisted ovenpå igen, men ikke længe. Christian d. 3.s hærfører Johan Rantzau, slog oprøret ned, og nu hang straffens sværd over hovedet på dem, der havde været med. Man kunne have frygtet et blodbad, men den kloge konge valgte en udvej, der kunne skabe fred mellem ham og folket. Kun nogle af lederne

³ Turistårbog 1972, 93.

⁴ JHT, 311.

⁵ DA.

⁶ DA.

⁷ H, 12.

⁸ Frederik d. 1.s danske registeranter.

⁹ Frederik d. 1.s danske registeranter.

¹⁰ Frederik d. 1.s danske registeranter.

¹¹ DA.

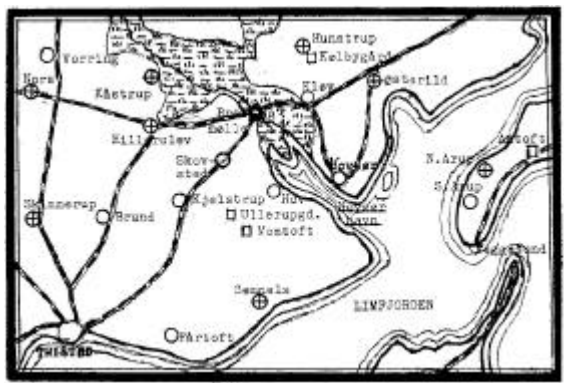
¹² DA.

blev henrettet. Resten kunne købe deres liv, løse deres hals, som det hed, ved at betale bøder, hvis størrelse man kunne tinge om! Private erstatningskrav skulle rejses over for kongen, når han kom til Jylland, og ikke for de lokale ting, der kunne tænkes at være partiske. Til Jep Friis og provst Svend i Vestervig, som det særlig var gået ud over, skrev kongen, at de skulle tiltænke, at de ikke startede et nyt oprør ved deres krav¹³).

Hovsørmændene havde vist stået på kongens side. De havde grasseret i Thisted og dræbte en mand, og måske var det af frygt for gengæld, at borgerne i Hovsør 1535 fik kongen til at give dem et beskærmelsesbrev. Deres anfører, Jep Lauritsen, stævnedes samme år biskoppen, fordi han og hans folk havde fejdet på ham imod kongens dom og brev og havde forholdt ham nogle varer¹⁴).

Landet faldt efterhånden til ro, og 1536 var tiden kommet, da kongen kunne gøre op med gejstligheden og tage den verdslige magt fra den. Reformationen blev indført, og det førte til en stor forandring af Thistedes stilling. Thisted bispegård og dens gods tilhørte nu Kronen, og Thisted var kongens by. Lensmanden på Ørum, der på kongens vegne blev byens øverste myndighed, var nu ikke interesseret i at gøre noget for Hovsør. Den nye by fik aldrig egentlige købstadrettigheder og derfor heller ikke borgmestre og råd. Det ser ud, som man ikke rigtig vidste, hvad man skulle gøre ved den, men foreløbig fik den dog sine få privilegier forlænget i 5 år, så der var tid til at få foretagendet afviklet på en lempelig måde, efter at adelsmænd og bønder i Hundborg og Hassing herreder 1536 havde erklæret, at Thisted lå dem langt belejliger end Hovsør¹⁵).

Endnu 1536 var Jep Lauritsen på færde i Thisted. Han havde lejet et stykke jord på Thisted mark, men havde opsagt lejemålet. Alligevel lod han sine folk høste kornet og bringe det hjem til Hovsør, hvorfor han blev dømt for vold. Han ankede sagen til kongen og rådet, men de dømte ham 1537 til at betale voldsbøderne¹⁶).

Thisted og Hovsør.

Hvis borgerne i Thisted nu havde håbet, at dens sejr over Hovsør var endelig, blev de skuffet ved et tvetydigt kongeligt brev 1542 til kongens undersåtter i Thisted by, som resterede med skat og landgilde. De skulle herefter levere deres landgilde til Ålborg slot og *nære og bjerge sig med deres avl, som andre af kongens undersåtter, bønder*

på landet gør og lade de Hovsørmænd igen afdele. De skulle ikke blive mere besværede med købstadtyng, end de var i gammel tid¹⁷).

Dette brev kunne godt se ud til at stemme med den historie, Jep Lauritsen havde bragt med hjem fra herredagen i Odense 1532¹⁸). Skønt brevet sikkert kun hentyder til visse ejendomme, der tilhørte kronen, men som nogle borgere havde i brug, var brevet så uklart affattet, at det ikke var underligt, om Thistedes borgere blev opskræmt.

Det er da nok dette brev, der var årsag til, at borgmestre, råd og menige borgere i Thisted 1542 sendte fuldmægtige til kongen for at klage over, at byen daglig blev besværet af adskillige tynger, og *at de ikke vidste, om den skulle være en fri købstad eller en landsby*¹⁹). Kongen besluttede sig da til én gang for alle at få ende på den spegede sag og sendte en kommission til byen. Den skulle undersøge forholdene og taksere byen til en byskat til Kronen i lighed med, hvad andre købstæder svarede.

Det gjorde den på grundlag af byens jordebog, der viste, at byen i bispernes tid havde svaret 192 td. byg og 3 td. 6 pd. smør, men var fri for andre afgifter. Det blev da bestemt, at byen skulle svare 100 mark årlig og betale andre afgifter efter sin evne som andre købstæder, men skulle være fri for korn- og smørskyld²⁰). Så var den side af sagen afgjort, men kommissionen tog også forholdet til Hovsør op og udtalte, at hvis Thisted skulle være købstad og give byskat og kongeligt tyng, kunne det ikke være tåleligt, at Hovsør blev ved magt uden Thisted bys store trængsel og fordærv.

Dermed var sagen afgjort, og 1545 tog kongen da borgmestre, rådmænd og borgere i Thisted under sin beskyttelse og stadfæstede deres privilegier²¹). De skulle så foruden byskatten give 100 mark i årlig afgift for de jorder og ejendomme af Kronens, som borgerne havde i brug.

Hovsørs privilegier udløb, og siden måtte den klare sig som landsby. Endnu 1545 måtte Hovsørmændene dog betale 40 daler for at blive fri for at stille soldater, da de ikke gav skat, når andre bønder gjorde²²). En vis særstilling blev byen ved at have en tid. Præsteindberetningen 1568 siger, at Hovsørmændene ikke lægges i skat med de andre sognemænd, og jordebogen for Ørum len 1580 nævner byen som en enhed, der svarer 46 td. byg, 12 pd. flæsk, 8 pd. smør og 46 td. gæsterihavre. Den kaldes her *et lille fiskerleje*, så beboerne må have brugt deres skibe og havnen ved den fiskerige fjord til noget, der gav byen en roligere og måske økonomisk bedre tilværelse, end den havde haft som minikøbstad.

Kongelige gaver og byrder

Thisted skulle snart erfare, at det ikke var så misundelsesværdigt at få købstadrettigheder - og købstadpligter, skønt kongen i de følgende år gav byen mange gode gaver.

¹³ DM, 3. r. 4. b., 184.

¹⁴ DA.

¹⁵ DA.

¹⁶ GDD II, nr. 21.

¹⁷ DM, 2. r. 6. b., 360.

¹⁸ DA.

¹⁹ DA.

²⁰ DA.

²¹ DA.

²² DM, 4. r. 1. b., 100.

1546 var kong Christian den 3. i Thisted, og ved den lejlighed skænkede han borgerne den såkaldte Hillerslev mark²³), som kong Hans havde givet dem lov til at bruge, og han ledede selv afmærkningen af skellene med store sten. Gratis var gaven nu ikke, for borgerne skulle herefter svare Kronen 24 mark årlig af jorden. Under kongens ophold skænkede han også borgerne et gildehus, som sognepræsten boede i, for at de kunne bruge det som rådhus. Et nyt kapel, der lå uden for byen, fik de lov til at rive ned, og materialerne derfra kunne de bruge til at forbedre rådhuset med²⁴).

1547 tillod kongen, at de markeder, der havde været holdt ved Vestervig St. Hans dag og St. Olufs dag, herefter skulle holdes i Thisted²⁵).

1549 blev der oprettet en latinskole. Problemet, hvordan rektor og hørerne skulle få føden, klaredes på en måde, der var billig for Kronen. Mellem det gods, der havde hørt til bispegården og nu altså var Kronens, var der en del gårde, som egentlig tilhørte forskellige kirker og svarede landgilde til dem, men som biskoppen havde haft herlighedsretten til. Kongen gav nu nogle af disse gårdes landgilde til rektorembedet, og det blev altså kirkerne, der kom til at betale²⁶). Kongen forsvarede det med, at "religionen kan så meget bedre formeres og blive ved magt". Rektor skulle desuden være sognepræst i Skinnerup og have indtægten af præstegården dér og tiende af sognet. Hørerne, som skolens andre lærere kaldtes, skulle have deres kost på omgang hos borgerne!

Disse gaver kostede altså ikke kongen en rød skilling, men hans krav til byen blev større og større. Foruden byskatten og afgiften af Kronens jord tyngede "al anden Kronens tyng" efterhånden hårdt på borgerne.

1542 fik de ordre til at være rede med rustning og våben, når de blev tilsagt af rigets marsk. 1543 fik de indkvartering af soldater. 1545 måtte byen betale 150 daler for at blive fri for at stille soldater. 1549 skulle borgerne lade alle deres skibe løbe ind i Mariager fjord og føre kalk derfra til Koldinghus slots bygning. 1551 skulle 15 landsknægte have underhold. 1552 skulle borgerne føre 50 læster kalk til Kolding og underholde 12 soldater. 1553 skulle der sendes skibe til Aalborg for at føre kongens korn videre, og sådan fortsatte kravene år efter år. Dertil kom så ekstraskatter, der efterhånden blev permanente og blev fulgt af nye skattebuketter.

Helt galt blev det under syvårskrigen 1563-70. Da måtte Thisted af med 3807 daler, 1280 pd. kobber, 742 td. havre og en mængde fødevarer, som skulle leveres i Halmstad eller København. Desuden måtte byen skaffe 120 karle, 46 matroser, 8 skibsbyggere, 4 tømrersvende, 2 badskærer og 2 spillemænd(!) til hæren og flåden, alle udrustet med harnisk og våben²⁷). Under krigen fik man også indkvartering af 75 mand, der skulle have gratis logi og forplejning.

1575 skulle byen give 150 daler til befæstning af Ribe og året efter 250 daler i landehjælp til betaling af rigets gæld, men byen var blevet fattig, og 1577 skyldte den 150 daler af landehjælpen og 223 mark i byskat. Før havde

byen betalt 200 mark årlig i byskat og 24 mark som afgift for Kronens mark, men man var nu kommet op på det dobbelte. Borgmestre og råd klagede over, at byen blev besværet over evne, og kongen nedsatte så 1579 deres byskat og afgift til 74½ daler²⁸).

Indre vanskeligheder

Den unge købstad måtte kæmpe med mange vanskeligheder. En af dem var, at det ikke var let at få dannet en fast borgerstand, der stod sammen om pligter og rettigheder. Mange var fristet til at sælge deres ejendomme til folk, der så deres fordel ved at være borgere og få del i byens goder, men samtidig prøvede at undgå byrderne.

1551 måtte kongen befale, at ingen måtte sælge ejendomme i byen undtagen til folk, der ville bo der og tage del i Kronens og byens tyng²⁹). Årsagen var, at borgere havde solgt til adelsmænd og præster, der var skattefri. Sælgerne skulle nu indfri ejendommene igen, og hvis nogen herefter solgte en ejendom til sådanne folk, skulle den og købesummen være forbrudt til Kronen.

Naturligvis prøvede nogle at omgå forbudet, og derfor befalede kongen 1580, at ingen borger måtte pante eller sælge sin ejendom hemmeligt. Det skulle ske offentligt på bytinget, og der skulle udstedes dokumenter om det, ellers var det ugyldigt³⁰).

Det ser ud som om Thisted nu havde en god tid i nogle år, men 1608 ramte en katastrofe byen. En voldsom brand ødelagde en stor del af den, og mange mistede alt, hvad de ejede. De brandlidte blev fri for at svare skat i 4 år, men det var kun en ringe hjælp, og få år efter, 1620, galede den røde hane igen. Tre fjerdedele af byen brændte, og blandt ildens bytte var præstegården. De der havde lidt tab, blev nu fri for kongelig skat og tyng i 3 år, men inden de var gået, blev den del af byen, der lå lavest, oversvømmet³¹). Det skete i februar 1622. Vandet stod 80 cm højt i Bisgårds lade, i staldene stod dyrene i vand til bugen, og i stuehuset var der ½ m vand over gulvene. Noget lignende må være sket med andre huse.

Efter branden blev mange af de brændte huses tomter ikke bebygget igen de første år, og endnu 1682 lå mange grunde øde hen³²).

Kejserkrigen

I lange tider blev Thisted nu skånet for store ildsvåder, men inden byen var kommet på fode efter den sidste, ramte en endnu større ulykke Jylland og også Thisted. Landet kom med i trediveårskrigen. Kongens hær blev slået, og fjenden væltede ind i Jylland. Der blev gjort forsøg på at standse ham ved Limfjorden. 23. september 1627 skrev kongen til Jørgen Skeel, at der ville blive sendt 5000 pd. krudt til Thisted og så meget af bly og lunter, som kunne undværes³³). Kongens ældste søn, prins Christian, kom herop med nogle tropper for at lede forsvaret. 20. september kom han til Vestervig og forsøgte at rejse bønderne til modstand, men uden held, og prinsen rejste videre mod Thisted. Ved Dragsbæk faldt han

²³ DKc, 287.

²⁴ Se årb. 1973.

²⁵ DKc, 346.

²⁶ DM 4. r. 2. b., 322.

²⁷ DA.

²⁸ DA.

²⁹ DA.

³⁰ DA.

³¹ DA.

³² Grundtakst 1682, TBA.

³³ KcB.

imidlertid af vognen og brækkede det ene ben. En læge fra Ålborg blev hentet, men nu var fjenden nær, og prinsen måtte i en fart køres ud til kysten, hvor han kom med et skib til Norge³⁴). Dermed var forsvaret opgivet.

”1627 ved St. Mikkel's dag kom kejser Ferdinands krigsfolk ind i Thy, så Gud bedre det desværre for jammer, armod og stor elendighed derefter fulgte med menneskene”, skrev slotsfoged Jens Nielsen foran i en bog³⁵). Krig havde man nok mærket til før, men kun på den måde, at der skulle sendes soldater, mad eller penge, men man havde aldrig oplevet en besættelse og alle de frygtelige ting, som fulgte med. Hvor mange menneskeliv, der gik til, hvor mange hjem, der blev plyndret og brændt, hvor mange grusomheder der blev begået, har vi ikke noget tal på. Det var nok værst på landet. Fra Hassing herreds tingbøger og Ørum lens regnskaber har vi en del eksempler på, hvor galt det gik til dér. Thisted synes at være sluppet nogenlunde lempeligt, men byen var jo garnisonsby for fjenden, så det ville ikke være klogt at ødelægge den eller slå borgerne ihjel. De måtte rykke ud med næsten alt, hvad de ejede af værdifuldt gods, men når liv og boliger var i behold, var der dog en fremtid.

1628 i december kom kejserens kommissærer til Thisted for at registrere folk, korn og kvæg³⁶). Efter deres optælling var der da 1276 indbyggere. Det lyder ikke af meget, men efter tidens forhold var Thisted ikke så lille en by. I en liste over, hvor mange soldater, der skulle indkvarteres i jyske byer, nævnes først de store købstæder, Ålborg skulle have 45 soldater, Ribe 43, Viborg 35, Århus 32 og Horsens 25, men derefter følger Nykøbing, *Thisted* og Kolding med 15, Sæby og Skagen med 13, Vejle, Lemvig og Holstebro med 10 og derefter de mindre købstæder med 5-8 soldater³⁷). Listen er vist fra sidst i 1500-erne og giver nok et begreb om byernes forholdsvis størrelse.

De kejserlige kommissærer optalte også 300 td. kornvarer, 183 heste, 318 kreaturer, 349 får og lam og 319 svin. Hvor meget af det, der blev fjendens bytte, ved vi ikke, men der blev snart sluttet fred. Det skete 22. maj 1629, og 2. juni forlod de fjendtlige tropper byen.

Det var et held for Thisted, at den øverstbefalende, oberstløjtnant Melchior von Hatzfeldt, var en human officer, der forsøgte at holde streng disciplin blandt sine hvervede soldater. Det var ikke let, da han boede på Odden i Vendsyssel, og det kunne ikke undgås, at der skete overgreb. Hans fætter, en ritmester, pressede Thisted for 300 daler, og hans svoger fik 400 lod sølv.

På den anden side blev vold tit straffet. En soldat, der bed et halvt øre af en borger, blev sat i fængsel. Da en af von Hatzfeldts soldater skulle have talt ilde om ham i ”den tykke byfoged Jens Schneiders³⁸) hus”, blev sagen undersøgt, men byfogeden og sognepræsten erklærede, at de ikke havde hørt noget nedsættende.

Det har sikkert virkelig været et udtryk for taknemmelighed, at byen sendte v. Hatzfeldt en kasse bøger, bl. a. den sjældne ”Den danske Rimkrønike”, der

vakte stor opmærksomhed mellem de tyske officerer. Gavens art viser, at han var en dannet og oplyst mand.

Naturligvis var det dyrt for Thisted at underholde en fjendtlig garnison, og 1629 bad borgerne om lempelse af byrden, fordi de nu havde givet alt, hvad de ejede af sølv og penge og kun havde noget korn og kvæg og tin, messing og kobber. Helt på bar bund var de altså ikke, men den almindelig armod kommer til udtryk i kirkeregnskabet for 1629, hvorefter der ikke var beregnet nogen indtægt eller udgift for 1627 og 1628, og i regnskabet 1631, hvor kirkeværgen beklager sig over, at der ikke er noget at få, hverken af tiende eller landgilde. Endnu 1632 blev borgerne fritaget for at betale 10 daler, som de skyldte i skat for 1627, og for at betale den årlige skat for 1629, da fjenden drog bort.

Værre så det ud på landet, hvor plyndrende horder af soldater brændte og skændte. Til sidst, da bønderne ikke havde mere at miste, slog de sig sammen, overfaldt de fjendtlige soldater og huggede dem ned, når, der var lejlighed, så soldaterne til sidst knap turde færdes uden at være mange sammen. De blev efterhånden demoraliserede, og mange deserterede, så det var på høje tid freden blev sluttet, hvis ikke hæren skulle gå i opløsning.

Svenskekrigene

I løbet af 1630'erne ser det ud, som byen igen er kommet til hægterne. Tingbogen 1638 melder i hvert fald ikke om særlige vanskeligheder, men snart brød en ny krig ud, Torstenssonkrigen med Sverige. Svenske tropper besatte 1643 Jylland og kom også til Thisted. De var vel ikke så hårde ved byen som de kejserlige tropper, men borgerne måtte underholde de svenske soldater og betale store summer, så efter krigen søgte de om, at den resterende byskat for otte år og bådsmændsskatten for seks år måtte blive eftergivet³⁹).

Så kom der igen nogle fredså, men 1657 begyndte Danmark en krig mod Sverige, og den blev værre for landet og for Thisted end den forrige⁴⁰). Svenske tropper rykkede op gennem Jylland og nåede sidst i september til Aggertangen. Denne gang var borgerne og bønder enige om at forsvare deres hjemstavn, og en stor skare samlede sig på tangen under ledelse af Niels Lykke. De fik i hast lavet et *kast*, en skanse med en dyb grøft foran, nær ved byen Nabe og tog opstilling bag den med de våben, de havde, og nogle få kanoner. Der var omkring 1500 bønder og borgere og nogle ryttere mod de 700 svenskere, så det så ud, som om det skulle kunne lykkes at standse fjenden. Svenskerne fik imidlertid at vide, at store dele af fjorden lå tør ved lavvande, og de rykkede da 3. oktober uden om skansen og angreb vore folk fra siden og fra ryggen, og forsvaret var nu håbløst. Mange blev hugget ned, og i de af egnens kirkebøger, der er i behold fra den tid, kan man se, at i alle sogne blev flere mænd begravet i dagene efter slaget. Også borgere fra Thisted faldt⁴¹). Hvor mange er det ikke muligt at sige nu, da der mangler stykker af det blad i kirkebogen, der fortæller om begravelser i oktober, men 12 navne kan ses. Senere berettede borgmestre og råd, at en part af borgerskabet blev slagte og ”formyrt”, og muligvis var Anne Søes fader, rådmand Christen Søe,

³⁴ H, 36 f.

³⁵ Suhms samlinger, 3 b., 95 ff.

³⁶ Suhms samlinger, 3 b., 95 ff.

³⁷ Suhms samlinger, 3 b., 95 ff.

³⁸ H, 39 f. (Jens Christensen Skrædder, 1638 borgmester).

³⁹ DA.

⁴⁰ H, 41.

⁴¹ H, 42.

imellem dem. Han nævnes ikke senere, og hans kone blev kort efter gift igen.

Efter svenskerne kom vore forbundsfæller, brandenburgske og polske lejetropper, og de huserede værre end svenskerne, så da krigen var forbi, var Thisted og Thy igen blevet fattige. Byens styrelse opgav udgifterne til over 12.000 daler, foruden hvad indkvarteringerne havde kostet.

Svenskekrigene var dog ikke nær så ødelæggende for byen og egnen som kejserkrigen. Der meldes ikke om brandstiftelser, plyndringer og vold, hverken på land eller i by, men de svenske soldater var jo også nordiske og ikke i samme forstand fjender som de tyske lejetropper. Nok jamrede borgere i Thisted sig, men i kirkeregnskaberne for 1643 er der ingen bemærkninger om svigtende indtægter som efter kejserkrigen. I 1657, 1658 og 1659 er der vel ikke ydet tiende eller landgilde til kirken, men 1660 havde borgmestre, råd og en del af de fornemste ladet yde deres tiende for de tre krigsår, og de erklærede, at hvis der skulle mangle noget, ville de gøre kirken fyldest. Det kan endda se ud, som der var et ret venligt forhold til svenskerne. En svensk adelig ritmester Johan Konow blev 1658 begravet i kirken, og hans enke gav derfor 10 daler til kirken og 4 daler til borgmestre og råd⁴²). Det må være hans lig, som borgmester Thomas Madsen 1661 fik lov at tage op af sit gravsted og nedsætte et andet sted i kirken⁴³).

Fred, tilbagegang

Thisted fik nu endelig fred til at udvikle sig. Hovsørs korte og Ålborgs lange forsøg på at anfægte byens rettigheder var endt uden resultat⁴⁴), og tre krige ulykker var overstået. De næste 200 år kom der nok krige, som landet var blandet ind i, men Thisted og Thy slap for at blive besat af fremmede hære.

Alligevel gik det tilbage for byen. 1629 havde den 1276 indbyggere, 1672 kun ca. 1000, og nedgangen fortsatte i 100 år, så 1769 var der kun 815⁴⁵). Først derefter begyndte byen at vokse. Hvad der er skyld i nedgangen, er det ikke muligt at sige med sikkerhed, men flere faktorer kan have virket sammen.

Krigene kan have spillet en rolle, selv om udviklingen fortsatte længe efter. Grundtaksten 1682 opregner 129 huse, 45 gårde og 9 boder (butikker), men desuden 3 øde (ubeboede) gårde, 11 øde huse, 7 øde gårdsrum og 45 øde grunde uden bygninger, og endelig 17 øde kålgårdsteder (mindre grunde). Ved flere af de øde grunde står der udtrykkelig, at der før har stået bygninger på dem.

Der blev født færre og færre børn. Man kunne have ventet, at der ikke blev født så mange børn som normalt i de nærmeste år efter besættelsen 1657, men sådan er det ikke. 1657 blev der født 31 børn, 1658 32 (deraf 1 med svensk fader), 1659 31 børn mod et gennemsnit for årene 1650-60 på 33,2, så nedgangen er ikke stor. I de næste ti år 1660-70 er gennemsnittet kun 28, 1670-80 25, 1680-90 21 og 1690-1700 17 børn årlig eller næsten halvt så mange som i 1650-60. Måske både en følge af nedgangen og en grund til den.

Det må også tages i betragtning, at byens udvikling var afhængig af forholdene på landet. Det var nu engang handelen med oplandets folk, byens borgere skulle leve af, og den tid, der her er tale om, var ret dårlig for mange bønder. Der var nok velstående bønder i oplandet, men mange af dem havde forbindelse med handelen på Norge. Deres korn gik direkte til Norge med skuder fra kysten, og fra Norge kom meget af det, de havde brug for. Derfor blev Thistedes borgere ved at klage over skudefarten, også efter at skudehandelen havde fået sin endelige godkendelse 1683⁴⁶).

En grund til byens tilbagegang var måske de store skatter, der tyngede hårdt på købstæderne, og stadig blev flere og større. Den værste af dem var nok konsumtionen, en skat på forbrug, for den vendte den tunge ende nedad. Den blev indført 1661 og ophævet 1662, men da den havde givet staten en stor indtægt (1661 380 rdl.), kom den igen 1672 for at blive. Der skulle betales afgift af alt det, der blev ført ind i byen ad portene, af malt og korn, der blev malet, af svin, der blev slagtet, af solgt øl eller brændevin. Der skulle betales græspenge af heste, kvæg, svin og får, ja også af den fattiges eneste lam. Der skulle betales skat af sko, der blev syet, af spillekort, og brudefolk skulle give brudepenge⁴⁷).

Andre skatter fulgte tæt på hinanden, skat på formue, på heste og kvæg, på næringsvej, på hver person (kopskat), på karosser og på parykker, men de skatter blev det især de rigeste, der skulle betale. Og så kom der skatter, når en prinsesse skulle giftes og når der var krig, og efter branden i København 1728 skulle der i nogle år betales brandstyr, osv., osv.

Mange af disse skatter blev efterhånden faste. Deres udbytte giver desværre ikke noget virkeligt billede af byens og borgernes økonomiske tilstand. De var lignet efter skøn, så vi får ikke at vide, hvor stor den enkelte borgers indtægt og formue var. Af og til forlangte regeringen indberetninger om tilstandene rundtom i landet, også i Thisted. Resultatet var i almindelighed, at alle byer og alle stænder klagede sig ynkeligt og afmalede forholdene i meget mørke farver i håb om at slippe billigere i skat eller at få nogle fordele. 1735 skrev byfoged Jørgen Christian Poulstrup og tolder Niels Langgaard i en indberetning, at købmændene i Thisted ikke kan anses for andet end kræmmere. Kun et par af dem kunne købe ind uden lån. De andre sad i borg og gæld⁴⁸). Alligevel kunne Thistedkøbmænd købe herregårde! Niels Sommer købte Boddum Bisgaard 1746, Peder Obel købte Lyngholm, Niels Aars og Christian Lassen Winther blev ejere af Øland og Didrik Galtrup af Højris på Mors. 1743 betalte 9 købmænd da også mellem 10 og 20 rdl. i formueskat og kaldes formuende borgere. Provsten betalte kun 6 rdl.⁴⁹). Man må altså tage disse indberetninger med et vist forbehold.

Borgerne betalte også skat til byen. Seks takserborgere skulle vurdere hver borgers jord og bygninger og derefter sammen med forrige års kæmner bestemme, hvad hver skulle betale, men hvad byen fik ind i skat, og hvad pengene blev brugt til, ved vi meget lidt om. De ældste

⁴² KR.

⁴³ DA.

⁴⁴ Se afsnittet *Handel og Skibsfart*.

⁴⁵ Trap.

⁴⁶ JHS, 47 f.

⁴⁷ Konsumtionsregnskab 1661 og 1672.

⁴⁸ JyS, 4. r. 3. b.

⁴⁹ Kopskat 1743. TBA.

kæmnerregnskaber findes ikke mere; det første, der er i behold, er fra 1772. For 1768 er der dog bevaret så meget af et regnskab, at man kan se, hvor stor byens samlede indtægt og udgift var. Indtægten var godt 198 rdl., hvoraf 161 daler var forpagtningsafgift af Kronens mark, som før kun havde været brugt som fælles græsgang, men nu, da den var forpagtet bort, gav byen en stor indtægt.

For tiden længere tilbage er der dog bevaret enkelte løse blade, der ser ud til at høre til et kæmnerregnskab, men er smuttet med ind i statsskatteregnskaberne i tiden mellem 1680 og 1700. På disse blade nævnes kun nogle stedlige udgifter. Måske var der ikke flere.

Det er ikke store summer, det drejer sig om, 1684 blev der betalt løn til "byens betjenter", organisten fik 17 rdl. 2 mk., kirkeprioren (klokkeren) "løn af byen efter gammel sædvane" 4 rdl., den ene bytjener 10 rdl. 4 mk. og den anden for $\frac{3}{4}$ år 8 rdl. Byens markmand måtte nøjes med 2 rdl. Så var der nogle "ekstraordinære udgifter". Byens fold blev repareret for i rdl. 17 sk., hvoraf tømreren fik 12 sk. for arbejdet! Store Træbro fik man også gjort i stand, men det kostede hele 7 rdl. Sidste års kæmner fik 4 rdl. for at tage mod kop- og kvægskat og for andre af byens forretninger. 8 rdl. havde det kostet at føre byens skatter til Aalborg, og til blæk og papir var der brugt 4 rdl. ialt 66 rdl. 7 sk. 1680, 1683 og 1691 er der betalt løn til de samme "betjente". Ekstraordinær udgift var 1683 6 rdl. 3 mk. til forrige rådmand Laurits Nielsen, fordi han havde betalt en reparation af åmunden (det yderste af bækken), hvor byens folk lagde deres både og små joller ind. Der var brugt 72 planker, så der må have været en lille havn dér.

Det er kun få og ubetydelige oplysninger, disse blade giver os, men vi har dem ikke bedre. Da byen imidlertid ingen udgifter havde til kirken, til skolevæsen, fattigvæsen eller sundhedsvæsen, kan der ikke have været meget andet at koste på en gade- og vejvæsen, og det har sikke rt været meget lidt, der blev ofret på den konto. Endnu 1805, da amtmand Faye kom til byen, var kun Vestergade (den stump, der var), Store Torv og Storegade brolagt og ikke særlig godt⁵⁰).

Byens udvikling efter 1700

Om byens udstrækning ved vi heller ikke meget. Den første skøde- og panteprotokol 1738-64 viser dog, at der blev solgt grunde og huse længere og længere mod vest, mens der østpå i byen og ved stranden blev solgt grunde, som der før havde stået huse på. Dette ryk mod vest viser sig tydeligt i den første hovedbrandtaksation 1761. I den er alle bygninger i byen beskrevet for første gang, og det er oplyst, hvor de lå i gaderne, som alle har navne.

Når vi sammenligner disse oplysninger med Resens billede af byen 1670, hvor ufuldkomment det end er, ser vi netop, at byen er rykket mod vest og når et stykke forbi kirken, ja der er endog kommet en lille ny bebyggelse ude på byens vestre fælled (nu Vesterstræde). På og under Bjerget er der kun seks huse tilbage, og langs fjorden er der også blevet længere mellem husene.

Der kan være flere grunde til denne forandring. Før kirkeuret 1804 fik en hovedreparation⁵¹), var der kun urskiver mod øst og nord, men kirkebestyrelsen ønskede nu, at der også blev lavet en skive mod vest, "da den

største færdsel kommer den vej ind i byen". Det er naturligt nok, for størstedelen af byens opland lå mod vest og syd, og det var sikkert derfor, at der blev bygget mange store købmandsgårde i Vestergade.

At bebyggelsen ved stranden svandt ind kan komme af, at skibsfarten af forskellige grunde tog af. Ved grundtaksten 1682 lå der her mange boder (butikker og pakhuse), men 1761 var der kun ét pakhus, magasinhuset, der først blev revet ned 1932. Måske flyttede man også fra de lave områder ved fjorden, fordi de lå meget udsat under de store oversvømmelser, der af og til ramte byen, især ved tøbrud.

På Bjerget var man sikker under oversvømmelser, men ikke for vestenstorme, der dengang havde mere magt end nu, måske fordi landet var træløst. 1670 blev der ført en sag om en stald, der lå på Bjerget, og som en tømrer havde gjort i stand året før. Nu var den igen faldefærdig, og ejeren, Peder Andersen, mente, at arbejdet havde været gjort for dårligt, men tømreren henviste til, at flere både gamle og nye huse var faldet under de stærke storme, der havde raset, og at det var umuligt at holde et stort hus imod Guds vejr og vind⁵²). Bindingsværkshusets tømmer kunne give sig under en storm, og stråtage kunne rives op. I Vestergade, der skråner mod øst, var der mere læ for de stærke vestenvinde.

Denne udvikling gjorde imidlertid ikke byen større. Ved den første almindelige folketælling 1769 var der kun 815 indbyggere (1670 ca. 1000). Om der har været tider, hvor folketallet har været endnu mindre, ved vi ikke med sikkerhed, men hvis man tager antallet af fødte i 30-års perioder for hvert 10. år og regner med en gennemsnitslevealder på 30 år, får man følgende folketal:

1695: 862	1735: 591	1775: 879
1705: 740	1745: 597	1785: 823 ⁵³)
1715: 630	1755: 684	1795: 827 ⁵⁴)
1725: 600	1765: 796	1805: 1046

Disse tal må naturligvis være et meget omtrentligt udtryk for det virkelige folketal, også fordi der ikke er regnet med til- og fraflytning, men de sidste tal viser nogenlunde overensstemmelse med folketællingerne fra 1769, 1787 og 1801, da der var henholdsvis 815, 910 og 1068 indbyggere. De første tal tyder også på, at det ikke har været meget ved siden af, når man har regnet med, at der ca. 1670 har været 1000 indbyggere.

Man tør da nok gå ud fra, at de øvrige tal viser noget reelt om befolkningens størrelse til forskellige tider, og det er da tydeligt, at bunden blev nået omkring 1735 med et folketal på ca. 600. Dengang har Thisted da været en meget lille by.

Senere kender vi fra folketællingerne nøjagtige indbyggertal:

1801: 1068	1850: 2342	1890: 5421
1834: 1599	1860: 3126	1901: 6072
1845: 2145	1880: 4184	1911: 6804
1930: 8046 (med forstæder 8409)		
1955: 8935 (med forstæder 10360)		
1970: ialt ca. 12000.		

⁵² Tb 1670, 3/9 – 24/12.

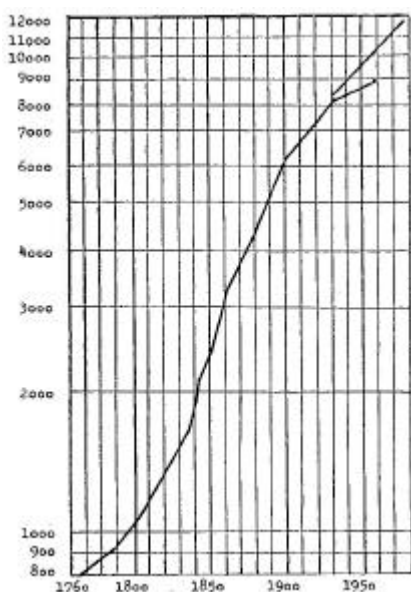
⁵³ Kirkebogen er defekt 1755-65, hvorfor disse tal må være lidt for små.

⁵⁴ Kirkebogen er defekt 1755-65, hvorfor disse tal må være lidt for små.

⁵⁰ H, 130.

⁵¹ KR.

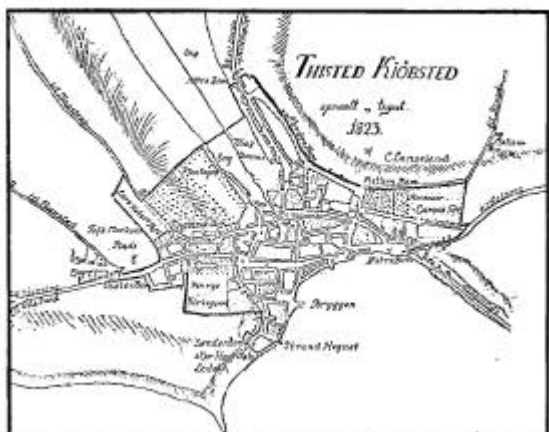
Fra 1801 til 1850 voksede folketallet altså til det dobbelte men byen blev kun lidt større i udstrækning. Når man sammen ligner en matrikel fra ca. 1800 med en anden

Forholdsvis forøgelse af folketallet 1760-1970.

fra ca. 1850⁵⁵) og med skøde- og panteregisteret⁵⁶), kan man se, at de gamle bygrunde er blevet delt, og at der er opført nye huse på parcellerne. Bebyggelsen er blevet tættere og tættere, og omkring 1850 lå husene i gaderne tæt op mod hinanden i modsætning til 1761, da der var god plads imellem dem⁵⁷).

1855 klagede borgerrepræsentationen da også over, at det var umuligt at opdrive en byggegrund inden for byens grænser, og at folk derfor byggede udenfor, på markjorden og i landsognet. Til landsognet hørte de jorder, der havde hørt til Bisgård og som nåede helt ind til bykernen ved Vestergade øst for Møllevej, hvor den såkaldte Toftmarkedsplads længe var ubebygget. Nordsiden af

Kort over Thisted 1823 med toldgrænse.

Skovgade hørte også til Bisgårds jorder, og det var en fordel at bo på disse steder. Man boede faktisk i byen, men var fri for de byrder og skatter, der hvilede på borgerne.

Det var naturligt, at byens styrelse gerne ville have både disse arealer og det, der var bebygget af

markjorderne, indlemmet i købstaden. Det gik lettest med markjorderne. Ved lov 11. februar 1863 blev Frederikstov, Frederiksgade (med Asylgade) og Vestergades sydside fra Frederiksgade omtrent til Sofievej indlemmet, men Skovgades nordside, der lå på Bisgårds gamle jord, og som bystyret længe havde ønsket at få ind under købstaden, fik man først lov at indlemme 1876 efter mange forgæves ansøgninger⁵⁸). Grunden var nok, at amtmandsboligen lå i Skovgade, og det var en fordel for amtmanden at bo uden for bygrænsen. Amtsgården blev da også undtaget fra indlemmelsen og blev ved at høre til landsognet.

På samme tid fik byen tilladelse til at indlemme den gamle markedsplads ved Vestergade, da den også var blevet bebygget ligesom det østligste af Hundborgvej og af Dragsbækvej (Hulgårdsbakke) til og med Tordenskjoldsgade. Realskolen og grunden østfor kom også ved den lejlighed ind under købstaden, og alt det indlemmede blev optaget i købstadens matrikel⁵⁹).

Byens styrelse

Når en by blev købstad, måtte den have en administrativ ledelse og en dømmende myndighed, og Thisted fik som andre byer *borgmestre, rådmænd og byfoged*. Der var altid to borgmestre, men ikke altid lige mange rådmænd, som regel vist seks.

De kunne naturligvis ikke styre byen, som de ville. Efter reformationen var kongen byens overherre, og i de første år derefter var det kongen selv, der greb ind, når der var noget i vejen.

1554 var det helt galt i Thisted. Borgerne var uenige med borgmestre og råd og havde sagt sig af med deres ene borgmester, som de ikke ville lyde. Nogle borgmestre og rådmænd skulle være uduelige, mange kvinder skulle være voldtaget, og de skyldige skulle være rømt. Byfogeden skulle være død uden at have aflagt regnskab.

Kongen sendte da ligefrem en kommission til byen for at ordne forholdene. Den skulle bilægge uenigheden og straffe dem, der havde forset sig, *afsætte de uduelige embedsmænd og indsætte andre*⁶⁰).

I længden var det umuligt at holde opsyn med Thisted fra København, og derfor befalede kongen 1561 *lensmanden på Ørum*, at han skulle tage byen i forsvar og overvåge, om borgmestre, rådmænd og byfoged røgtede deres embeder på rette måde og om borgerne opførte sig tilbørligt mod borgmestre og råd. *Han skulle også sørge for, at der blev indsat dygtige folk i embederne*⁶¹).

Et eksempel på, at lensmanden greb ind i indre stridigheder, giver tingbogen 1638, den eneste tingbog fra Thisted, der er i behold fra tiden før enevælden, og derfor den eneste, der på lokalt plan kan give besked om retsforholdene dengang.

Byfogeden, Rasmus Brock, var kommet i modsætningsforhold til borgmestre og råd, og striden drejede sig egentlig om, hvem der havde mest at sige i byen. Indtil 1636 havde byfogeden meddommere, men derefter kunne han alene afgøre sagerne. Det styrkede hans

⁵⁵ Begge i TBA.

⁵⁶ i TBA.

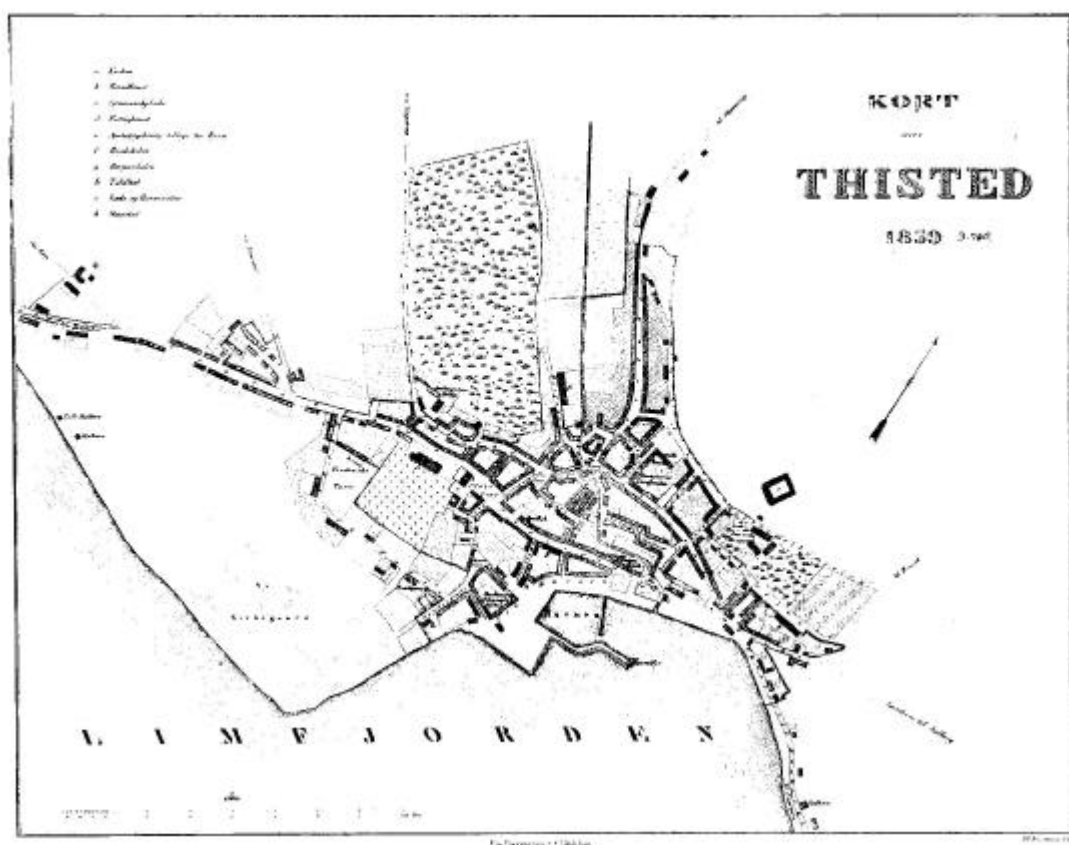
⁵⁷ Model af Thisted 1761, TBA.

⁵⁸ Bekendtgørelse 1. aug. 1876.

⁵⁹ Tilføjelse til matrikelafskrift 1868. TBA.

⁶⁰ KcB 1554.

⁶¹ KcB 1561.

Kort over Thisted 1859. (Trap 1. udg.)

position, og Rasmus Brock var åbenbart til sinds at benytte sig af det.

Da en rådmænd, Thomas Madsen, blev stævnet for retten, sendte han de to bytjenere i stedet for at møde selv. Det gik byfogedens ære for nær. Han forlangte, at rådmanden selv skulle møde, men byskriveren, Christen Kosse, henvis te til, at det altid havde været skik i Thisted, at man kunne sende fuldmægtige i retten. Det kunne bevises med de gamle tingbøger, og det var da også urimeligt at forlange, at folk altid skulle møde selv, da de kunne være forhindret af udenbys forretninger eller være syge. Den hidsige byfoged forløb sig og sagde, at det var løgn, at det havde været skik i byen, men næste tingdag fremlagde byskriveren tingbøgerne for årene 1631-35 og anklagede Rasmus Brock for æresfornærmelse. Der blev klaget til lensmanden, og så rullede lavinen.

Kort tid efter var byfogeden uheldig med en tyverisag. Tyvene var blevet indsat i tinghuset, og han havde befalet bytjenerne at passe på dem. Den ene tyv slap imidlertid ud, og byfogeden forlangte, at bytjenerne skulle sidde i fængselet, til tyven var fanget. Borgmestre og råd gjorde da opmærksom på, at byfogeden selv var ansvarlig, og der blev igen klaget til lensmanden.

Nu følte Rasmus Brock, at stolen vaklede under ham, men igen begik han en fejl. Han ville skaffe sig en forholdsattest ved et såkaldt stokkenævn af 24 borgere og lod dem erklære, at han altid havde opført sig ærligt og ikke havde gjort nogen uret. Under denne vidneførsel kunne han ikke selv sidde i dommersædet, og han satte da en anden mand i sit sted. Det havde han ikke ret til, da kun lensmanden kunne beskikke sættedommere, og borgmestre og råd klagede igen over ham. Rasmus Brocks

sættedommer fik kolde fødder, og da byfogeden igen ville have ham til at dømme i en sag, nægtede han at gøre det uden lensmandens ordre.

Så greb lensmandens fuldmægtig, slotsskriver Anders Madsen på Ørum, ind, suspendede byfogeden og udnævnte en anden, der skulle fungere, til byfogedens sager var afgjort. Rasmus Brock ville ikke give sig og erklærede, at han ikke veg sit sæde for Anders Madsens skrivelses skyld. Hans sager kom imidlertid for landsretten, og han tabte dem alle. Så sendte Anders Madsen den agtede og erfarne herredsfoged i Hillerslev herred, Søren Jensen i Kanstrup, til Thisted på sine og lensmandens vegne, og nu blev Rasmus Brock afsat med karakteren "en uduelig foged og en slet dommer".

Når man ser på rækken af borgmestre og rådmænd og undersøger deres forhold, falder det i øjnene, at de alle var velhavende borgere. Det ser ret udemokratisk ud, men sagen var, at efter loven var de ansvarlige for begåede fejl ligesom andre, der var ansat i offentlige hverv. De skulle derfor være, hvad man dengang kaldte *vederhæftige*, d.v.s. de skulle eje så meget, at de kunne betale erstatninger og bøder. De skulle også have kendskab til den tids udviklede retsforhold og til de mange recesser og love fra forskellige tider, og det var ikke hvermands sag.

Borgmestre og råd var ikke lønnede. En enkelt ager, Tyrager, var embedsjord til en borgmester, men den skulle han ikke blive fed af. En anden ager, Byens ager, der lå vesten køret ved Bisgård, var til byfogedens brug. Han fik dog også løn af byen.

Foruden ham var der andre, der havde visse retslige funktioner. *Byskriveren* skulle føre tingbogen og skrive tingsvidner, skøder, pantebreve og skiftebreve, og det krævede megen juridisk viden. Man var ilde stillet, hvis en byskriver ikke passede sit hverv, som det skete 1670, da Bolle Henriksen kørte træet og stak af fra det hele med tingbøger og dokumenter.

Til de mere jævne borgere hørte *sandemændene*, der skulle afsige kendelse i visse håndgribelige sager som voldssager, alle sager, hvor der var brugt magt mod ting eller personer, og sager om markskel. De blev udnævnt for et år ad gangen, og i tingbogen 1638 er sandemændene nævnt ved navn. Mellem dem er Jacob Sørensen Vang, søn af præsten Søren Lugge i Vang og fader til Anne Søes første mand, Søren Jacobsen Lugge.

I tingbøgerne møder vi også tinghørerne, *de otte mænd*, som var på tinget for at bevidne, hvad der var sket dér. Det var jævne borgere, og da de skiftede for hver tingdag, repræsenterer de gennem et år et stort udsnit af byens befolkning.

Til embedsmændene hørte også *tolderen*, der 1638 var byskriveren Christen Kosse, og *kæmneren*. Mere underordnede bestillinger havde *byens tjenere* eller bysvendene, som de også kaldtes, og *markmanden*. Bytjenerne var pantefogder og fangevogtere, men mest optræder de som stævningmænd, og de blev tit brugt af borgmestre og råd til forskellige hverv, som det kan ses af tingbogen 1638. Markmanden skulle føre opsyn med byens marker.

Længst nede på ranglisten stod natmanden, den foragtede, men uundværlige, der rensede lokummer, flåede heste og slæbte kadavere væk. Ham møder vi ikke ved tinget, hvor kun "ærlige" folk var til stede, men han er af og til nævnt i kirkeregnskaberne, når døde dyr skulle skaffes væk fra kirkegården.

Til de kirkelige embedsmænd regnede man dengang en stor gruppe. Først og fremmest *sognepræsten* og *kapellanen*, latinskolens *rektor* og *hørere*, men også kirkens funktionærer, *organisten* og *klokkeren*.

Sognepræsten var i den første tid efter reformationen kun præst for Thisted og landsognet, men allerede 1555 fik han også Tilsted sogn, som før havde haft egen præst⁶²). Sognet var nemlig så lille, at det knap kunne føde en præst, men for præsten i Thisted var det meget værd. I Thisted var der dengang ingen præstegård, og præsten havde kun lidt embedsjord. Nu fik han en god annekspræstegård i Tilsted og mere tiende, så Thistedes sognepræster var godt lønnet, især da de siden fik præstegård i Thisted.

Kapellanen var også sognepræst for Skinnerup sogn, og foruden hans tjeneste i Thisted skulle han om vinteren prædike i Tilsted for sognepræsten⁶³)! Indtil 1588 havde latinskolens rektor også disse embeder, men da man forstod, at det var for svært for en mand at klare alle tre bestillinger, blev de skilt. Der blev ansat en ny rektor, der kun i nødsfald skulle hjælpe sognepræst og kapellan med kirketjenesten. Kapellanen skulle så til gengæld give

rektor 24 td. byg årlig af Skinnerup sogns tiende⁶⁴). Senere må man have fået en anden ordning, eller også var der temmelig tit tale om "nødsfald", for 1649 erklærede en tidligere rektor, at i hans tid havde hørerne på skift gudstjenesterne om eftermiddagen, mens rektor prædikede om eftermiddagen de tre store helligdage og til højmesse tredjehelligdagene og på ekstraordinære festdage⁶⁵).

En organist fik kirken først 1616, da kirken fik sit første orgel. Klokkeren bar i Thisted den fornemme titel *kirkeprior*. Hans stilling var nok mere anset dengang end klokkerens nu, for klokkeringning var et meget vigtigt led i kirkernes funktion. På landet blev den kun betroet degnene. Kirkeprioren var formelt også graver, men det betød ikke, at han selv gik og sled med gravene, hverken på kirkegården eller i kirken, hvor mange fornemme folk kom til at ligge. Det lejede han folk til. Han førte også er vist tilsyn med kirken og fungerede under gudstjenesten, så titelen kirkeprior dækkede i grunden bedre hans bestilling end ordet klokker. Det vidner om hans placering i samfundet, at Simon Nielsen kirkeprior havde flere sønner, der studerede.

Endelig var *kirkeværgerne* knyttet til kirken, efter 1700 kun en, men før to, den ene for byens nørre side, den anden for søndre. Denne inddeling svarer til skattemandtallenes "norden bækken" og "sønden bækken". Hver af kirkeværgerne førte sit eget regnskab⁶⁶), hvad der forekommer lidt upraktisk, men på den måde kom den ene ikke til at stå til ansvar for den andens fejl. De blev ansat af borgmestre, råd og sognepræst, senere af byfogeden og sognepræsten, som regel for to år ad gangen. Vi kender deres navne lige fra 1585, da kirkeregnskaberne begynder.

Vi ved ikke, hvor meget de jævne borgere havde at sige i byens styrelse i den første tid, men udtrykket "borgmestre, råd og menige borgere", der af og til bliver anvendt i skrivelser, tyder på, at borgerne på en eller anden måde blev taget med på råd i visse tilfælde. De kunne i hvert fald altid klage til lensmanden, der havde dem i forsvar, og være sikker på, at de blev hørt.

Den gamle styreform blev først ændret, efter at enevælden var indført og nye tanker om statens styrelse var kommet frem. Først blev de gamle len afløst af amter, ledet af *amtmand*. Da krongodset i lenene og kongelige lenslotte var blevet udlagt til private for Kronens gæld, var det naturligt, at amtmændene tog bolig i eller ved købstæderne, hvorfra der var bedre forbindelse til alle dele af amtet end fra slottene. De to første amtmænd for Ørum amt boede dog vist ikke i Thisted. 1660 var den sidste lensmand i Ørum len lige død, og derfor blev lensmanden på Vestervig kloster amtmand både for Vestervig og Ørum amter⁶⁷). Året efter blev han afløst af Corfitz Trolle (1661-64), men han har heller ikke efterladt sig spor i Thisted. De to lensmænd kendte sikkert ikke meget til byen og dens borgere, og det var måske grunden til, at der i deres tid blev udnævnt et par mindre heldige embedsmænd, borgmester Peder Justsen, der havde begået toldsvig⁶⁸), og byfoged Rasmus Brock, der var afsat 1638 som uduelig.

⁶⁴ Præsteindberetning 1690.

⁶⁵ KiS 4. r. 3. b., 162.

⁶⁶ KR.

⁶⁷ Årb. 1945, 219 ff.

⁶⁸ JHS, 45.

⁶² Præsteindberetning 1555.

⁶³ Årb. 1944, 67.

Begge var idømt voldsbøder⁶⁹), og de kom snart i klammeri med hinanden og med andre, men de døde begge 1669 og fik mere værdige efterfølgere.

Da var Mogens Kruse til Spøttrup blevet amtmand (1664-72), og han boede som de næste amtmænd på Bisgård. Kirkeregnskabet 1670 siger, at højædle hr. lensmænd residerer på Bisgård, og tingbogen 1670 kalder også amtmanden lensmand, så det har været noget, inden man vænnede sig til den nye titel.

Det fik betydning for byen, at man nu havde en af de øverste embedsmænd i landet på så nært hold. Vel stod byen nu under stiftamtmanden i Aalborg, men han kunne optræde på dennes vegne og blev tit spurgt til råds af andre myndigheder, ligesom han havde nogen indflydelse ved sit nære bekendtskab med byens borgere. 1664 fik han også Dueholm amt (Mors) under sig.

En anden høj embedsmand fik bolig i byen. Lensskriverne blev afløst af amtskrivere, senere kaldet amtsforvaltere, og amtsforvalteren over Dueholm, Ørum og Vestervig amter blev da en af de betydeligste borgere i Thisted.

Den næste amtmand, Jørgen Friis til Krogerup, døde på Bisgård 1680, og efter ham kom en mand, der måske har været kendt med Thisted og Thy fra sin ungdom, nemlig Jørgen Skeel Due til Sønderkov, søn af den sidste lensmand på Ørum, Manderup Due. Han havde studeret i Tyskland og Frankrig⁷⁰), og var en klog og from mand. I sin ungdom havde han skrevet åndelige sange, og under "besættelsen" i Thisted kunne han sidde ved en sygeseng og føre an i salmesangen⁷¹). På mange måder greb han ind i byens forhold og gav kloge og velovervejede indberetninger, f.eks. da striden mellem borgere i byen og skudefarerne ved kysten stod på, men undgik ikke at komme lidt i klemme mellem de modstridende synspunkter.

Mens han var amtmand, blev byens styrelse helt forandret. Regeringen fandt, at der var for mange embedsmænd, og 1682 blev borgmestre og råd afskaffet i de små købstæder. Byfogeden blev nu byens øverste myndighed, og han blev siden også herredsfoged i Hundborg og Hillerslev herreder. Enevældig var han dog ikke. Han stod under tilsyn, først af stiftamtmanden, men fra 1793 af amtmanden i Thisted, og der blev ført grundig kontrol med hans virksomhed. Af hans domme skulle mange prøves ved landstinget.

Efter at amtmændene havde fået tilsynet med byfogedens virke, greb de selv ind i byens forhold, især den meget virksomme og interesserede amtmand Gerhard Faye. I de 37 år, han var her, var det ham, der mere end nogen anden prægede udviklingen i by og på land. Han boede i byen, og noget af det første, han tog sig til, var at få orden i gade- og vejvæsenet. Da han 1805 kom hertil, var kun et par gader brolagt, men elendigt, og resten lå hen i morads, så Faye fandt, at byen lignede en ussel og beskidt landsby. Da han ikke kunne få byfogeden til at gøre noget ved sagen, oprettede han resolut en brolægningskommission og satte sig selv i spidsen for den, skønt den slags forretninger egentlig ikke hørte under amtet. Resultatet blev, at da borgerrepræsentationen blev

indført 1837, kunne amtmanden med god samvittighed overlade gade- og vejvæsenet til den, for da var alle byens gader undtagen nogle små stræder brolagt eller makadamiseret. Han var også virksom for skolevæsenet og fattigvæsenet, og byens første bibliotek, "Det thylandske Provincialbibliotek«, såvel som den første sparekasse skyldes sikkert til dels hans initiativ⁷²).

Under enevælden havde borgerne også haft nogen indflydelse på byens styre. I mange købstæder valgte borgerne et råd, de eligerede mænd, som havde ret til at være medbestemmende, især i sager, der angik byens økonomi⁷³). En forordning 1787 bestemte, at hvis de ikke kunne blive enige med byfogeden, skulle amtmanden træffe afgørelsen, og stiftamtmandene fik gennemført, at der skulle vælges eligerede borgere i alle købstæder⁷⁴). Hvornår der kom et sådant borgerråd i Thisted, ved vi ikke, men eligerede borgere nævnes i hvert fald fra 1779. Hvordan de blev valgt, ved vi heller ikke. I nogle byer supplerede rådet sig selv, men 1797 blev det slået fast, at borgerne skulle vælge det.

Der var dog ikke tale om er frit valg efter vore begreber. 1807 kom således en bestemmelse om, at borgerne kunne vælge mellem mænd, som byfogeden foreslog, men kun få havde stemmeret. I denne tid var imidlertid der frihedsrøre, der var i udvikling i Europa, også nået til borgerskabet i Thisted. Samarbejdet mellem byfoged og borgerråd var i den gode byfoged Otto Lemvigsh og hans efterfølgeres tid gået gnidningsløst, men efter 1820 begyndte de eligerede mænd at føle sig sat til side af byfogeden. De var utilfreds med, at der ikke var faste regler for deres virksomhed og deres rettigheder, og i et brev til amtmanden 1829 bad de om at få en instruks i lighed med den, borgerrådet i Slagelse havde fået⁷⁵).

Byfoged Lützhöft foreslog imidlertid en anden instruks, og det blev den, der blev tiltrådt af regeringen. Efter den skulle borgerne som hidtil vælge fire mænd, og hvis en af dem gik ud, skulle byfogeden foreslå tre, som borgerne kunne vælge imellem ved skriftlig afstemning. *Så vidt muligt skulle alle klasser være repræsenteret.* De valgte skulle møde hos byfogeden, når han tilkaldte dem, og de var fri for alle borgerlige ombud. Hvis de mente, det var nødvendigt, skulle borgerne kaldes sammen for at træffe bestemmelser, og disse rådstueforsamlinger skulle ledes af byfogeden i de eligerede mænds nærværelse.

Instruksen var ikke, som borgerrådet havde tænkt sig den, og 1834 skrev de derfor til kancelliet og klagede over, at de muligvis var sat til side i sager, som man burde have hørt deres mening om, og de bad derfor om en ny instruks efter deres tidligere forslag. Den kom vistnok ikke, inden byens styrelse blev ændret igen 1837.

De eligerede mænd var naturligvis interesseret i, at byens økonomi var i orden, og derfor kom de tit selv med forslag om, hvordan der kunne skaffes flere indtægter. 1831 foreslog de, at den tang, som fjorden skyllede op på byens grund, blev solgt, da folk i byen, som havde jord,

⁶⁹ Landstingsdombog 1666 A, og BR 1660.

⁷⁰ Danmarks Aselsårbog 1894, 140.

⁷¹ Anders Bæksted: Besættelsen i Thisted I, 53, 256.

⁷² Chr. Heilskov: Amtmand Faye.

⁷³ HdL.

⁷⁴ HdL.

⁷⁵ H, 115 f.

gerne ville have den til at gøde jorden med. Siden foreslog de, at når nogen holdt privat bal på rådhuset, skulle de give 5 rdl. Udgifterne holdt de også øje med. Da man skulle købe kakkelovne til den nye borgerskole, foreslog de bilæggerovne, både fordi de var billigst i drift, og fordi de var mere sikre at have i en skolestue end vindovne. Hvis læreren gik ud et øjeblik, kunne børnene jo finde på at fyre så stærkt i en vindovn, at både skolen og nabohusene kom i fare⁷⁶)!

Forholdet til byfogeden var ikke helt godt. Man savnede meget en rigtig havn, og de eligerede mænd bad derfor byfogeden sammenkalde til en rådstueforsamling, hvor man kunne drøfte havnesagen. Det gjorde han ikke. Heller ikke, da han igen blev opfordret til det, og 1837 bad borgerrådet da amtmanden gribe ind og pålægge byfogeden at kalde sammen til rådstuemøde. De havde også opdaget, at der ikke var betalt afgift af byens jorder de sidste 20 år og henstillede flere gange til byfogeden at gøre noget ved det, men først da de klagede til kancelliet, kom der gang i sagen.

Borgerne ville derfor gerne selv have mere indflydelse på byens forhold, og 1837 fik de deres ønske opfyldt⁷⁷). De eligerede mænd blev afløst af borgerrepræsentanter, der selv valgte deres formand, og 1838 blev den første borgerrepræsentation valgt. Der var ikke så nær alle borgere, der havde stemmeret, kun 105 af de ca. 1700 indbyggere, og der var kun 45, der stemte, men det var dog et skridt frem ad folkestyrets vej. Stolt kunne borgerrepræsentationen 1839 udgive ”En kort Oversigt over Thisted Communalbestyrelses Virken i Løbet af Aaret 1838”. Fra 1842 blev der trykt en ekstrakt af kommunens regnskab, så borgerne kunne følge lidt med i, hvad der var foregået.

Der gik ikke mange år, før byens styrelse igen blev ændret ved købstadkommunalloven 1868. Borgerrepræsentation, skolekommission og fattigkommission blev da afløst af et folkevalgt *byråd*, hvis formand, der blev udnævnt af kongen, fik den gamle titel borgmester. Med denne lov begyndte en ny tid for Thisted.

Rådhuset

Det første rådhus, vi kender noget til, det gildehus, som blev skænket til byen 1546, lå ”sønden op til kirkegården”. På Resens prospekt over Thisted ca. 1670 ligger rådhuset på Store Torv, syd for opgangen til kirkegården, og ved rådhuset lå tingpladsen. Dengang blev bytinget holdt under åben himmel efter ældgammel skik. Kun når vejret blev så slemt, at man ikke kunne holde ting i det fri, flyttede man ind, på landet i den nærmeste gård, i byen på rådhuset, som det skete 26. april 1634, da man måtte søge inden døre ”for Guds vejrlig”⁷⁸). I rådhusets kælder blev tyve sat ind⁷⁹), men ellers var rådhuset nærmest kun bestemt til rådets møder, og det har sikkert ikke været ret stort.

Snart efter, at Resen havde fået det med på sit billede, blev det revet ned. Da to kvinder 1699 skulle fængsles, måtte man leje to kældere til dem, ”som ingen fængsel var her i byen, siden rådhuset blev nedbrudt, og 1692 måtte en

arrestant tages i forvaring af byens tjener, ”da byens kælder var øde”⁸⁰).

Der skete nu det, ar Hillerslev og Hundborg herreders ting blev flyttet til Thisted. Det havde været holdt ved Møgelhøj i Bavn, siden de to herreder blev lagt sammen i 1680erne, men da byfogeden i Thisted også blev herredsfoged, foreslog han, at tinget blev holdt i byen. Det tillod kongen ved et reskript 1717, og da fik man også tilladelse til at bygge et nyt rådhus, hvis de store ejendomsbesiddere ville give 3 mark pr. td. hartkorn, hvad de havde lovet, og hvis byen også ville give et passende tilskud⁸¹).

Der blev dog ikke bygget noget nyt rådhus. Man købte i stedet for er ralingshus i Østergade (hvor Østergade 19 nu ligger) af amtsforvalter Caspergård, der så fik den gamle grund ved torvet. Den lå belejligt for ham, da han boede i den store gård syd for torvet (på Resens billede sal. Peder Madsens gård). I tiden derefter kaldes Østergade derfor af og til Tinggaden⁸²).

Af en eller anden grund blev man snart utilfreds med dette tinghus, og 1746 købte byfoged Peter Lybecker et kram- og pakbodhus (butik og lagerbygning) på Store Torv af købmand Niels Sørensen Legind, der boede, hvor Hotel Royal ligger nu. Det skete ”i den hensigt, at huset skulle bruges som ting- og arresthus”⁸³). ”Det øde og gamle tinghus med sin forfaldne bygning” i Østergade blev solgt ved auktion 1748⁸⁴).

Om der blev bygget et nyt tinghus på torvet, eller man har kunnet bruge kram- og pakbodhuset, der måske var nyt og godt, ved vi ikke, men her var rådhusets plads i hvert fald i godt 50 år. Omkring 1800 var det blevet så forfaldent, at det ikke mere kunne betale sig at reparere det, og kongen tillod da 1802, at det blev revet ned og et nyt rådhus opført. Det skete 1803, og det blev rykket noget tilbage i forhold til det gamle, så kirkegårdsdiget og den østlige kirkegårdsport måtte flyttes et stykke mod vest⁸⁵).

Det nye rådhus lå omtrent midt på det nuværende Store Torv ud for Rådhusstræde, som har navn efter der. Det forrige må da have ligget længere mod øst, så der har ikke været ret meget torveplads. Det nye rådhus kostede 3600 rdl., men man fik 270 rdl. for materialerne fra det gamle⁸⁶), så helt til rotterne har det vel ikke været. Det nye var i hvert fald ikke meget bedre. Der måtte store reparationer til på rådhuset og på arrestlokalerne, der var så dårligt bygget, at mestertyven Søren Bjørndal slap ud ved at skære hul i loftet. Lænkerne slog han i stykker! Han blev fanget, men snart efter brød han ud igen og forsvandt sporløst⁸⁷).

1843 solgte kirken et stykke af kirkegården, der lå op mod rådhuset, for 50 rdl., og 1853 blev et større stykke af kirkegårdens østlige del solgt til udvidelse af rådhuset og til gymnastikplads⁸⁸). I stedet for at udvide det gamle rådhus byggede man imidlertid samme år et nyt, det der

⁷⁶ H, 117 f.

⁷⁷ H, 118 f.

⁷⁸ BR.

⁷⁹ Tb. 1638.

⁸⁰ Amtets contrib. regnsk.

⁸¹ H, 27.

⁸² Kb.

⁸³ Sk&P.

⁸⁴ Sk&P.

⁸⁵ KR.

⁸⁶ H, 27.

⁸⁷ H, 28.

⁸⁸ KR.

står endnu og altså har stået i 120 år, længere end noget af dets forgængere.

Det gamle rådhus

Med tiden blev det for lille til at rumme kommunens administration, og man begyndte at se sig om efter en ejendom, der var egnet til formålet. Da tilbød grosserer N. L. Spangberg at skænke byen en administrationsbygning, og den blev opført 1917 på Nytorv.

Kirken

I 1600erne var kirken ret ny, og der var ikke store udgifter på murværket. Dens svageste del var spiret, som var særlig udsat for vind og vejr, så både tømmer og blytækning måtte repareres en gang imellem, således 1614 og 1641. Indeni blev kirken 1594 prydet med en ny prædikestol, som borgmestre, råd og menige borgere sammen med folk fra landsognet skænkede penge til. 1586 fik kirken et pulpitur i vestenden til de folk, der ikke kunne få plads nede i kirken. Måske er byen da vokset, siden kirken blev bygget. Fra dette pulpitur stammer sikkert de fire fyldinger med bibelske billeder, som 1870 blev solgt til Hassing kirke⁸⁹) og blev indsat i denne kirkes prædikestol⁹⁰), og de to bueslagfelter med malerier, der nu står foran Thisted kirkes nye orgel.

Fra første halvdel af 1600erne stammer de tre ældste af kirkens smukke epitafier, et over borgmester Anders Morsing, død 1597, og hans koner, et over sognepræst Sveder Kitting, død 1632, hans kone, død 1660, og hendes anden mand, Peder Madsen Rosenberg, død 1670, og endelig et over rådmand Peder Griis og hans kone, begge døde 1635. 1616 fik kirken sit første orgel⁹¹), måske skænket af borgerne. I kirkens gulv blev mange fornemme folk begravet og fik smukke ligsten lagt over deres murede begravelse, men de fleste af dem er nu borte. Kirkeregnskaberne viser, at mange gravsten blev solgt. Det Berregårdske gravkammer har vist også eksisteret dengang, for efter at Enevold Berregård 1698 fik det indrettet til begravelse for sig og sin familie, blev der solgt ”noget gammelt, rustbundet jern, som blev brudt af en gammel unyttig dør, der tilforn havde stået for den begravelse i kirken, som ædle borgmester Berregård nu er berettiget (til)⁹²).

⁸⁹ KR.

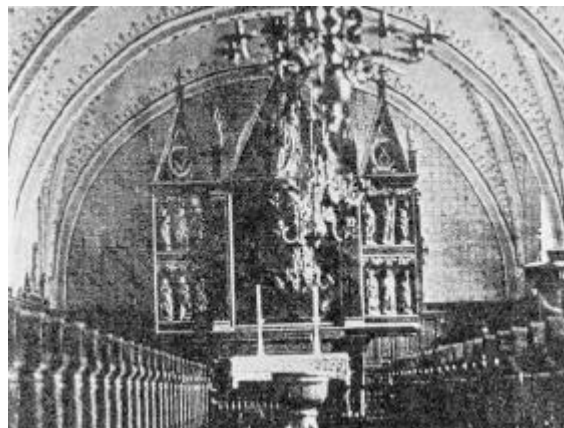
⁹⁰ DK.

⁹¹ Årb. 1972.

⁹² KR. 1700.

Hvordan kirken ellers har set ud indvendig, ved vi ikke med bestemthed, men vi kan danne os en forestilling om der ved hjælp af kirkeregnskaberne og andre kilder.

Den gamle altertavle, der stod i kirken til 1890, må have været der, måske fra den nye kirke blev bygget. Danske Atlas 1769 siger ganske vist, at Enevold Berregård og Anne Søe har skænket den, men det betyder sikkert, at de lod tavlen gøre i stand, men tilføjede noget nyt. Fra deres tid må i hvert fald de topstykker stamme, der stod over sidefløjene, da de bar Christian den 5.s og dronning Charlotte Amalies navnetræk⁹³).

Den gamle altertavle, fot. ca. 1890

Mellem koret og skibet var der et korgitter⁹⁴). Det var udført 1631 af en mester fra Aalborg og bar tolv apostelfigurer. I midten var der er par fløjdøre, indrammet af to større statuer af apostle og kronet med et topstykke, hvorpå der stod en Kristusfigur⁹⁵).

Et stort krucifiks fra samme tid som kirken stod i lange tider på en bjælke i kordøren, hvor det var endnu 1856⁹⁶), og et orlogsskib for fulde sejl⁹⁷), som kirkeregnskaberne kalder et lidet skib, hang i midtergangen ved orglet⁹⁸).

Ved en hårdhænder restaurering 1863 blev krucifiks og korgitter fjernet sammen med andet gammelt inventar. Krucifikset lå 1885 inde i alterbordet⁹⁹), af korgitteret blev enkelte dele anvendt på forskellig måde. De tolv apostle står nu på korpanelet, og dørpartiet er flyttet ned til kirkens syddør¹⁰⁰).

Prædikestolen stod omtrent midtfor sydsiden af skibet¹⁰¹), og døbefonten må have stået et sted nede i kirken, da man 1867 betalte for at få den flyttet op i koret¹⁰²). Den må have stået noget højt, for 1737 nævnes en trappe op til fonten¹⁰³), og samme år nævnes et fontelåg. Over prædikestolen var der en lydhimmel¹⁰⁴).

⁹³ Foto i TBA.

⁹⁴ DA.

⁹⁵ DK.

⁹⁶ KR.

⁹⁷ DA.

⁹⁸ KR.

⁹⁹ KR.

¹⁰⁰ DK.

¹⁰¹ DK.

¹⁰² KR.

¹⁰³ KR.

¹⁰⁴ DK.

I koret har der været stole til præster, rektor og hørere¹⁰⁵), men vi ved ikke, hvordan de stole eller det gamle stoleværk i kirken var, kun at der var en del lukkede stole. Det gamle stoleværk blev solgt ved auktion 1754. Så kom der nye stole, men de blev fjernet 1863. Til sideskibet var der ikke adgang fra våbenhuset, og det har nok været fyldt med siddepladser.

Kirken var naturligvis kold om vinteren, men 1652 fik skipper Jens Erlandsen betaling for 12 fyrbækkener, som han købte i Norge og førte hjem. De kunne nok lune lidt visse steder.

Fra 1660 til 1700 mangler kirkeregnskaberne desværre, så vi må hente oplysninger om kirken fra andre kilder. På Resens prospekt af Thisted ca. 1670 er kirken tegnet, men man kan ikke regne med, at billedets enkeltheder er helt korrekte. Kirkens østgavl kan ikke have set sådan ud, da den gavl, der står endnu, er oprindelig. Derfor kan man ikke tillægge det nogen betydning, at sideskibet mangler. Det er kun en detalje, tegneren har overset. Tårnet og spiret kunne han derimod ikke så godt undgå at lægge mærke til, og det er derfor sandsynligt, at spiret virkelig har haft en anden form, end det har nu. Hvordan spiret har set ud fra begyndelsen, ved vi ikke. Nationalmuseets eksperter mener, at der måske har været et spir af samme type som det på Ribe domkirkes lille tårn, men 1614 blev "det gamle tømmer" taget ned af spiret, som blev opsat igen, så spiret kan ved den lejlighed have fået en anden form.

Spiret ser på Resens billede ret imponerende ud, men man kan have sine tvivl om, hvor længe sådan et spir kunne holde i vort fugtige og stormfulde vejr. Det var da også først i 1700-erne blevet så skrøbeligt, at det måtte bygges om, men kirken var fattig på den tid, så man var nødt til at søge om hjælp. Sognepræsten, Johannes Dauw, der var kommet til Thisted 1705, sendte da kongen, Frederik den 4., en ansøgning på vers, hvori han skæmtende siger, at det spir, som kong Hans havde ladet bygge, bøjede sig så ærbødigt for kongen, da han besøgte Thisted 1702, at det ikke kunne komme op at stå igen og nu truede med at falde ned¹⁰⁶). Derfor beder han nu kongen give befaling til, at spiret igen skulle rejses. Det skete 1706, og kirkens udgifter var ialt 47 rdl.¹⁰⁷). Under arbejdet kom biskop Bircherod på besøg¹⁰⁸). Han havde vist sin velvilje ved at lade hanen til spiret forgyldte på sin sal i Aalborg på egen bekostning¹⁰⁹). Den gamle forgyldte kobberhane, der var blæst ned og gået i stykker, lå endnu 1712 mellem kirkens materialer.

Den nye var det også nær gået galt med, for skipper Laurits Varmbaks skude, der skulle føre hanen hjem fra Aalborg, strandede i "et forfærdeligt gudsvejrlig" ved Haverslev, og man måtte sende to vogne fra Thisted dertil for at hente hanen og seks tytter planker til spiret¹¹⁰). Biskoppen sendte også hamp til et reb, som hanen skulle hejses op med. Han ville nok ikke risikere, at den faldt ned under arbejdet. Hos den rige købmand Thomas Graversen, ejer af Nordentoft, fik kirken to læs planker, og to tytter

blev hentet hos Niels Tordsen. Kirken har ikke betalt noget for plankerne, men kun for at hente dem, så de har nok været gaver.

Arbejdet med spiret gik hurtigt. I september var spiret færdigt, og der blev udtaget fire mænd, der skulle syne det. De fik øl og brændevin, før de gik til spiret, og da de kom ned igen. Ved denne ombygning fik spiret nok den form, det har nu, for sådan ser det ud på det billede af Thisted, der er i Pontoppidans Atlas fra 1769.

Kirken er mærkelig ved kun at have ét sideskib. Man har før troet, at det var en tilbygning fra ca. 1700, men Nationalmuseets undersøgelser viser, at det må være bygget på samme tid som kirkeskibet, skønt noget tyder på, at det ikke har været planlagt fra begyndelsen. Måske kom man under bygningen til at tvivle på, at kirken var stor nok. Et synsvidne 1670 over kirken¹¹¹) nævner da også "udskuddet i nørre side", og det er naturligt, at sideskibet fik den betegnelse. Det lignede jo de udskud, der var ved bøndernes stuehuse uden for de bærende stolper. Synsmændene omtaler forskellige mangler ved mur og tag og siger, at skamlerne i udskuddet er gamle og forrådnede. Da der 1700 blev brudt en døråbning mellem våbenhuset og sideskibet¹¹²) og sat en dør ind, må man før have været nødt til at benytte skibets brede gang og gå ind i sideskibet derfra. At der var skamler og ikke stole som i hovedskibet, kunne tyde på, at det var en særlig gruppe af menigheden, der havde plads der.

1684 blev det store epitafium over Enevold Berregård, Anne Søe og hendes første mand, Søren Lugge, sat op "til Guds ære og kirkens prydelse". Det undrer måske, at det skete så tidligt, for Enevold Berregård døde først 1731 og Anne Søe 1736, men det var vel Søren Lugge, der skulle mindes. Han døde 1678. Epitafiet blev gjort i stand 1722, og det var nok først ved den lejlighed, det kom til at se ud, som det gør nu.

I løbet af 1700erne kom kirken efterhånden over sine økonomiske vanskeligheder. Præstegården blev der ikke kostet så meget på som før, og byens tiende sammen med landgilde af kirkens gårde gav overskud på regnskabet, så kirken kunne låne penge ud og få renter. Enevold Berregård og Anne Søe havde oprettet et legat på 1000 rdl., hvis renter skulle bruges til at pryde kirken med, og det hjalp også. Det første, kirken fik for de penge, var en hovedstandsættelse af det gamle orgel 1735 ved den berømte orgelbygger Lambert Daniel Carstens, som Enevold Berregårds søn, konferensråd Christian Berregård, fik til at påtage sig opgaven¹¹³).

1739 blev stolene i kirken og pladserne i stolene talt op, så det kunne ses, om der var for mange i en stol. Hver havde nemlig sin plads, men det kunne ske, at nogle masede sig ind i en stol, de ikke havde ret til, og så blev der uro, somme tider slagsmål. Af optællingen kan det ses, at der var otte stole øst for prædikestolen, men neden for koret, så prædikestolen har stået længere nede i kirken end nu. Vestfor var der tolv stole, og mellem gangen og prædikestolen to korte stole. Den ene var reserveret

¹⁰⁵ KR. 1739.

¹⁰⁶ JyS, 3. r. 4. b.

¹⁰⁷ KR.

¹⁰⁸ KR.

¹⁰⁹ Bircherods dagbog.

¹¹⁰ KR.

¹¹¹ Tb 1670, 25/6.

¹¹² KR.

¹¹³ KR.

”fornemme præster, der ville besøge kirken”, og den anden og den næste stol var beregnet til den danske skolemester og hans elever.

I koret var der fire lukkede stole. De to var prærestole, og de andre to var ledige, fordi latinskolen var nedlagt. I den havde rektor og hørerne haft deres pladser¹¹⁴).

Nede i kirken var der også enkelte lukkede stole til visse fornemme folk (mens andre lige så fornemme sad i almindelige stole). Det fornemste sted i kirken var et pulpitur ved sydsiden. Det var forbeholdt amtmanden, og det var måske for hans skyld, at der 1768 blev hugget en ny døråbning i kirkens sydmur og anbragt en dør ind til en lukket stol¹¹⁵).

Thisted kirke 1974

Kirken blev nu holdt godt ved lige, men der måtte ret store reparationer til 1741 og 1751¹¹⁶), da der blev købt 12.000 mursten i Ålborg. De kom hertil med Thistedskibe. Senere hentede man sten nærmere. 1755, da hvælvingerne blev repareret, fra et teglværk i Hov ved Sennels og 1763 fra Vestervig teglværk¹¹⁷). 1773-74 blev der en særlig stor reparation, som endnu mindes ved årstallet 1774 på sydsiden af tårnet. Den fik en tragisk udgang. Murmesteren, Christian Thomsen fra Fredericia, blev 27. maj fundet død ved den østerste kirkehvælvning¹¹⁸). Da har han nok været færdig med arbejdet, for hans enke fik den akkorderede sum udbetalt. Han blev begravet på Thisted kirkegård.

Da havde kirken fået et nyt orgel, der blev bygget 1769-71 af orgelbygger Magnus Petersen, der døde i

Thisted 1775¹¹⁹). Den smukke facade blev brugt igen, da kirken 1971-72 fik et nyt orgel.

1793 ramte et lyn kirken, men heldigvis gik det kun ud over en af støttepillerne mod nord, der blev splintret, så den måtte fornyes. Måske var det lynnedslag en af grundene til, at der 1798 blev indrettet et vægterkammer i tårnet med et udhæng, hvorfra vægteren kunne holde øje med, om der blev brand i byen.

1814 fik kirken igen en stor reparation, denne gang ved en murermester fra Thisted, Jens Klov, som Christen Kold siden huskede for hans historier. Efter kontrakten skulle kirken kalkes gul ”som tilforn” undtagen ”udskuddet”, som skulle kalkes grå efter kampestenenes farve. 1831

blev det sat et ”buevindue” ind over kirkens syddør. Da man 1971 arbejdede ved døren, kom der en runding til syne, som nok stammer fra dette vindue. 1848 fik kirkens hvælvinger en dekoration, der i mange år prydede kirken, men nu er kalket over.

1863 gennemgik kirken atter en stor istandsættelse. Der blev opført to tilbygninger mod nord, der udvidede våbenhuset og sakristiet. Vinduerne fik støbejernsstel, og meget gammelt inventar, de lukkede stole og amtmandens pulpitur blev fjernet. Der blev indlagt et varmekværk, og ved den lejlighed blev mange af de grave, der var under kirkens gulv, og hvori mange fornemme borgere havde håbet at finde et varigt hvilested, ødelagt.

Men blev meget gammelt kasseret, så kom snart en endnu ældre ting til ære og værdighed. 1866 købte kirken ”en mærkelig gammel gravsten” af murer Hyldahl. Den blev lagt ”ved søndre side af kirketårnet under runestenen” - og der ligger den endnu.

¹¹⁴ KR.

¹¹⁵ KR.

¹¹⁶ KR.

¹¹⁷ KR.

¹¹⁸ Kb.

¹¹⁹ Årb. 1972.

1883 blev der igen kostet meget på spirer, og der blev opsat en ny kobberhane med kugle og kors og en lynafleder. 1890 fik man en dengang mere moderne altertavle, malet af A. Dorph, og den gamle blev sat ned i tårnrummet efter en konservering. Den er nu blevet restaureret, og den vil igen komme til at stå på sin gamle plads.

1971-72 blev der bygget et nyt orgel til kirken, og da blev gulvet foran orgelet sænket til det niveau, det oprindeligt må have haft. Man har planer om også at sænke gulvet i den øvrige del af skibet, så hvælvingerne får større højde over gulvet.

Kirkegårde

Den gamle kirkegård var oprindeligt lille¹²⁰). Der var kun ca. 20 m fra kirken til det sydlige kirkegårdsdige. Før reguleringen 1973 kunne man tydeligt se en skråning, der hvor diget har stået. Østpå strakte kirkegården sig derimod noget længere end nu. Der var ca. 60 m fra koret til østdiget, og på dette stykke, vist længst mod øst, lå Fårtoft kirkegård, hvad der stemmer med den gamle skik, at hver landsby i et sogn havde sin begravelsesplads i den del af kirkegården, der lå nærmest byen. Derfor lå Tingstrup og Torp kirkegårde vest for kirken¹²¹). I den østlige del var de fattiges kirkegård også. Der kunne folk blive begravet uden at betale for det. Nord for kirken var kirkegården lidt bredere end nu, ca. 12½ m.

Omkring kirkegården var der stendiger, der jævnlig måtte sættes om, og både i syd, vest, nord og øst var der støtter (kirkegårdsporte), hver med en rist over et hul i jorden. Ristene skulle forhindre, at svin gik ind på kirkegården, men det gjorde de nu somme tider alligevel, fordi hullerne under ristene hurtigt blev fyldt med jord, som ikke i tide blev skaffet af vejen. 1664 fik byens tjener således 12 sk. for at jævne kirkegården og gravene, der var oprodret af svin. Østporten lå højere end torvet, og derfor var der en stentrappe op til den. En ny trappe blev sat op 1648 med "holdstænger" ved siderne.

Da folketallet steg, blev det nødvendigt at udvide kirkegården. 1815 købte kirken derfor et stykke mark sønden for af Hans Winther. 1822 blev der sat stendiger op, og 1823 blev den taget i brug¹²²). Den første, der blev begravet der, var blikkenslager Christen Knakkergård, der faldt ned fra tårnet, da man hejsede en urskive, han havde forgyldt, op til ham. Der blev sat en mindesten på hans grav med et vers om ulykken, og den findes endnu. 1775 var der sket en lignende ulykke. En 18-årig ung mand, Hans Dahl, skulle ringe med stormklokken ved en stor begravelse, men faldt ud af tårnet.

"Den nye kirkegård" blev beplantet 1824 af plantør Jacob Dyhr, og den var stor nok en tid, men folketallet voksede stærkt, og da der ikke mere var muligheder for udvidelse, købte kirken 1857 et stort stykke mark ved fjorden af konsul J. L. Griishauge. Samme år blev der plantet på denne "Søndre kirkegård", og den blev indviet ved en højtidelighed, hvortil der blev trykt en sang. Stadsmusiker Zangenberg leverede musikken¹²³). Kapellet blev bygget 1870.

1883 blev et stykke af Søndre kirkegård eksproprieret på grund af jernbanens anlæg, og man sikrede sig plads til en tredje kirkegård 1887. Den blev anlagt 1894, og et kapel blev bygget 1895. 1948 blev denne "Vestre kirkegård" udvidet mod syd.

Efter at de to nye kirkegårde var taget i brug, kom den gamle til at ligge som en fredelig, skyggefuld plet midt i byen, men træerne blev gamle og store, og i 1972 begyndte man en større regulering. Mange træer blev fældet, og trappen til torvet erstattet med en svagt skrånende gang, brolagt som de andre gange på kirkegården.

Præstegården

Den første præstebolig, vi kender, var det gildehus, som 1546 blev skænket byen til rådhus. Da boede præsten, hr. Thomas, der, og han måtte så finde et andet sted at bo. 1555 indberettede sognepræsten, at han ingen præstegård havde, for byens rette præstegård var blevet forventet fra byen i bispernes tid, og det skulle være Thisted Bispegård, efter hvad gamle folk sagde.

Da den første lutherske biskop, Peder Thomsen, 1542 flyttede fra Nykøbing til Thisted, fik han livsbrev på en af Kronens gårde i Thisted, men 1548 tog han sin afsked og blev sognepræst i Haverslev. Hr. Peder Thomsens gård i Thisted brændte 1557, men hverken dengang eller før kaldes den bispegård, så den har sikkert ikke noget med biskoppernes hovedgård, Thisted Bisgård, at gøre. Denne gård blev efter reformationen Kronens ejendom, og den og det tilhørende gods blev kongeligt len. I Thisted påstod folk dog stadig, at bispegården var deres rette præstegård, og det gjorde en senere sognepræst, Jørgen Lauritsen, også opmærksom på, da også han klagede til kongen. 1579 bestemte kongen da, at sognepræsterne i Thisted til evig tid skulle have, nyde, bruge og beholde Thisted Bispegård som præstegård¹²⁴).

Denne bispegård, som altså fra nu af var præstegård, må være den samme, der var præstegård til 1857. Fra den mellemliggende tid kender vi nemlig ikke noget om, at sognepræsten har boet andre steder, og gården var langt den største i byen og lå på et centralt sted. Hele østsiden af Torvegade med de grunde, der ligger bagved, tilhørte den, og der er ingen tvivl om, at dér lå engang Thisted Bispegårds hovedbygning, mens avlsgården, sikkert med et stuehus til bolig for en foged, lå uden for byen.

1638 blev der holdt syn over denne gård, der nu kaldes Bisgård¹²⁵). Der var et ladehus, et gammelt fæhus sønder i gården, et gammelt herbergshus sønder i gården ved det andet fæhus, og endelig et ralingshus med korschus. Det var gammelt og forrådneth og opstøttet indeni og udenpå. Alle lofter var gamle og onde. Bjælker, remme, stolper, løsholter og fodtræer var rådne, og en skorsten var nede til "håndbjælkerne". Ralingshuset kunne ikke stå og ville falde ned, hvis det ikke snart blev hjulpet og rettet.

Da var der opført en ny præstegård. Den forrige var sluppet heldigt fra den ildebrand, der ramte byen 1608, men ved den næste 1620 brændte den ned til grunden, og præsten blev husvild. Borgmester Steffen Nielsen og sognepræsten rejste derfor til Kolding for at bede kongen

¹²⁰ Opmåling i KR. 1734.

¹²¹ Kb.

¹²² KR.

¹²³ KR.

¹²⁴ KcB 10/3 1579.

¹²⁵ Tb 1638.

om hjælp til at bygge en ny præstegård¹²⁶), men forgæves, og præsten måtte bruge over 300 daler til bygningen. Det fortæller han i hvert fald selv¹²⁷). 1622 må han have flyttet ind, for da betalte kirken for leje af et hus til præsten for den tid, han ikke havde kunnet bo i præstegården.

Store Torv ca. 1875. Den gamle præstegård midt i billedet. Til højre Kiils gård (nedrevet 1889) Kammerråd Lykkes gård (senere konditor Krabbe) hotel "Thy" og den gamle borgerskole.

Kirken ejede præstegården og holdt den ved lige, men ikke altid efter præstens hoved. 1664 blev den gjort i stand, men sognepæsten, Anders Heeboe, forlangte, at kirken også skulle betale 136 rdl., som han selv havde kostet på gården, og han krævede endda mere. Da erklærede stiftsøvrigheden, at nu kunne det være nok. Kirkeværgen skulle ikke betale præstens udgifter.

1670 blev der holdt syn over præstegården. Mester Anders ville have lagt fliser over trægulvet i storstuen og havde købt dem, men gulvet var ikke egnet til at lægge sten på. Der skulle bygges et nyt tørvehus, og laden ville snart gå ned på jorden, hvis den ikke fik hjælp. Det var naturligvis præsten, der stod bagved det syn. 1690 indberettede han, at gården bestod af et ralingshus, en lille heste- og kostald, et tørvehus og en lille lade. Om stald og lade virkelig har været så små, er tvivlsomt. 1672 havde præsten fire heste, to køer, fem stude, ti får og to væddere og otte svin, og han avlede 154 læs korn¹²⁸).

De følgende præster stillede også store krav, og 1724 kritiserede stiftsøvrigheden, at der var kostet så meget på præstegården. Meget var bygget af nyt og af dyre materialer, og fra nu af måtte der ikke laves mere, end hvad der kunne betales af kirkens kassebeholdning. Hvis udgifterne ville overstige 10 rdl., skulle man have tilladelse fra stiftsøvrigheden. Sognepæsten og byfogeden, kirkens stedlige øvrighed, skulle bøde hver seks rigsdaler for deres rundhåndethed¹²⁹).

Så passede kirkeværgen bedre på. Da der 1733 skulle bygges ny lade, fik han folk til godvillig at rive den gamle

ned og hente tømmer ved stranden. Som tak fik de øl og brændevin, men det var jo billigt¹³⁰).

Senere blev det bestemt, at præsterne selv skulle betale den almindelige vedligeholdelse, og da provst Carstensen 1791 kom til byen, blev det indført i hans kaldsbrev. Dog

skulle kirken gøre gården grundigt i stand, før han overtog den¹³¹). Præstegården bestod dengang af et stuehus på 14 fag (ca. 20 m) med to kviste. Huset var af bindingsværk og havde tegltag. En lade mod nord var på 12 fag med stråtag, og af to sidefløje på 17 og 14 fag var det ene teglhængt¹³²).

Carstensen mente imidlertid ikke, det kunne være rigtigt at koste ret meget på det gamle stuehus, så han overtog ved licitationen arbejdet, lod huset rive ned og byggede et nyt grundmuret hus. Det kunne ikke gøres for den sum, hans tilbud lød på, skønt han selv førte tilsyn med arbejdet, og han fik et underskud på 424 rdl., som han søgte at få godtgjort. Han fik bevilget 200 rdl. og tabte altså penge, men så havde han også et godt hus, et af de bedste i byen. Det gamle stuehus var vurderet til 100 rdl., det nye blev 1793 sat til 3180 rdl.¹³³).

I dette hus boede præsterne så, til den nye præstegård blev bygget ved Frederiksgade (nu Asylgade) 1857. Den gamle lå på en af byens største og bedste grunde, som så blev udstykket i parceller og solgt ved auktion 1856¹³⁴).

Skolevæsen

Om der har været en kirkeskole i Thisted, da latinskolen blev oprettet 1549, så der var en bygning, der kunne bruges til formålet, ved vi ikke, men så langt tilbage, vi kan følge denne skole, lå den på nordvesthjørnet af kirkens grund. Kirken ejede den, og den blev holdt ved lige af kirken¹³⁵).

¹²⁶ KR.

¹²⁷ Præsteindberetning 1625.

¹²⁸ Kontributionsregnskab 1672.

¹²⁹ KR.

¹³⁰ KR.

¹³¹ KR.

¹³² Taks 1791.

¹³³ Taks 1791, tilf.

¹³⁴ Sk&P.

¹³⁵ KR.

Om skolebygningen siger de ældste kilder ikke meget. Det må have været et temmelig stort hus, for 1617 blev der købt 14 læs tag til sydsiden, og at den var af bindingsværk, kan man se af et syn, der blev holdt 1638¹³⁶). Da var skolen brøstfældig og vaklevorn, en del af bjælkerne var ude af taphullerne, en stolpe var rådden og var sunket ned i jorden, og en bjælke var i stykker. Der manglede både tag og ler, og huset kunne ikke stå længe, hvis det ikke fik hjælp. 1670 blev der igen holdt syn. Da manglede der tag næsten overalt. Foden ved tre fag var rådden og stolperne sunket noget ned. Vestgavlen var noget brøstfældig¹³⁷). Kirkeregnskaberne fortæller om reparationer, men det gamle hus blev vist stående, så længe der var latinsk skole. En udgift, der gang på gang kom igen, var til nye ruder!

Om undervisningen ved vi en del. I Thisted var der en rektor og to hørere, mens andre små skoler kun havde én hører og enkelte ingen.

Skolens vigtigste opgave var at lære eleverne at læse, skrive og tale det vanskelige latinske sprog så godt, at de kunne klare det videre studium på universitetet, hvor undervisningen foregik på latin. Rektor underviste eleverne i tredje klasse, eller tredje lektie, som det hed dengang, mens hver af hørerne havde en klasse, første og anden lektie.

I Thisted var der kun tre klasser. Ved større skoler var der også en fjerde klasse for dem, ”der nu kan så temmelig både tale og skrive latin”, og derfor rejste en del af de små skolers elever dertil, når de havde gået en tid i den hjemlige. Det gjorde f.eks. en af Thisted skoles berømte elever, Christen Jensen Lodberg, der var født i Lodbjerg 1625. Han kom fra Thisted skole til Viborg latinskole og senere til Roskilde, hvorfra han kom til universitetet 1647. Siden blev han biskop i Ribe¹³⁸). En del kom dog direkte fra Thisted skole til universitetet. Hvor mange er umuligt at sige. Ved nogle står der udtrykkelig i universitetsmatrikelen, at de er kommet fra skolen her, men ved andre står der Tistadiensis el. l., også ved nogle, der kom fra andre skoler. En del kan være rejst til fremmede universiteter.

Skolens elevtal ved vi heller ikke noget bestemt om, da mange gik i latinskole uden at fortsætte på universitetet. Nogle blev degne, andre prokuratorer, og for mange i andre erhverv kunne det også være nyttigt, at de havde været i latinskole.

Skolen begyndte her i Thisted og om morgenen kl. 6 og sluttede kl. 16-17 undtagen onsdag og lørdag, da eleverne fik fri ved middagstid¹³⁹). Den nære tilknytning til kirken viste sig ved, at lærere og elever hver dag gik til kirken til morgen- og aftenbøn, og det var en selvfølge, at de mødte til gudstjenesten i kirken, hvor der var særlige stole til dem.

Tredje lekties elever var der dog ikke altid. De fik efterhånden degnetjenesten ved næsten alle kirker i omegnen, så de kunne tjene lidt¹⁴⁰). Disse løbedegne, som de kaldtes, kom så langt omkring som til Hjørdemål kirke i nord og Heltborg i syd. De havde mindst 18 kirker at synge i, og så mange elever har der nok ikke været i tredje

lektie, så nogle har vel haft to kirker. Måske havde nogle elever hjemme i nærheden af de kirker, de skulle synge i, og så var det ikke så galt, om de skulle gå langt. Man var vant til at bruge benene dengang. I Tilsted og Kåstrup kirkers gamle degnestole er der skåret nogle navnetræk, som man mener, de unge degne har lavet for at få tiden til at gå¹⁴¹).

For degnetjenesten fik de i gennemsnit fem td. byg og fem lam årligt for hver kirke¹⁴²), og det var en god hjælp på den tid. Legater var der endnu ikke rigtig nogle af, kun et på 100 daler, som Christen Høg til Todbøl gav til kirken på den betingelse, at fattige elever i skolen skulle have seks sletdaler hvert år¹⁴³).

Når nogle elever søgte til andre skoler, var en af grundene måske, at rektorerne skiftede tit. Skolen krævede meget arbejde hver dag, og kunne en rektor få et godt præsteembede, er der ikke noget at sige til, at han tog imod det. Men der var også andre ting i vejen. Det var ikke let at være alle tilpas. 3. oktober 1637 måtte ni elever fra tredje lektie møde i kirken og svare på nogle spørgsmål om rektor, Jakob Pedersen Holst, og hans undervisning, mens en borgmester, byfogeden, sognepræsten og hans fire medhjælpere var til stede¹⁴⁴). Spørgsmålene, der i sig selv var anklager, var stillet sådan, at de stakkels drenge ikke godt kunne andet end bekræfte anklagernes rigtighed. De turde sikkert heller ikke andet over for de høje herrer. De bekræftede altså, at rektor forsøgte undervisningen, så hans stedfortræder måtte gennemgå begyndelsesgrundene i latin med dem, før de kunne komme videre, at han drak og var mødt velbeskænket i skolen, at han snusede tobak i timerne og bød eleverne af den, at han lod dem drikke hele tønder øl, der blev givet til skolen, når adelsmænd blev begravet (det kan vel ikke have været ret tit), at han havde sagt til dem, at de ikke behøvede at møde i kirken morgen og aften, når folk kom for at holde bøn, for de fik ikke noget for det, og han ville ikke straffe dem, hvis de ikke kom. De bekræftede, at han somme tider havde taget et par dage fri, så sognepræsten måtte læse med dem, og endelig, hvad der nok var det værste, at han selv havde skrevet nogle latinske lærebøger, endda på vers, som han lod dem lære i stedet for de autoriserede.

Det var aldeles utilladeligt, og biskoppen var selv mødt op i skolen 16. juni og havde formået rektor til at holde sig til de reglementerede bøger, som var forordnet i ordinansen. Da var rektor blevet vred, havde smidt bøgerne for biskoppens fødder og var løbet ud af skolen, men da han fik besked om at holde sig fra undervisningen, til hans sag var behandlet, løb han ind igen og var genstridig.

Der blev skrevet vidnesbyrd om, hvad der var sket i kirken og i skolen, men rektor lod sagen gå til landstinget, hvor begge vidnesbyrd blev dømt magtesløse, fordi modparterne ikke var mødt.

Dommen var altså en sejr for rektor, men han kom ikke tilbage til skolen, hvad man godt forstår efter den behandling, han havde været ude for. I et brev 1649 gjorde han rede for skolens ordning i den tid, han havde været

¹³⁶ Tb 1638.

¹³⁷ Tb 1670, 25/6.

¹³⁸ Årb. 1962, 92 ff.

¹³⁹ H, 77.

¹⁴⁰ Pi 1571.

¹⁴¹ DK.

¹⁴² Pi 1571.

¹⁴³ KR.

¹⁴⁴ KiS, 3. r. 3. b.

rektor¹⁴⁵). Han skriver, at de altid havde bestemte timer, bøger og lektier, og at han og hørerne skiftedes til at følge eleverne i koret morgen og aften. En af dem sang bønner på latin kl. 2 eftermiddag i koret, og da var de der i almindelighed alle tre sammen med eleverne.

Men skiftede rektorerne tit, så gjorde hørerne det tiere. Mange holdt kun ud et år, nogle måske mindre. De har heller ikke haft det nemt. Det må have været pinligt for dem at gå på omgang hos borgerne for at få deres kost, en ordning, som borgerne også var utilfreds med, for mange af eleverne var fra landet, og hvorfor skulle byens folk så alene føde hørerne? Der blev klaget til kongen, og 1598 blev ordningen afskaffet¹⁴⁶). Da var hørernes økonomiske stilling også bedre. 1558 havde kongen bevilget dem Kronens korntiende af Hunstrup sogn¹⁴⁷), og senere fik de også degnekornet af Hillerslev og Kåstrup sogne. De fik også noget korn fra degnen i Hørdumog fra Nørhå sogn, og sognepræsten i Thisted gav dem 4 td. byg årlig, fordi han brugte degnejorden¹⁴⁸). At hørerne havde ret til degnejorden tyder på, at de eller en af dem var trådt i degnens sted.

Der har sikkert også været holdt dansk skole, mens latinskolen virkede, men vi ved meget lidt om det. I ordren til at oprette latinske skoler hedder det, at de børn, der ikke dur til at lære latin, må byen sørge for (altså for deres undervisning), men om den gjorde det, ved vi ikke. Byens regnskaber mangler jo. Der er nævnt nogle navne på danske skolemestre, men om de var ansat privat eller offentligt, er ikke helt klart. Tingbogen 1638 nævner, at Jens Christensen Ålborg holdt skole¹⁴⁹), og 16. april og 24. februar 1651 var dansk skolemester Laurits Pedersen fadder. Anders Olufsen Krag, dansk skolemester, havde børn i kirke 1683-88 og Peder Christensen Fjerritslev 1696-1701. Huslærere var nok Christen Sørensen, skoleholder til Niels Totums (fadder 1677), Corfitz Frost, skoleholder i Bisgård (fadder 1695) og Daniel von Mellis, præceptor i Bisgård (død 1701).

Biskop Bircherod omtaler i sin dagbog, at to danske skolemestre kom til overhøring i Thisted kirke med deres elever, da han var der 1695. De klagede over, at den ene tog eleverne fra den anden.

Det gik efterhånden tilbage med latinskolen. 1670-80 dimitterede skolen ti elever, 1680-90 otte, 1690-1700 seks og 1700-1710 kun fire. I de år skiftede rektorerne særlig tit. Fra 1664 til 1689 døde fire rektorer. Efter dem kom Niels Ebbesen Ågård, der siden blev magister og skrev et latinsk skrift om Thy, ”Thya illustranda”¹⁵⁰). Han fandt, at øverste klasse var næsten en Augiasstald, som han kunne ønske sig Herkuleskræfter til at rense. Han kørte træet efter 13 år og søgte til København for at studere videre. Der boede han på collegium sammen med Holberg, som måske har fået idéen til komedien ”Hekseri eller blind alarm” af

ham. Han var rektor i Thisted under den store besættelsessag, og komedien foregår i Thisted!

Den næste rektor var her 1703-11. Han var ikke særlig flittig. 1706 gav biskoppen ham en advarsel ved en visitats, og senere klagede sognepræsten over ham¹⁵¹). En sommer havde han kun været i skolen tre dage om ugen, og han tog sig tit nogle ferier. Så sendte han blot bud til præsten, at han fik at passe skolen! Efter ham kom der bedre kræfter til, og skønt de snart søgte andre embeder, fik de skolen bragt på fode. Måske betød det noget, at der var skænket flere legater til skolen¹⁵²). Jens Nielsen Trye i Hjørdemål gav 1250 rdl., hvis renter skulle deles mellem Ålborg og Thisted skoler. Skipper Bertel Mortensen Bay, Thisted, gav 120 rdl., forpagter Ove Schierner, Tandrup, 312 rdl., assessor Hopp, Irup, 100 sletdaler, og sognepræsten måtte bøde lige så meget for sine forseelser mod biskoppen.

I hvert fald gik det fremad igen. 1710-39 blev der dimitteret mindst 50 elever, og det kom derfor som et chok, da regeringen 1736 foreslog, at de små latinske skoler blev nedlagt. Biskoppen i Ålborg, Christopher Mumme, protesterede kraftigt, da han skulle udtale sig om sagen¹⁵³). Han kendte skolen, for han havde 1693-96 været hører her, og hans broder, Hans Mumme, havde en tid været rektor. Biskoppen skrev, at de fattige børn måtte tabe alt håb om fremgang i livet, hvis skolen blev nedlagt. I de sidste ti år var der dimitteret 19 elever, og desuden var der sendt otte til andre skoler. I Thisted var undervisningen lige så god som i Ålborg i alle fag undtagen musik, og det fag kom næppe hver tyvende til nytte. I det mindste burde man lade skolen virke i en prøvetid på ti år. Regeringen tog dog ikke hensyn til biskoppen, og skolen blev nedlagt 1739.

Der skulle så holdes dansk skole i skolehuset, og en af hørerne skulle være skolemester. Det blev Laurits Schive, og han blev også klokker, kordegn og graver ved kirken. Han har vel boet i den gamle skole, men han døde 1740, og det er tvivlsomt, om han kom i gang med at undervise. Efter ham blev Peder Henriksen Hind klokker. Han købte 1746 den gård ved Grydetorv, som den sidste rektor, Niels Pedersen Lund, havde boet i, og byggede den op året efter¹⁵⁴). Da må det have været bestemt, at det gamle skolehus skulle rives ned, og det skete 1748. Materialerne blev solgt, sylden gravet op og grunden jævnet¹⁵⁵).

Først 1753 lod kirken bygge et nyt hus, en klokkerbolig, på pladsen, men længere ud mod gaden. Det kaldes til at begynde med skole- og klokkerhuset, men senere kun klokkerboligen. Om der blev holdt skole dér, er ikke klart. Efter en visitats 1750 roser biskoppen Peder Hind for hans katekisation i kirken og hans omhu med konfirmanderne, men skoleundervisning nævner biskoppen ikke. Der var da heller ikke nogen skolestue i klokkerboligen¹⁵⁶), før der 1768 blev opført en tilbygning

¹⁴⁵ KiS, 4. r. 2. b., 762.

¹⁴⁶ s. st. 758.

¹⁴⁷ KiS, 3. r. 3. b.

¹⁴⁸ Pi 1690.

¹⁴⁹ Tb 1638, 24/2.

¹⁵⁰ Årb. 1928, 339 ff.

¹⁵¹ H, 81.

¹⁵² H, 75.

¹⁵³ JyS, 5. r. 4. b., 131 ff.

¹⁵⁴ Sk&P, 231 b.

¹⁵⁵ Årb. 1972, 198 ff.

¹⁵⁶ Årb. 1972, 198 ff.

til at holde skole i¹⁵⁷). Den var kun ca. 4 m lang¹⁵⁸), så den var ikke beregnet til ret mange børn. Degnen i ”Kirkens skole” skulle undervise fattige børn gratis og børn fra Tingstrup og Torp mod en lille betaling, men han var jo også kordegn, klokker og graver, og Peder Hind var desuden prokurator¹⁵⁹), så hans interesse for skolen har nok ikke været særlig stor. Først da den energiske provst Carstensen 1800 tog sig for at få skolen i gang trods degnens og befolkningens modvilje, kom der orden i sagerne¹⁶⁰), og fra den tid til 1848, da Kirkens skole blev nedlagt, holdt klokkeren skole for en del af byens børn. Her gik Christen Kold i skole.

Den ældste kendte offentlige danske skole i Thisted lå i østsiden af Skolestræde på hjørnet ved Storegade. Den var oprettet af amtsforvalter Claus Caspergård, der byggede et nyt hus dér 1729 og skænkede byen det til en dansk skole. Han lovede at holde huset ved lige til sin død, og gav byen en kapital på 230 rdl., hvis renter skolemesteren skulle have for at undervise ti fattige børn i religion, læsning, skrivning og regning. Hans eksempel blev fulgt af Anne Søe, der 1731 oprettede et legat på 200 rdl., hvis renter for en del skulle gå til undervisning af seks fattige børn¹⁶¹).

Denne skole virkede så i over 100 år til 1837, da der blev bygget en ny skole i Storegade. Efter 1848, da Kirkens skole blev nedlagt, blev alle byens skolebørn undtagen dem, der gik i private skoler, samlet i denne skole, ”den gamle borgerskole”.

Socialvæsen

Det har altid været et påtrængende problem for samfundet, hvordan man skulle sørge for dem, der led nød. Hvad der blev gjort for dem fra det offentliges side i 1600erne, ved vi ikke, men der var også dengang folk, der hjalp trængende, især hvis de var gamle, syge eller uarbejdsdygtige. Om nogle folk i Vang hedder det 1683 i markbogen, at de ikke har andet at leve af, end hvad Gud og godtfolk giver dem. Men nogle tiggede. Man forsøgte at forbyde tiggeri, men uden at det hjalp, for hvad skulle folk gøre, når de sultede og ikke kunne tjene føden. Nogle tiggere kom langvejs fra, hvad man kan se af kirkebøgerne, som af og til nævner betlere, der døde under deres vandring. Først da man fik bestemte regler for, hvordan man skulle hjælpe de trængende dér, hvor de boede, kunne man komme det meste tiggeri til livs.

Det fik man ved Frederik den 4.s forordning 1708 om betleri på landet og i købstæderne uden for København. I byerne, altså også i Thisted, skulle alle embedsmænd give 1 pct. af deres løn til fattiggassen. Alle andre borgere skulle opfordres til at tegne sig for årlige bidrag, og hvis de ikke betalte, skulle præsten læse deres navne op fra prædikestolen.

Inspektørerne for fattigvæsenet skulle undersøge de fattiges forhold nøje og hjælpe efter trang. Hvis fattige drenge havde lyst til bogen og var af godt nemme, skulle de sættes i latinskole og underholdes af skolens midler, og man skulle sørge for, at andre fattige børn fik lært noget, men ingen måtte holde skole, uden at sognepræsten havde

fundet dem dygtige nok til at undervise i kristendom, skrivning og regning.

Måske slog disse bestemmelser til i begyndelsen, men i en ny forordning 1734 hedder det, at der i nogle købstæder er flere, som ikke har tegnet sig for noget fast bidrag eller for mindre, end de kunne og burde give. Derfor skulle byfogeden ansætte dem til at svare et passende beløb til fattiggassen, og hvis de ikke betalte, efter at de var krævet 2-3 gange, skulle de pantes. Ansættelse og udpantning skulle dog godkendes af stiftsøvrigheden.

Lignende regler blev givet for landsognene. Folk blev ansat til at svare bidrag efter hartkorn og økonomisk tilstand, og fra flere sogne er der bevaret protokoller, der viser, at reglerne blev fulgt, så det gjorde de sikkert også i Thisted.

Forsørgelsen af de fattige blev lettet meget ved legater, som rige folk betænkte dem med¹⁶²). Anne Søe stiftede ved testamenter 1731 og 1732 et legat på 200 rdl. Af renterne skulle skrøbelige, gamle og sengeliggende i Thisted have 6 rdl., og 1734 stiftede hun igen et legat på 200 rdl. til husarme og sengeliggende. Amtsforvalter Caspergård skænkede 1746 et legat på 500 rdl. til Thisted bys fattige, og på landfiskal Peter Lybeckers opfordring gav arvingerne efter amtmand Birchenbusch 100 sletdaler til trængende og husarme. 1748 skænkede købmand Christen Clemensens enke en gård i Kallerup til de fattige i Thisted, som hvert år skulle have landgilden, 10 rdl. Hospitalet, som Peder Mads Jensen til Ulstrup og hans kone stiftede 1732 sammen med, at de gav 5000 rdl. til fattige, var ikke den eneste gave de fattige fik fra Ulstrup. Peder Mads Jensens enke, Helvig Selle, solgte 1776 gården til sin foged, Peder Mortensen, og da han 1783 solgte den til amtsforvalter Adolph Bruun (fader til Malthe Bruun), gjorde han testamente og skænkede derved 1000 rdl. til de fattige i Thisted. De skulle også have halvdelen af, hvad der blev i behold, når alle legater var udbetalt. Det blev ialt til 1979 rdl. Han døde 1784 i Thisted i amtsforvalter Bruuns gård, hvor han var født 1732 som søn af købmand Ture Lauritsen, og han var sikkert kaldt op efter Anne Søes halvbroder, Peder Mortensen Selle til Ulstrup, Helvig Selles fader.

Et mindre legat blev stiftet 1763 af Anne Leonore, enke efter byfoged Peter Lybecker, og hendes fader Jens Eriksen, og hun stiftede endnu et legat, efter at hendes anden mand, byfoged og landsdommer Ramus Steensen, var død. En ugift købmandskarl, Jørgen Snejstrup, skænkede 1774 alt, hvad han efterlod sig, til Thisted bys fattige, og siden fulgte andre borgere de gode eksempler, så man behøvede ikke at være kneben med understøttelserne. Ved folketællingen 1787 var der 24 af Thistedes 910 indbyggere, der fik hjælp, foruden 7, der boede på hospitalet.

I årene omkring 1800 steg priserne på fødevarer og beklædning stærkt, så renterne af legatmidlerne forslog mindre og mindre, mens trangen blev større og større. Det kneb med at skaffe husplads til de fattige, og det hjalp kun lidt, at provst Carstensen 1805 fik justitsråd Fønss til at give fattigvæsenet et lille hus i Tingstrup¹⁶³).

Efter at vi var kommet i krig med England 1807, sank pengenes værdi hurtigere, og det var umuligt at beregne,

¹⁵⁷ Årb. 1972, 198 ff.

¹⁵⁸ Årb. 1972, 198 ff.

¹⁵⁹ Årb. 1949, 297.

¹⁶⁰ Årb. 1972, 205.

¹⁶¹ HF.

¹⁶² HF.

¹⁶³ Fattigprotokol.

hvor meget der skulle bruges til de fattige. I januar 1808 anslog provsten, at der skulle bruges i det mindste 800 rdl., så legatrenterne, der nu var på 125 rdl., foreslog ikke langt. Han foreslog da, at der blev lignet 110 rdl. på ejendommenes grundværdi og 600 rdl. på formuer. Det var en stor udskrivning for den lille by, og provsten fik tilladelse til, at Thisted kirke, der var rig, måtte give 100 rdl.

Krigen gav dog også indtægter for fattigkassen. Nogle kaprede skibe blev bragt ind til Klitmøller og Vigsø, og ladningerne blev solgt ved auktion. Fattigkassen skulle have 1 pct. af udbyttet, og det blev til mange penge. Kufskibet "Hendrina Neuwenhafen" blev indbragt til Klitmøller 1810, og ladningen blev solgt for 132.564 rdl. En norsk kaperfører bragte skibet "Jupiter" ind til Vigsø, og købere fra København, Hamborg og andre byer kom rejsende for at købe af den rige ladning fra Ostindien. Auktionen gav 587.894 rdl. Et par mindre skibe gav også noget, så auktionerne indbragte næsten 750.000 rdl.¹⁶⁴).

Efter krigen var det stadig svært at finde boliger til de fattige, men 1825 gav justitsråd Langeland et hus i Nørregade til fattigvæsenet af taknemmelighed over, at han havde overstået en sygdom. Det var Thistedes første egentlige fattighus. Andre tænkte også på de fattige. Da Frederik den 6. besøgte Thisted 1826, gav byskriver Toft dem 52 rdl., for at de også kunne få del i glæden, og apoteker Dahlerup gav 12 rdl., som den praktiske provst brugte til at købe 12 læs hårde tørv for, en ekstra brændselhjælp til næste vinter¹⁶⁵).

Huset i Nørregade slog efterhånden ikke til. Det var kun godt 9 m langt og knap 5 m bredt¹⁶⁶), og 1834 boede der 4 voksne og 4 børn i det¹⁶⁷). Så byggede man 1844 en ny fattiggård ved Munkevej. Det havde plads til 25 fattige, og det var et stort fremskridt, at så mange af dem nu kunne få husly og forplejning og slippe for bekymringer om det. At de efter evne og helbred skulle arbejde, var dengang naturligt. Regulativet indskærper dog, at de helst skulle sættes til arbejde, som de havde lyst til.

Da socialreformen af 1933 blev gennemført, var der ikke mere brug for fattighuset. Det blev nedlagt 1935, og to år efter blev det revet ned.

Hospitalet

Thisted Hospital, opført 1785

1732 bestemte Peder Mads Jensen, ejer af Ulstrup, og hans hustru Helvig Brockenhuus Selle, at deres ejendom i Thisted, det sydligste hus i Søndergade, skulle indrettes til et hospital efter deres død¹⁶⁸). 8 fattige borgere, 4 mænd og 4 kvinder, skulle have fri bolig i hospitalet, og ægteparret skænkede 5000 rdl., som de fattige skulle have renterne af. De havde begge nær tilknytning til Thisted og til Anne Søes slægt.

Peder Mads Jensen døde 1737. Hans enke giftede sig med byfoged Jørgen Christian Poulstrup, der døde 1751, og først derefter fik legatet kongelig stadfæstelse. Enken levede til 1779, og endnu 1781 stod det gamle bindingsværkshus, men 1785 blev bygget et grundmuret hus med tegtag¹⁶⁹). Det har været et af de første grundmurede huse i byen, og det står endnu.

1918 blev huset solgt til Thisted kommune. Fra 1926, da der ikke var flere beboere, blev huset benyttet af gasværket.

Sundhedsvæsen

De første læger, vi kender fra Thisted, var badskærer. De havde lov til at behandle sår og benbrud, til at årelade og trække tænder ud, altså nogenlunde det samme, som de to berømteder, Stine Kudsk i Nors og Mads Lauritsen i Vang, befattede sig med. Indvendige sygdomme måtte de ikke give sig af med, men det gjorde de nu nok alligevel, for det var i regelen umuligt at nå til en læge med medicinsk uddannelse, og hvem skulle folk ellers søge til, når nogen var syge, og hverken husråd eller kloge mænd og koner kunne hjælpe? Nogle søgte vel til præsterne, der tit havde lært lidt lægekunst eller ejede en lægebog, men badskæerne var dog specialister.

1579 var rektor Esbern Jul i Nykøbing i kur hos Hans Badskær i Thisted og blev helbredt¹⁷⁰). Den næste Badskær, vi kender her fra byen, er Mads Iversen Badskær, der var gift med en adelig dame, Maren Lunov, søster til Christoffer Lunov til Nystrup. 1608 omtales han som "fordum borger og badskær i Thisted", men da var han flyttet til Norge¹⁷¹). Om han har forbindelse med Mads Lauritsen Badskær i Vang, hvis kone var fra Norge, ved vi ikke, men Christoffer Lunov boede jo i Vang sogn. I tingbogen 1638 nævnes Hans Ambrosen Badskær¹⁷²), som i kirkebogen kaldes Hans Ambrosen Lange, og han døde 1653. Da var der kommet en anden badskær til byen, mester Ludvig Hermansen, som 1648 gav 10 rdl. til kirken for sin kones begravelse og virkede endnu 1670¹⁷³), men var død 1676¹⁷⁴). Omtrent på samme tid virkede Mogens Mikkelsen Badskær, der døde 1664, og 1670 nævner tingbogen mester Engelbert Feltskær¹⁷⁵). (Engeltbret Roldsen, død 1676). Christoffer Steffensen Badskær døde 1689, og Peiter Sattelmeyer, der kaldes kirurg, virkede til 1703, da han døde.

Efter en forordning 1672 måtte ingen behandle indvendige sygdomme uden at have taget medicinsk

¹⁶⁸ HF.

¹⁶⁹ Taks 1781 med tilf.

¹⁷⁰ Chr. Villads Christensen: Nykjøbing paa Mors 1299-1899.

¹⁷¹ V. A. Secher: Kongens rettertingsdomme II, 134, 136.

¹⁷² Tb. 1638, 104, 104 b.

¹⁷³ Tb. 1670, fl. st.

¹⁷⁴ Tb. 1676, 39.

¹⁷⁵ 23/7.

¹⁶⁴ Fattigprotokol.

¹⁶⁵ Fattigprotokol.

¹⁶⁶ Taks. 1828.

¹⁶⁷ Ft. 1834.

doktorgrad. Den første doktor, der praktiserede her, var dr. med. Laurits Foss. Biskop Bircherod fortæller i sin dagbog, at han blev viet 16. okt. 1677 i biskoppens hus i Ålborg. Biskoppen, Mathias Foss, var hans broder, og hans brud var Barbara Pedersdatter Rosenberg, datter af Peder Madsen Rosenberg i Thisted. Bircherod kalder ham da *medicus practicus in Thye*, og han boede en tid i Thisted, hvor han havde boder¹⁷⁶). 1682 købte han Todbøl og boede der til 1685, da han blev forstander for Sorø skole.

Så var der ingen læger nærmere end i Viborg, og det fik måske betydning for udviklingen i besættelsessagen 1696-98, for det viste sig, at da Enevold Bjerregård fik to af de syge piger til en læge, blev de snart raske.

Senere nævnes flere badskærer eller kirurger, som de nu kaldes, og af og til forvildede en læge sig også til Thisted. Dr. med. Niels Grimberg er nævnt i kirkeregnskaberne 1723 og 1726, da han betalte stolestadepenge. 1748 kom dr. med. Oluf Bjørnstrøm til Thisted, men han døde 1749. 1769 nævner Danske Atlas, at der boede en dr. med. i byen. Det var Friderich Seidelin, der på opfordring af nogle embedsmænd slog sig ned her 1768, men han rejste igen 1771¹⁷⁷).

I Viborg boede en embedslæge, en fysikus, der også havde Thy i sit område. Han kunne dårligt passe hele det store distrikt, og efter at der var kommet et kirurgisk akademi i København, blev det bestemt, at distriktet skulle deles, så der blev ansat fire distriktskirurger, der var uddannet ved akademiet.

Den første distriktskirurg i Thisted var Eberhardt Neve, der kom hertil 1789 og var her til 1805. Efter ham kom Adam Sager, der 1815 blev afløst af Anton Wittendorf, der virkede til 1849. Han boede som sine forgængere i Storegade 21, hvor allerede Eberhardt Neve havde en lille sygestue, der blev udvidet og forbedret af Adam Sager og Wittendorf, som 1834 kaldes distriktslæge¹⁷⁸). Han havde da to voksne kvinder og tre børn i kur. 1850 var der seks patienter¹⁷⁹). Da havde den gamle læge fået en medhjælper i sin svigersøn, Peter Willemoes, der var distriktslæge til 1862.

1850 praktiserede læge Frederik Michelsen også i Thisted. Han var broder til sognepræsten, provst Wilhelm Michelsen, og var her fra 1837 til sin død 1858. Han blev angrebet af distriktslæge Nyrup i Nykøbing, der ikke godt tålte, at andre læger virkede i hans distrikt. Nyrup påstod, at Michelsen havde stillet en forkert diagnose, men han fik ikke noget ud af det¹⁸⁰).

Provst Michelsen var medlem af det første amtsråd. I det første møde kom han med et forslag om, at der skulle bygges et amtssygehus i Thisted. Amtmanden sagde da, at han også havde tænkt over, hvordan man kunne skaffe plads til flere syge, og han havde forhandlet med Wittendorf om udvidelse af hans sygestuer, så der kunne blive plads til 20 patienter. Lægen gav et tilbud, som blev modtaget af amtsrådet¹⁸¹), og opførelsen af et sygehus blev udskudt en tid.

¹⁷⁶ Grundtakst 1682.

¹⁷⁷ Årb. 1943, 413.

¹⁷⁸ Ft. 1834.

¹⁷⁹ Ft. 1850.

¹⁸⁰ Årb. 1943.

¹⁸¹ Årb. 1943.

Man arbejdede dog stadig med planerne, og 1857 blev de til virkelighed. Det første amts- og bysygehus blev bygget nordøst for byen på en bakkeskråning, hvor der var fri udsigt og frisk luft. Efterhånden blev det nu mere almindeligt, at syge blev indlagt, og omkring 1900 var sygehuset tit overfyldt, så man måtte tænke på en udvidelse.

Mange epidemiske sygdomme kunne man dengang ikke gøre meget andet ved end at isolere de syge, men på sygehuset var det vanskeligt at gennemføre. Der blev da bygget et særligt isoleret epidemisygehus længere oppe på bakken. En alvorlig, smitsom sygdom, tuberkulosen, bredte sig stærkt i disse år. Mange unge blev angrebet, og det blev vedtaget at bygge en tuberkuloseafdeling ovenfor.

Det gamle sygehus

De to afdelinger aflastede sygehuset noget, men det varede alligevel ikke længe, før der igen var pladsmangel, og sygehuset var heller ikke tidssvarende mere. Man bestemte sig da til at bygge et nyt, og planerne blev lagt, men i de urolige tider omkring første verdenskrig turde man ikke bygge det hele på en gang. Man begyndte med den vestlige del, som stod færdig 1919, og beholdt det gamle sygehus til 1925, da det blev revet ned med undtagelse af fløjen, som blev sluttet til hovedbygningens østlige del, der nu blev opført.

Således stod sygehuset, indtil man i 1960 begyndte på en meget omfattende udvidelse og modernisering.

Apoteker

Fra 1500erne og 1600erne kender vi ikke noget til egentlige apoteker i Thisted, men der har dog nok været nogle lægemidler at få hos købmænd og badskærer.

Omkring 1680 boede dr. med. Laurits Foss i Thisted, og han havde 1682 flere boder, så man har nok kunnet købe medicin hos ham.

Efter enevældens indførelse søgte regeringen at få en planmæssig ordning af visse sider af erhvervslivet ved at udstede bevillinger til folk, der var kvalificerede til at drive bestemte erhverv. Til gengæld skulle de være forpligtet til at drive erhvervet sådan, at ethvert rimeligt krav fra kundernes side kunne tilfredsstilles.

En forordning 1672 bestemte, at der skulle bevilling til at drive et apotek, og at apoteket så altid skulle føre et rigt udvalg af lægemidler. Det betød dog ikke, at andre ikke måtte sælge visse ting, der blev brugt som lægemidler, som dem, der blev brugt af badskærer, kloge mænd og koner og i almindelige husråd. I købmand Mikkal Galtrups butik var der 1766 f.eks. teriak¹⁸²), et sammensat lægemiddel, som man mente kunne hjælpe for næsten alle

¹⁸² Årb. 1973.

sygdomme. Hjælp et af stofferne ikke, så gjorde vel et af de andre! Badskærerne måtte ligesom Stine Kudsk ikke bruge medicin mod indvortes sygdomme, men kirurgen Johan Christoffer Appoldi, der også var brokkskærer, havde dog "en lille urtebod" ved Store Torv¹⁸³). De lægekyndige præster gav vel også folk af de lægeurter, de dyrkede. Endnu kan man finde sådanne urter forvildet ved præstegårdshaver.

Ingen af stederne havde man naturligvis alle de lægemidler, en rigtig læge kunne finde på at ordinere, og det var måske grunden til, at dr. Grimberg så hurtigt forlod byen. Appoldi var nok den, der havde mest, og da han var død 1746, var man i knibe. 1749 fik kancelliet derfor et nødråb fra Thisted. Man havde i mange år ikke haft en rigtig læge, og medicinen måtte man hente langvejs fra. Nu var det endelig lykkedes at få en læge til byen, nemlig dr. med. Oluf Bjørnstrøm, men man savnede stadig et apotek og bad derfor om, at dr. Bjørnstrøm måtte få bevilling til et lille husapotek. Det blev bevilget 5. maj 1749, men lægen var død 6. april.

1750 søgte apoteker Jacob Gesius om at få bevillingen. Den fik han, og han lejede sig ind hos købmand Christen Rollemann i Vestergade (nu nr. 4-6)¹⁸⁴), men han havde en stor gæld, og fortjenesten var for lille, måske fordi der ikke var nogen læge i byen. 1758 måtte han sælge apoteket til Christian August Ziegler, som lånte 800 rdl. i Horsens 1758 og 1759, og da han 1763 købte et hus af Christen Rollemann, lånte han igen 400 rdl.¹⁸⁵). Længe blev han her ikke - der var jo stadig ingen læge og han var fattig. Man var ikke tilfreds med ham, og landfysikus Mangor og nogle stedlige autoriteter anbefalede, at han blev fjernet. 1769 fik Friderich Wilhelm Duche så bevillingen mod at give Ziegler og hans kone 30 rdl. årlig i pension¹⁸⁶).

Duche blev gift 1772 med en datter af den rige købmand Thomas Holst på Lille Torv. Han boede først i Vestergade (nu Vestergade 20), hvor han var 1772 og 1781, men efter svigerfaderens død flyttede han til gården på Lille Torv, hvor han døde 1794.

Hans efterfølger, Hans Erik Niemann, flyttede apoteket til Storegade (nu nr. 5), hvor det har været siden. Niemann var her kun et år, så overtog Johan Gustav Kollberg apoteket og blev 1797 gift med en af apoteker Duches døtre. Han gik imidlertid fallit 1800, men boede endnu 1801 i huset sammen med den nye apoteker Peder Bech¹⁸⁷).

Trods de vanskelige pengeforhold de næste år blev Bech her til 1823, og lige så længe virkede hans efterfølger, Lars Christian Dahlerup, nemlig fra 1823 til 1846.

I lang tid var apoteket i Storegade, Svaneapoteket, det eneste i Thisted, men 1915 blev et nyt apotek, Løveapoteket, åbnet i Vestergade.

Brandvæsen

I den første beskrivelse af alle byens bygninger, hovedbrandtaksationen 1761, kan man se, at alle husene var af bindingsværk, og at langt de fleste havde stråtage.

Sådan havde det sikkert været altid, og byen var derfor i stor fare, hvis der opstod brand. Det hjalp vel noget, at der var god afstand mellem husene, måske netop på grund af brandfaren, men i stærk blæst kunne ilden alligevel hurtigt brede sig. Thisted var dog ikke så hjemsoget af store brande som mange andre byer. 1608 og 1620 brændte så store dele af byen, at man måtte bede kongen om hjælp og fik den i form af skattefrihed i nogle år, men så gik der næsten 200 år, inden en større brand ramte byen. 1818 brændte kvarteret mellem Lille Torv og bækken, bl. a. toldinspektør Langelands nye, store gård¹⁸⁸). At så meget brændte, kom nok for en del af, at man var begyndt at bygge husene tættere sammen, fordi der var blevet flere folk. Alligevel slap byen ved den lejlighed billigt, vel fordi der nu var et organiseret brandvæsen.

Før i tiden havde det været sådan både i by og på land, at folk hjalp hinanden med at redde, når der var brand. At slukke var næsten umuligt. Bagefter hjalp man så med at bygge igen, men i længden kunne man ikke nøjes med den frivillige hjælp, og 1761 befalede regeringen, at der skulle oprettes en tvungen brandforsikring og et brandvæsen i alle købstæder.

Alle bygninger skulle takseres og indføres i en protokol, hvori der også skulle stå, hvilken gade de lå i, hvor lange de var, hvilke materialer, de var bygget af, og hvem der ejede dem. Brandvæsenet skulle ledes af en brandinspektør, og der skulle udnævnes en brandmester, en strålemester og en sprøjtemester, der hver havde sit hverv. Der skulle skaffes unge og friske folk til at redde, pumpe ved sprøjterne og øse vand i dem, og håndværkere skulle være parat til at reparere sprøjterne.

Man skulle have en stor slangesprøjte og en mindre, som to karle kunne bære, vandkar, læderspande, håndsprøjter, brandbager, økser og en lygte, og det skulle opbevares i et sprøjtehus. Alle store ejendomme skulle have en brandhage og en stige.

Hvis der opstod brand i et hus, skulle beboerne straks alarmere brandinspektøren, der så satte sit mandskab i sving. Vægteren i kirketårnet skulle klemte med klokken og hænge et flag eller om natten en lygte ud på den side af tårnet, der var nærmest ilden. Vægteren i gaden skulle råbe: Brand, brand! og trommeslageren skulle tromme, først i gaderne nærmest branden. Folk skulle danne række fra brønden til brandstedet og lange vandspande til hinanden, og borgervæbningen skulle møde og hindre, at folk stimlede sammen, og at nogen stjal. For alle tilfældes skyld skulle folk sætte fyldte vandspande ved dørene og på deres lofter.

Der blev også givet regler for, hvad man skulle gøre for at undgå brand. Husgavle måtte ikke mere laves af brædder, men skulle bygges af bindingsværk, og alle stråtage skulle afløses af tegl, når taget skulle fornyes. Andre bestemmelser indskærpede forsigtig omgang med lys og ild og fastsatte bøder, hvis reglerne blev overtrådt.

I Thisted blev den første hovedbrandtaksation gennemført samme år, men da byen ikke havde haft brandvæsen eller brandredskaber før, tog det lidt tid, inden man fik det hele. Den energiske byfoged, Scavenius, fik købt et par sprøjter i Ålborg for 220 rdl.¹⁸⁹). Han lånte privat 200 rdl. af kirkens midler og lagde resten ud, og der

¹⁸³ Skm. 1743.

¹⁸⁴ Sk&P.

¹⁸⁵ Sk&P.

¹⁸⁶ DB&S.

¹⁸⁷ Ft. 1801.

¹⁸⁸ Undersøgelsesprotokol 1818-28. TBA.

¹⁸⁹ H, 56.

blev bygget et sprøjtehus syd for rådhuset. Det viste sig imidlertid, at sprøjterne ikke duede, og byen ville ikke betale. Først 1774 fik man en ordning med byfogedens arvinger (han var død 1771), så de fik pengene mod at lade sprøjterne reparere.

Tilfreds med sprøjterne var man dog ikke, og derfor købte kirkeværgen, købmand Henrik Knakkegaard, 1785 en ny sprøjte til 400 rdl. i København for kirkens regning. Der blev opført en grundmuret tilbygning til sprøjtehuset, der kun var på fire fag og af bindingsværk, og dertil brugte man mursten og tagsten af kirkens¹⁹⁰).

Byen havde i lang tid kun én vægter, men 1789 blev antaget endnu én og senere én til, sådan at de kunne skiftes til at holde vagt om natten i kirketårnet, hvor der blev indrettet et vægterkammer 1798¹⁹¹). Fra en balkon på østsiden af tårnet kunne en vægter nu hver nat holde øje med, om der udbrød brand. En politibetjent blev ansat 1790, og til hans opgaver hørte, at han skulle se efter, om vægterne passede deres bestilling og ikke sad og sov et sted.

Brand i Vestergade 8

Denne forbindelse mellem politi og brandvæsen blev udbygget ved en resolution 1853, der bestemte, at der skulle oprettes et brand- og politikorps i hver købstad. Alle mænd og karle over 18 år skulle have pligt til at gøre tjeneste i korpsen, hvor hver fik sit hverv. I brandafdelingen, der skulle ledes af en brandkaptajn,

skulle nogle tage sig af at slukke, nogle skulle bryde ned og andre prøve at redde folk, dyr og indbo.

1873 kom en ny lov med regler om brandredskaber og tjenestepligt. De største ejendomme skulle nu have en vandtønde, der var fyldt med vand undtagen i frostvejr, og en sluffe, som tønderne kunne slæbes på til brandstedet. De der havde heste, skulle stille med én eller to og en kusk.

Ved loven fik politikorpset også instrukser. Det skulle sørge for ro og orden i byen, men havde nærmest kun til opgave at fungere under brand, ved markeder og på torvedage, når der blev uro.

Endnu var brandvæsenet ret hjælpeløst, hvis der kom en større brand. Det kneb at skaffe vand nok, og først da byen fik vandværk 1906, blev det muligt at bruge mere moderne sprøjter med større virkning. Brandvæsenet blev så igen omordnet, så der blev en fast styrke på 12 mand og to befalingsmænd foruden brandinspektøren¹⁹²). 1923 fik man den første brandbil, og det var et stort fremskridt. Senere gik man i nært samarbejde med redningskorpserne og med civilforsvaret.

Postvæsen

1624 fik Viborg poststation, og derfra kom der postsager til Thisted, men kun ved lejlighed¹⁹³). Efter postordningen 1694 blev der fast forbindelse mellem Viborg og Thisted over Nykøbing med *gående* bud. 1732 forsøgte man at føre posten frem på postkassens regning, og der blev oprettet posthus i Thisted. Det blev dog for dyrt, og 1735 blev postkontoret nedlagt igen. Postmesteren i Viborg overtog ruten og indtægterne mod at svare 60 rdl. årlig til postkassen. Fra 1760 blev posten sendt med ridende post til Thisted, stadig over Nykøbing, men to gange om ugen, og byen skulle betale 60 rdl. årlig til postkassen¹⁹⁴). En købmand i Thisted, Jens Madsen Neergaard, overtog ekspeditionen af posten. I et skattemandtale 1762 kaldes han postmester. Folketællingen 1801 nævner en poststrytter, Mads Sørensen, en postekspres, Christen Munch, og en post til Hanherrederne, Jens Stoiholm.

Under krigen med Sverige og England blev posten til Norge ført over Thisted indtil 1809, da vi fik fred med Sverige, så posten igen kunne sendes over Frederikshavn uden risiko for at fjenden kaprede skibene.

1820 kom der igen et fremskridt. Der kom til at køre er pakkepost mellem Viborg og Thisted hver måned, nærmest af hensyn til amtstuen, der skulle sende regnskabspakker ind. Brevposten var da overtaget af en entreprenør, som havde en postekspeditør i Thisted. Den kongelige postkasse ansatte nu denne ekspeditør som ekspeditør for pakkeposten, og efter entreprenørens død blev der oprettet et postkontor i Thisted 1. april 1826¹⁹⁵). Den første postmester var Otto Carstensen, søn af provst Carstensen, og han boede 1834 ved Lille Torv (nu Bisgårdsgade 1)¹⁹⁶).

1836 blev der dampskibsfart mellem Århus og Kalundborg, og derefter blev der postforbindelse mellem de østjyske byer og derefter fra Randers over Viborg og

¹⁹⁰ KR.

¹⁹¹ KR.

¹⁹² DB&S.

¹⁹³ H, 56.

¹⁹⁴ DB&S, 93 f.

¹⁹⁵ DB&S, 93 f.

¹⁹⁶ Ft. 1834.

Nykøbing til Thisted, først kun med breve, men nogle år senere også med pakker, og 1849 blev der postforbindelse med Ålborg.

Dagvogne fra Vorupør og Vangså

Da der efterhånden blev flere postsager, begyndte man at køre til Ålborg og Nykøbing og til oplandet med postvogne, som også tog passagerer med. Disse *dagvogne*, der kun havde plads til 4-6 personer inde i den lukkede gule kasse og én på bukken hos kusken, kørte deres rute hver søgnedag. Var der megen sne, måtte man tit køre i kane, og det var en oplevelse.

Efter at banen til Struer var åbnet 1882 og Fjerritslevbanen 1904, blev meget af posten sendt med tog, og henimod 1920 blev dagvognene afløst af postbiler.

De første postmestre havde postkontor hjemme. Otto Carstensens efterfølger, V. Herholdt, ejede Toldbodgade 16 på hjørnet ved havnen, og her var der posthus, til banen blev anlagt 1882, og der blev posthus ved stationen.

1973 blev posthuset udvidet mod øst og moderniseret.

Borgervæbning

En købstad uden forsvar kunne i urolige tider blive et let bytte selv for små grupper af oprørere eller for røverbander. Allerede 1542 fik Thisted derfor ordre til at oprette et hjemmeværn, en borgervæbning¹⁹⁷). Borgerne skulle have våben, og lensmanden skulle undersøge, om de havde. Officerer var der ikke, og det var derfor borgmestrene og rådet, der skulle planlægge og lede et forsvar.

Det var nok ikke let af få bestemmelsen respekteret. Efter grevefejden 1534 var der i lang tid ikke noget, der kunne true freden i vor lille by, og borgerne tog roligt på pligten til at have våben. 1598 måtte kongen da skrive til lensmanden, at han skulle takser borgerne og sørge for, at de havde så gode våben, som de havde råd til. Af hver 100 mand i borgervæbningen skulle der være 60 skytter med stormhuer, 20 mand med lange spyd og fuld udrustning og 30 med hellebarder¹⁹⁸).

1600 var borgervæbningen i Thisted på 91 mand. De kunne naturligvis ikke udrette noget mod en regulær fjendtlig hær, og vi hører da heller ikke noget om, at de forsøgte at forsvare byen, da kejserens tropper rykkede ind 1627. De måtte da aflevere deres våben, der mærkeligt nok ikke blev konfiskeret, men sat under bevogtning i kirkens våbenhus. Under svenskekrigene gjorde borgerne sammen med bønderne et mislykket forsøg på at standse fjenden ved Aggertangen, men siden kom borgervæbningen ikke i

virksomhed i lang tid. Op mod 1700 havde mange endnu våben - som de desværre brugte mod hinanden¹⁹⁹) - men da der stadig var fred og ingen fare, blev bestemmelserne om borgervæbningen ikke overholdt. Den forsvandt simpelthen.

Først da revolutionskrigene omkring 1800 nærmede sig Danmark, og man kunne frygte angreb, blev sagen taget op igen²⁰⁰). 1801 kom et reskript om, at der skulle oprettes en borgervæbning, hvor det var muligt, og det var det i Thisted. 1803 kostede byen 100 rdl. på en tromme, noget udrustning og reparation af geværer, som man havde fået af regeringen. De borgere, der skulle gøre tjeneste, fik flotte uniformer: hvide bukser, mørkeblå frakker med blanke knapper, grønne kanter, gule kraver og gule opslag på ærmerne. 5-6 søndage om sommeren marcherede de til Kappelsten, hvor øvelserne blev holdt - med gode hvil imellem. Da byen i 1820'erne fik en stadsmusikant, J. H. Zangenberg, blev der dannet et lille musikkorps, der kunne gå foran optoget og gøre det festligt. Ved spisetid kom koner og børn med fyldte madkurve og spiste sammen med "soldaterne", og når det blev aften, marcherede man hjem i sluttede geledder og afleverede fanen på rådhuset.

Mange år gik, før borgervæbningen fik andre opgaver end at paradere, når Hans Majestæt besøgte byen, men da treårskrigen brød ud 1848, blev borgervæbningen pludselig sat i alarmberedskab. Der var kommet meldinger om, at tugthusfangerne i Rendsborg, "slaverne", var kommet fri og nu drog hærgende op gennem Jylland²⁰¹), og 50 mand meldte sig frivilligt til borgervæbningen, som så var på 120 mand. Fredag den 31. marts meldte byfogeden i Nykøbing, at slaverne var i Skive. En del af borgervæbningen og byens kanoner kom i stilling ved Hulgårdsbakke (den øverste del af Dragsbækvej), en del blev sendt til Vilsund for at hjælpe bønderne med at forhindre slaverne i at komme i land dér, og der blev sat en kæde af vagtposter rundt om byen. De var årvågne, og da to købmænd fra Thisted, P. C. Nordentoft og Jeppe Frost, intetanende var på vej hjem fra Ålborg natten mellem fredag og lørdag, blev de standset og krævet for feltråbet. Skønt hver mand i byen kendte dem, varede det noget, inden de fik lov at ride videre, for reglementerne skulle overholdes!

Man var noget bange for, at de gamle geværer ikke rigtig var i orden, og der blev sendt tilbud til en bøssemager ved Tranum strand, men inden han kom, var folkene vendt hjem fra Vilsund med melding om, at der ingen slaver var. Det hele var blind alarm. Det havde amtmand Rosenkrantz og nogle få andre også ment, men ingen ville høre på dem.

Bagefter kunne man nok more sig over forskrækkelsen og de anstalter, der var gjort, men forsvarsviljen havde været god nok og var al ære værd. Borgerne kunne godt være stolte over bataljen, der blev borgervæbningens sidste. 1853 blev den opløst.

¹⁹⁷ H, 37.

¹⁹⁸ H, 37.

¹⁹⁹ Årb. 1938, 51.

²⁰⁰ H, 112.

²⁰¹ H, 181 f.

HANDEL OG SKIBSFART

Da Thisted blev handelsplads, var det vel først landsdelens egne produkter, der blev omsat, men det har ikke været længe, før fremmede fandt dertil med varer, som ikke var at finde i Thy, men som var nødvendige: jern, kobber og andre metaller, salt, hør og meget andet. Det kunne føres til byen over land, men der var langt at køre, og vejene var dårlige. Træ kunne man hente i skovegnene ved Silkeborg, men så skulle man enten over de to sunde ved Mors eller over Oddesund og Kilen ved Struer. Til Ålborg var der en lang og tit farlig vej over vejlerne.

Langt lettere var det at sejle med varerne, og når en by ligger ved vandet, finder man før eller senere ud af det. Søvejen var da også meget kortere end landevejen, når man skulle til Ålborg, og større handelsbyer som Lybæk var inden for rækkevidde.

Første gang, vi hører om Thisted som ladeplads, er i et brev 1367, der omtaler Thisted og Hovsør som steder, hvor korn skulle leveres²⁰²), men fra omkring 1500 har vi sikre beviser på, at Thistedborgere har sejlet ud med varer. Et toldregnskab for Ålborg 1519 nævner fem af dem. De fortoldede 69 td. mæl. Senere nævnes seks, der betalte told af skind, huder, fjer, torsk og hvillinger²⁰³). Man havde altså i Thy overskud af korn, husdyr og havfisk.

1549 skulle borgerne i Thisted lade alle deres skuder løbe ind i Mariager Fjord for at sejle kalk til Kolding, hvor man var ved at bygge Koldinghus. Der må så dengang have været en del skibe her, og nogle har kunnet sejle langt omkring. Det viser den tilladelse, som borgerne fik 1565 til at sejle gennem Øresund (det var ellers forbudt). De måtte blot ikke sejle til Reval, Narva, Rusland og Sverige eller andre steder, hvor deres varer kunne komme fjenden (Sverige) til nytte, og de måtte ikke sejle ind i Østersøen med salt, vin, våben, krudt og harnisker eller sælge sådanne varer hjemme til fremmede, for at det ikke skulle havne hos fjenden²⁰⁴).

Efter krigen måtte borgerne passe nøje på, at deres indtægtskilder ikke blev udnyttet af andre. 1572 skrev kongen til lensmanden på Ørum, at borgerne i Thisted havde klaget over flere ting. Bønder brugte sejlads og købmandsskab, mange håndværkere boede i landsbyerne, og byen led mangel på brændsel, da de ikke måtte få det derfra, hvor de plejede at købe det. Lensmanden skulle derfor holde øje med, at ingen drev landkøb eller *usædvanlig* handel, og at håndværkerne flyttede ind til Thisted. Han skulle også sørge for, at byen kunne blive forsynet med brændsel²⁰⁵).

Brevet gav borgerne blod på tanden. Snart efter rejste de sag mod nogle af Vestervig klostres bønder, fordi de brugte små skuder og skibe, men 1573 befalede kongen, at de skulle lade sagen falde, da skuderne, efter hvad fru Jytte Podebusk berettede, kun blev brugt til at føre hendes korn til Vestervig og andre steder²⁰⁶). Det var altså ikke nogen *usædvanlig* sejlads, og det samme kan vel siges om skudedefarten til Norge, som må have været i gang, og som var nødvendig for egnens forsyning med tømmer. Fru Jytte, der var forlenet med Vestervig kloster, gjorde så et

modtræk. De markeder, der fra gammel tid havde været holdt ved klostret, var jo flyttet til Thisted, men 1573 tillod kongen, at man måtte holde marked i Vestervig tre dage efter markederne i Thisted.

Der må også have været nogle, der forsøgte at lægge hindringer i vejen for Thistedes handel, for borgerne klagede til kongen over, at de ikke kunne få lov til at sejle gennem Bælt for kongens krigsskibe. Kongen gav derfor 1579 sine kaptajner ordre til, at de skulle lade Thistedborgerne passere med skibe og gods, når de ikke førte forbudte varer og kunne bevise med søbreve, hvor de hørte hjemme²⁰⁷).

Når skibe fra Thisted sejlede gennem Bæltet, var målet sikkert Lybæk, der var den største handelsby ved Østersøen. Der havde man brug for varer, som Thisted kunne levere, og til gengæld kunne man sælge produkter fra næsten hele den del af verden, man kendte dengang.

Fremmede skibe kom også til Thisted, vel især fra Ålborg, men også fra Lybæk. 1604 befalede kongen, at tolderen i Thisted skulle kræve told og andre afgifter af Lybækkernes skibe ligesom af andre fremmede og udenlandske skibe med varer²⁰⁸). Det lyder, som om man ikke i Thisted havde regnet Lybækkerne for udlændinge. At deres penge var kendt her, kan man se af kirkeregnskabet 1614, hvor kirkeværgeren nok regner i dansk mønt, men oplyser, at en daler er beregnet til 32 lybske skilling.

Om Lybækkere i Thisted vidner også et brev fra kongen til landsdommerne i Nørrejylland 1595²⁰⁹) om, at de skulle undersøge en sag, som to lybske købmænd havde anlagt mod borgmestre og råd i Thisted og en borger.

Lybæks handel med Thisted var ikke velset i Ålborg, hvor man gerne ville have eneret på handelen i Limfjordsegnene og gang på gang søgte at gribe ind over for Thistedes rettigheder²¹⁰). Ganske vist havde de to byer 1581 sluttet en kontrakt, hvori Ålborg lovede at respektere Thistedes privilegier, men nogle Ålborgkøbmænd blev alligevel ved at købe og sælge varer inden for de fire mils afstand fra Thisted, måske for at skaffe sig hævd på at handle dér. Der blev ført retssager om denne handel, men det ser ikke ud til at det hjalp ret meget, og Ålborgs borgere så stadigt skævt til Thistedes privilegier.

1619 klagede de til lensmanden på Ålborghus over, at Thisted ville forbyde deres *sædvanlige* handel og protesterede imod, at den lille by skulle have eneret på at købe korn, smør, kvæg og andet inden for så stor afstand fra byen og til at sælge, hvad folk behøvede dér²¹¹). Så måtte Ålborgkøbmændene jo ikke engang handle i Feggesund, der, som de snedigt bemærkede, lå på Hannæs i Ålborghus amt. Og hvis Thistedes rettigheder skulle række fire mil ud fra byen, ville Nykøbing jo også falde inden for Thistedes område, da der kun var *tre små mil* (!!)) mellem de to byer. Det var nu en usandhed, og man lod være med at omtale, at Nykøbings privilegier lød på eneret til handelen på Mors, så det var underforstået, at Thistedes privilegier kun gjaldt for Thy.

²⁰² H, 12.

²⁰³ JHB, 308 f.

²⁰⁴ DA, 423.

²⁰⁵ KcB 1572 15/7.

²⁰⁶ KcB 1573 9/2.

²⁰⁷ DA.

²⁰⁸ DA.

²⁰⁹ KcB 1595 11/6.

²¹⁰ JHS.

²¹¹ JHB.

Ålborgenserne tillod sig at mene, at Thisted havde fået sine rettigheder på grundlag af urigtige oplysninger, og de foreslog, at Thistedes privilegier blev nøjere undersøgt *og om muligt afskaffet*. Lensmanden på Ålborghus skrev få dage efter til kongen og gjorde opmærksom på, at Thistedes privilegier kunne give byen et monopol, som let kunne føre til højere priser til skade for borgere og bønder. Hvor menneskekærligt!

Det godt tilrettelagte angreb førte til en foreløbig sejr for Ålborgborgere, for 1619 fik de kongeligt brev på, at de måtte drive deres *sædvanlige* handel i egnen omkring Thisted og Feggesund²¹²). Dermed var det altså anerkendt, at de havde aldershævd på denne handel, skønt den siden 1524 havde været ulovlig, fordi den stred mod Thistedes privilegier.

Thistedes borgere reagerede omgående og anlagde sag mod en Ålborgborger, der havde drevet handel i Hannæs birk²¹³). Resultatet blev for det første, at Ålborg fik ordre til at levere tilladelsen af 1619 tilbage, da en sag var for retten. Der har man nok kviet sig ved i Ålborg, for først i oktober kom tilladelsen tilbage²¹⁴).

Under sagen, der kom for Landstinget 1620, henviste Thisted til den kontrakt, der var sluttet 1581 mellem Ålborg og Thisted, og til Thistedes privilegier, der ikke var til at komme udenom. Det endte da med, at Ålborg måtte give sig. De kunne nok blive ved at sejle til Thisted, men de måtte kun handle med købmændene dér.

Der kom da stadig Ålborgskibe til Thisted, men skibe herfra sejlede også til Ålborg efter varer. Det kunne være en besværlig sejlads. Skærtorsdag 1638 ville skipper Ole Guldholt fra Ålborg sejle til Thisted med 30 td. salt, men hans skude løb snart på grund, og saltets ejere, to købmænd fra Thisted, måtte lade to prammænd fra Ålborg losse saltet om i en krejert fra Thisted, ført af Bertel Pedersen Klitmøller og Anders Pedersen Legind. Den tog saltet med til Løgstør, men kunne ikke komme over grundene med last, så saltet måtte igen losses over i pramme og tilbage i krejerten igen, da den var kommet over grundene²¹⁵).

Hvor store skibe Thisted havde, ved vi ikke, men det der er omtalt her, en krejert, var et tremastet skib med pælemaster. Det har nok været et lignende skib, der blev synet på stranden i Thisted 8. sept. 1638, selv om det kaldes en skude. Det havde stormast, fokkemast og mesanmast.

Handelsforholdene i Limfjorden var efterhånden stabiliseret, men endnu var Thistedes købmænd ikke tilfreds. Der havde fra gammel tid været handelsforbindelse mellem havkysten af Thy og Norge. Thy havde fået tømmer, og til gengæld havde Norge fået landbrugsvarer, en fornuftig byttehandel til stor gavn for begge parter, ja næsten uundværlig. Det ser ikke ud til, at Thisted har sat sig imod denne handel før efter kejserkrigen, måske fordi nogle Thistedborgere selv var interesseret i den.

²¹² KcB 1619 19/9.

²¹³ KcB 1620 7/1.

²¹⁴ KcB 1619 19/9, tilf.

²¹⁵ Tb. 1638 15/9.

Efter krigen, da byen var blevet meget fattig, måtte man udnytte alle muligheder for at forbedre økonomien. Der var nu et stort behov for tømmer i Thy, fordi mange gårde på landet var brændt af, og mange var ikke holdt ved lige. I krigsårene havde der ikke været noget overskud af landbrugsvarer at sælge til Norge, så skudehandelen har sikkert været indstillet. Nu var der hårdt brug for den igen, og handelen har nok været omfattende. Det faldt Thistedes købmænd for brystet, og de begyndte at forberede en aktion²¹⁶). I flere år bl.a. 1631, 1636 og 1639 tog de tingsvidner på, at nordmænd havde købt korn herved til levering i Vilsund. Selv om kornet ikke blev udført fra vestkysten, mente man altså, at selve købet var i strid med Thistedes rettigheder. 1640 blev der udstedt flere vidner om udslibning af korn i Vilsund og ved vestkysten²¹⁷).

Det blev et årelangt tovtrækkeri mellem Thisted og skiftende kommissioner og embedsmænd, der kom til forskellige resultater med hensyn til skudehandelens lovlighed og nødvendighed. Nogle fandt, at den var til skade for Thisted og burde forbydes, andre mente, at den direkte handel med tømmer og landbrugsvarer var uundværlig, både for Thy og for beboerne ved Norges sydlige kyster. Regeringen vaklede frem og tilbage ligesom i sagerne om Hovsørs og Ålborgs handel i Thistedes område, men egentlig er det glædeligt, at man ikke holdt stejlt fast på en afgørelse; der engang var truffet. Man stræbte åbenbart alvorligt efter at finde en ordening, der ikke forurettede nogen.

En sag om noget gods, der var ført til Tvorup strand med en norsk skude, men tilhørte folk her på egnen og 1647 var blevet konfiskeret efter dom på Thisted byting, blev anket til Landstinget, som henviste sagen til kongen og rigets råd, landets højeste domstol, hvor den kom for 21. juli 1651²¹⁸). I dommen henviste retten til Christian den 3.s koldingske reces 1558, § 64, som tillod at sælge tømmer til bønder i dårlige egne og tage bøndernes varer som betaling. Altså måtte enden på sagen blive, at det konfiskerede gods skulle erstattes.

Nordmændene kunne så blive ved at sejle, men det gjorde skudeskipperne fra Thy også. 1661 skulle der betales afgift for at få korn malet, også af det, der skulle til Norge. I Thisted blev der da for otte måneder betalt for 959 td. mel og gryn, som skulle udføres til Norge²¹⁹). Det meste kom af sted med norske skuder, men 5 skuder fra Klitmøller og 6 fra Hanstholm var også med til det, så Thistedes købmænd har sikkert ikke gjort noget for at få handelen stoppet. Mange af dem var nu også selv interesseret i handelen. 1661 nævnes 18, som havde sendt mel og gryn til Norge med skuderne²²⁰).

Der var dog en lille kreds af rige borgere, der helst ville have skudehandelen forbudt²²¹). De havde selv skibe i Thisted, og hvis det lykkedes at forhindre kystboerne i at sejle med varer, som de var vant til at have med, ville Thistedes købmænd næsten få eneret på handelen. 1664 blev en ung mand med tilknytning til kredsen, Peder Justsen, broder til Anne Søes moder, udnævnt til

²¹⁶ JHS.

²¹⁷ JHS.

²¹⁸ JHS.

²¹⁹ Noget var fortoldet hos præster på landet.

²²⁰ Konsumtions- og accisebog 1661 for Thisted.

²²¹ JHS.

borgmester, og han gjorde snart et forsøg på at spænde ben for skudehandelen, som han ligefrem forbød. Skudeskipperne lod sig dog ikke træde på. 16 af dem skrev 8. august 1665 til kongen og klagede over, at den unge og nye borgmester ville forbyde den ældgamle skik og brug, som havde været tilladt fra arilds tid. Hvis de ikke måtte sejle som før, ville de omkomme af sult og nød, folk på landet ville lide stor skade, om de ikke kunne afsætte deres varer på denne måde, og kongen ville miste de store toldafgifter.

Klagen kom til kongen og blev allerede 29. august sendt til Thisted, for at Peder Justsen kunne udtale sig om den, men var han før faret op som en løve, så faldt han nu ned som et lam. Spagfærdigt svarede han, at han bare havde været bange for toldsvig. Hvis skudeskipperne ville love at betale tolden på rigtig måde, havde han ikke noget imod, at de sejlede, og han forstod nu også, at det var Hans Majestæts ønske²²²).

Vi ved ikke, hvad der var grunden til den kovending, men han var lidt i knibe på den tid. Han var selv blevet anklaget for toldsvig²²³), og han havde en sag løbende mod byfogeden, Rasmus Brock²²⁴). Måske har han også været under pres fra de købmænd, der benyttede skuderne til deres handel.

24. september 1666 fik folket ved kysten da kongelig tilladelse til at sejle igen, og glæden var nok stor, men endnu havde modstanderne ikke opgivet kampen. Hvem der stod bagved, ved vi ikke, men få år efter kom en driftig og fremadstræbende mand til Thisted, hvor han 1679 blev gift med Anne Søe og derved kom ind i den indflydelsesrige Justsenslægt. Det var Enevold Nielsen Bjerregård, og efter den tid mærkes hans stærke, men smidige hånd alle vegne i byens og egnens sager.

Det er derfor ikke mærkeligt, at der igen blev rørt ved skudehandelen²²⁵). 4. september 1680 blev der udstedt en plakat, der forbød "ulovlige" havne, hvad der faktisk ville sige alle landingspladser uden for købstæderne. En undtagelse var dog Klitmøller, Blokhus og Tornby strand, men Stenbjerg, Tvorup, Hansted, Vigsø og Torup strand i Hanherred blev ramt af forbudet. At Klitmøller var undtaget, skyldes nok, at Thisted købmænd havde interesser der, og handelen fra Blokhus og Tornby strand kunne ikke genere byen.

Dette forbud var imidlertid kun et skridt henimod købstædernes overtagelse af skudehandelen. Allerede 9. oktober samme år fulgte det næste. En ny plakat bestemte, at alle skudeejere og landkøbmænd skulle flytte ind til købstæderne eller holde op med sejladsen og handelen. Det var et snedigt påfund, der ville sikre, at al handelen i Thy kom til at gå over Thisted, mens selve skudehandelen ikke blev forbudt.

Det var imidlertid umuligt for skudeejerne ved kysten, især for dem fra Hanstholmen og fra Hanherred, at drive handelen på den måde. De ville ikke have anden udvej end at sælge deres skuder til de rige købmænd i Thisted - og hvad kunne de så få for dem - mens de selv måtte nøjes med at være skippere for ejerne, der kunne overtage handelen uden konkurrenter.

Disse indgreb i skudehandelen, som ser ud til at være opfundet af visse borgere i Thisted (de andre købstæder betød kun lidt i denne forbindelse), må dog også ses i lyset af de nye tanker om statens styrelse, der fulgte med enevælden. Man sigtede mod centralisering, planlægning og styring af erhvervslivet, men enevælden blev dog aldrig et diktatur, der gennemførte sine idéer uden hensyn til dem, der led skade. Når der blev klaget, blev sagen undersøgt grundigt, og tit gav man efter.

At skudeskipperne ville protestere voldsomt mod de nye bestemmelser, og at regeringen måske ville bøje sig, kunne man forudse, og det gjorde de kloge Thistedborgere da også. Tre af dem, borgmestrene Morten Thomsen og Christian Mortensen Lelius og naturligvis Enevold Bjerregård, prøvede at komme protesterne i forkøbet. 14. januar 1681, altså kun tre måneder efter det sidste påbud, skrev de til kommercekollegiet, at de havde hørt rygter om protest fra visse sider mod de nye bestemmelser, og de bad derfor om, at regeringen ville stå fast eller i hvert fald ville sende eventuelle protester til dem, så de kunne give deres besyv med.

Der kom dog ingen klage direkte til regeringen fra skudeskipperne. Sandsynligvis har de henvendt sig til den højeste myndighed på egnen, amtmand Jørgen Skeel Due, som jo skulle tage sig af hele landsdelens interesser. Han skrev i hvert fald i februar til rentemesteren, at efter hans mening var skudefarten mere til gavn end til skade for Thisted. Kun tre velstående købmænd kunne have interesse i, at skudehandelen blev afskaffet. De fattige ville blive ruineret. Senere skrev han, at der kun var tre skibe i Thisted, og *deraf var de to Enevold Bjerregårds!* Han mente ikke, at skudeskipperne ville flytte til Thisted. De flyttede snarere til Norge, og så ville kongen gå glip af tolden. Han henstillede, at der blev sendt en kommission herop for at undersøge forholdene grundigt²²⁶).

Det skete også, og kommissionen sluttede sig 1683 til amtmandens synspunkter, men da var kommercekollegiet allerede 1682 kommet til det resultat, at skuderne måtte have lov til at lande, hvor det kunne passe med vind og vejr, og indlade deres varer, blot de betalte den fastsatte told.

Regeringen bøjede sig så, og ved toldrullen 12. februar 1683 blev forholdene ordnet endeligt. Alle, der boede mellem Klitmøller, Blokhus og Tornby strand, en strækning på 90 km, fik lov at sejle til Norge med korn og mel og indføre tømmer, kalk og sten.

For de fleste købmænd i Thisted betød det ikke noget tab og egentlig heller ikke for de store. De fik blot ikke den fordel, de havde håbet på, men de havde fået et smæk, da regeringen 1682 som led i centraliseringen forbød Thisted og andre små byer at drive handel med udlandet²²⁷). Det ramte de store borgere, især Enevold Bjerregård, der havde drevet handel på Narva, Riga og andre byer ved Østersøen²²⁸), men også andre købmænd. Thistedskibe havde i lang tid sejlet i Østersøen, særlig til

²²² JHS.

²²³ JHS.

²²⁴ Landstingsdombog 1666 A.

²²⁵ JHS.

²²⁶ JHS.

²²⁷ Chr. d. 5.s forordn., 661 f.

²²⁸ JHS.

Lybæk, og tingbogen 1670 nævner flere eksempler på denne sejlsad.

19. februar 1670 begærede skipper Erland Jensen, at nogle købmænd i Thisted ville vidne, om de havde noget regnskab med ham for gods, han havde haft i marked i Lybæk, Norge og flere steder. 5. marts blev der ført en sag om gods, der var forsvundet efter mikkelsmesserejse til Lybæk 1654. Erland Jensen vidnede, at flere købmænd fra Thisted havde været med hans skib. Varerne blev først losset i Ålborg, hvor skibet blev liggende vinteren over på grund af frost og is, men kom siden til Thisted med skibet.

19. marts krævede Tomas Erlandsen noget gods udleveret, som han havde haft liggende hos en mand, mens han var i Lybæk.

9. juli forlangte Niels Mortensen Torsted, at rådmænd Christen Jensen Kjelstrup skulle gøre regnskab med ham for flere rejser med deres fælles skude, derimellem to høstrejser til Lybæk.

Denne handel blev nu stoppet, og Thistedes købmænd måtte købe deres varer i større danske byer eller i Norge. Det blev til fordel for storkøbmændene i Ålborg, men mange udenlandske varer kunne også fås over Norge, og den vej gik nu meget af Thistedes handel. 1695 havde Thistedes købmænd tre pakhuse ved Klitmøller²²⁹), og de havde også skuder og skudeparter. 1679 var tre af Hansteds skuder solgt til Thisted, endnu én blev solgt 1684 og én 1685²³⁰). 1691 ejede Thistedborgere fem skuder ved Klitmøller og én ved Vigsø²³¹).

I forhold til skudefarten var der ikke megen skibsfart fra Thisted. Man sejlede mest til Ålborg, men enkelte skibe blev dog ved at sejle ud af fjorden til København eller Norge. 1696 var der seks borgere, der helt eller delvis levede af skibsfart²³²), men af dem sejlede to kun på fjorden, og to havde skuder, sikkert ved vestkysten. 1713 var der kun én skipper i Thisted, men da var der krig med Sverige, og svenskerne havde kapret to ladninger fra Thi sted, én fra Christen Mortensen Søe, Anne Søes halvbroder, og én fra hattemager Jens Hansen Winther²³³). Det skib, der var tilbage ”sejler i fredstid på Norge”.

Der var dog også andre, der fór til søs, nemlig tre, der sejlede med både. Store både spillede nok også da en stor rolle for transporten. 1802 var der mange store både eller kåde flere steder ved fjorden, og de sejlede meget korn til Ålborg²³⁴). De kunne vel i regelen let slippe over Løgstør grunde.

1735 havde Thisted fem skibe. Et af dem sejlede på Norge, de andre på fjorden²³⁵). 1743 var der en skipper, Christen Lauritsen Holm, der sejlede til Ålborg, én der sejlede på fjorden og handlede med sorte pletter og en skipper uden skib²³⁶).

Skøde- og panteprotokollen for Thisted 1738-64 nævner 13 skibe, der blev solgt eller pantsat. 4 af dem var skuder ved vestkysten. De andre må i hvert fald en tid have hørt hjemme i Thisted, og der nævnes tre galeaser, to

jagter, en spiljagt, en jagtkåge, en smukke og et skib uden betegnelse. Nogle af dem havde mærkelige navne som Den unge Thobias, Den rejsende Jacobus og Juber-Niise.

Skibene fra Thisted sejlede mest med korn til Ålborg og tog købmændsvarer med tilbage²³⁷).

Hvad købmændene købte i Ålborg, kan man se noget om i skiftet efter Mikkel Galtrup i Thisted 1766²³⁸). Skipper Christen Lauritsen Holm havde købt varer i Ålborg for købmanden og leverede en specificeret regning i dødsboet. Der var købt kakkelovne, stangjern, jernplader, hårdstål, ståltråd, bly, glas, kul og piber; desuden hør og hamp, papir og pap, sukker og en mængde salt, en del specerier som rosiner, korender, peber, alun og sæbe, noget brød og et par tønner vin. En regning fra købmand Lars Winde i Ålborg lød på så forskellige ting som manufakturvarer, søm, bomolie, vin, peber, ris og fernambuk, og hos Christen Ryberg var der købt mere salt. Fra Norge havde købmanden fået tømmer, hvoraf noget lå ved Vigsø strand, og noget var ført hjem fra Vangsa.

1769 havde Thisted i det højeste fem små fartøjer, der sejlede på fjorden. Der var seks skippere i byen, men skibsfolk måtte man hyre andre steder²³⁹). 1787 havde byen kun to skippere, hvoraf den ene kaldes fjordskipper, og to kågmænd²⁴⁰). 1802 havde Thisted tre skibe, men et par år før kun et²⁴¹).

Indtil de første skibe vovede sig gennem Aggerkanalen, blev det ikke bedre. Endnu 1834 var der kun to skippere, to pramførere og en bådfører i byen²⁴²), men så begyndte det at gå frem, og det blev absolut nødvendigt at få bygget den havn, man havde drømt om i lang tid, men som der ikke rigtig havde været grundlag for før.

BYENS BORGERE

Om byens borgere i dens første tid ved vi meget lidt. Af og til dukker enkelte navne på borgmestre, rådmænd og byfogeder op, men sjældent en almindelig borgers navn. I tingbogen 1638 optræder for første gang et bredt udsnit af byens befolkning. Hver lørdag samledes mange borgere til ting uden for rådhuset, og hver gang skulle der udpeges otte tinghørere, forskellige for hver tingdag. I løbet af året er da nok de fleste af byens voksne mænd nævnt som tinghørere. Mange optræder som vidner eller vurderingsmænd, og vi får gennem sagerne oplysninger om slægtsforhold, der tit rækker langt tilbage.

Vi træffer slægten Griis, hvis stamfader, Niels Griis, må være født ca. 1530. Han havde sønnerne Laurits Griis, der var borgmester, Peder Griis, rådmænd, Tomas Griis, kirkeværg, og Anders Griis, der levede 1638 som en meget gammel mand. Hans søn Poul Andersen Thisted blev student 1613 fra Thisted skole, rektor i Vordingborg og sognepræst i Radsted på Lolland, hvor han døde 1638.

Anne Søes slægt er tit nævnt. Vi finder navnet på hendes oldefader, Niels Tordsen, hans søn, rådmænd Niels Nielsen, og svigersøn, rådmænd Just Olufsen, og vi får at

²²⁹ Søkortdirektør Jens Sørensens kort.

²³⁰ Købstadsregnsk.

²³¹ Amtets kontributionsregnsk.

²³² Skm.

²³³ Skm.

²³⁴ Åg, 28.

²³⁵ H, 83.

²³⁶ Skm.

²³⁷ Åg, 28.

²³⁸ Årb. 1973.

²³⁹ DA.

²⁴⁰ Ft. 1787.

²⁴¹ Åg, 28.

²⁴² Ft. 1834.

vide, at rådmænd Niels Olufsen er broder til birkefoged Christen Olufsen Sall i Vejlegård.

Tingbogen giver også oplysning om borgernes erhverv. Der er nævnt 1 blymester, 2 bødkere, 1 buntmager, 1 feldbereder, 1 guldsmed, 1 kedelfører, 1 muremester, 2 smede, 1 rebslager, 1 remskærer, 1 sadelmager, 5 skomagere, 10 skræddere, 2 snedkere, 4 tømmermænd, 1 vognmand, 3 vævere, 6 skippere og skudeejere og ikke mindre end 21 købmænd. Der nævnes også 1 skolemester og nogle rådmænd, også fra tidligere tid.

Om økonomiske forhold får vi kun lidt at vide. De fleste sager, der kom for retten, drejede sig om penge eller varer, som folk skyldte købmænd, småsager mange af dem. Så er der indført en del skøder og pantebreve. Her skal kun nævnes et skøde fra arvinger efter rådmænd Peder Griis på hans bod ved stranden. Den lå ved en gyde, som på Resens prospekt over Thisted kaldes Peder Griises gyde²⁴³) (nu Havnestræde). Den sikreste pengeanbringelse dengang var køb af jord, men kun én mand købte meget, nemlig borgmester Jens Christensen Skrædder. Anne Søes bedsteforældre, rådmændene Just Olufsen og Poul Jacobsen, var også mellem dem, der købte jord.

Mange sager drejede sig om vold - mod bygninger, ting og mennesker. Om folk var blevet voldsommere efter kejserkrigens råheder, kan vi ikke afgøre, fordi ingen ældre tingbøger er bevaret, men det ser ud, som om der ikke var nogen forskel. 1625-26, altså lige før krigen, blev syv, der havde voldt andre sår og skade, idømt bøder²⁴⁴). 1638 var der kun tre sager om personskader.

20. december 1638 havde Jens Nielsen i Fredskild såret Jens Lauritsen Wert på en langfinger, hugget tre mærker i hans bord, slået en messinglysestage i stykker og forulempet hans gæster. 10. marts 1638 havde Laust Jespersen fået tre sår under venstre øje, og højre hånd var slået blå. Hvem der havde gjort det, vidste synsmændene ikke, men han tog sig selv til rette og overfaldt 12. marts Poul Pedersen Skrædder, da han ville gå hjem om aftenen og på vejen var kommet mellem Just Olufsens boder ved Lille Træbro. Skrædderen havde fået et stort hugget sår på højre kindben, og denne gang var der vidner. En tredje sag var måske nok så alvorlig. Ved et marked i Thisted havde Mikkel Laustsen fra Odde på Hannæs såret Anders Nielsen, Niels Andersens søn fra Nors, men på deres vegne gjorde Christen Nielsen i Odde og Niels Andersen en venlig og endelig forening om, at enten Gud lod Anders Nielsen leve eller ej, skulle de to være hinandens gode venner.

Tre sager handlede om tingskader. Hos to mænd var nogle ruder slået ind, og det ene sted havde voldsmanden draget sit værge. Den tredje sag var en vidtløftig, men næsten komisk sag, der drejede sig om en port og en mødding, men nok var opstået på grund af en familiestrid. Rådmændene Just Olufsen og Niels Nielsen havde arvet en del af en gård efter Niels Torsden, hvis hustru Maren Madsdatter havde arvet den anden del. De to svogre havde spærret porten ind til den fælles gårdsplads, så Maren Madsdatters folk ikke kunne komme til at køre hendes møg ud på marken. Det var midt i april, og det hastede med møget, men en retssag kunne vare lang tid, så Maren og hendes pige gik uden videre til porten og huggede de

tre pæle over, der spærrede porten. Så kørte hendes folk møddingen ud, og de to rådmænd fór i harnisk. De rejste tiltale for vold og satte hele det indviklede retsmaskineri i gang med tingsvidner, synsvidner og sandemænd. Der blev stof nok til mange tingdage, og først 2. juni endte sagen med, at borgmester Jens Skrædder på Maren Madsdatters vegne fik tilsagn om, at de to rådmænd havde opgivet sagen.

Af tyverisager er der kun én. En kvinde havde stjålet noget tøj og blev sat i fængsel på rådhuset, men flygtede til stor fortræd for byfogeden. Det må ikke have været almindeligt at stjæle. I byfogedregnskaberne 1625-60 er der kun 1629 en sag om tyveri. Tyven blev hængt, men vurderingen af hans ejendele viste, at han ejede både gård og jord og havde penge til gode, så det var nok ikke af nød, han havde stjålet. Måske var det sket under krigen.

Drab var også noget, der sjældent skete. Byfogedernes regnskaber omtaler kun ét tilfælde, nemlig 1632-34, som nævner, at den ovennævntes tyvs svoger blev henrettet for manddrab. Hvad der ligger bagved, ved vi ikke.

Gadeuorden kan vel egentlig ikke regnes som forbrydelse, men den kunne tage sådan et omfang, at borgmestre og råd måtte gribe ind. 1631 bestemte de, at de grassatgængere, der gik på gaden om natten og råbte og skreg uden for folks vinduer, skulle sættes på vand og brød i rådhusstuen i tre dage og nætter²⁴⁵). Alvorligere var det, da en mand 1621 hujede og råbte uden for det hus vester i byen, som sognepræsten, Sveder Kitting, boede i, mens præstegården blev bygget op efter branden 1620²⁴⁶). Manden var blevet vred, fordi han var vist bort fra skriftemål. Magister Sveder gik ud og formanede ham, og han trak sig tilbage, men kom snart igen og hujede og bandede. Da magister Sveder kom ud og satte ham i rette, trak han sit værge og truede præsten på livet, hvorfor sagen kom for Landsretten²⁴⁷).

Om borgernes daglige liv og vilkår i 1600erne ved vi desværre ikke meget. De jævne borgere har sikkert levet omtrent som folk på landet, for det gjorde de op i næste århundrede, hvad vi kan se af skifter²⁴⁸). En eller to stuer med bord, fast vægbænk, skamler og et par kister, i den ene stue et par indelukkede senge og i køkkenet en arne med de nødvendige redskaber, intet overflødigt nogle steder, alt til praktisk brug og ikke til pynt, dog somme tider et par messinglysestage, lidt stentøj og en sjælden gang et par sølvskeer. Velstand viste sig mest i klædedragten.

Hvad borgerne brugte af daglige fornødenheder, kan man få et ganske vist meget omtrentligt begreb om ved at gennemgå de to første konsumtionsbøger fra 1661 og 1672, hvor alt hvad der blev ført ind i byen gennem portene, er skrevet omhyggeligt op - i hvert fald det, der ærligt og redeligt blev betalt told af.

Mængden af det, der blev indført, må ses i forhold til byens folketal på den tid. 1672 var der ca. 1000 mennesker, og fra dette år stammer tallene nedenfor.

²⁴⁵ DA.

²⁴⁶ DM, 3. r. 6. b., 95 f.

²⁴⁷ Dombog 1621 A.

²⁴⁸ Årb. 1973.

²⁴³ Se s. 119.

²⁴⁴ BR.

Alt brændsel måtte man have udefra, og der kom 2189 læs tørv til byen eller i gennemsnit omtrent 2 læs pr. hoved foruden 48 læs brænde. 30½ læs trækul var vel til smedene, men til brændselet hørte vel også 65 læs lyng, der nok var til bageovnene.

Man må ikke have avlet korn nok på Thisted mark til at brød- og ølføde folk i byen med og til husdyrene, skønt de 21 borgere, der avlede mest, kørte 1599 læs hjem. Der blev indført 195 td. rug, 123 td. byg og 80 td. havre, og der blev malet 41 td. gryn, 268 td. mel og hele 960 td. malt. (Der må være brygget mange tønner øl).

De, der havde køer, lavede vel selv smør og ost, så der blev kun indført 1½ td. smør og 33 kg ost. Kødmanden blev indført levende undtagen 2 sider flæsk. I årets løb blev det til 46 køer, 33 nød (stude) 2 kalve, 157 væddere, 119 får, 103 lam, 165 svin, 1 gris, 49 høns, 8 kyllinger, 26 kalkuner, 4 ænder, 100 duer og ikke mindre end 479 gæs, der blev indført til slagting. Der har også været folk, der gik på jagt dengang, for der blev indført 13 harer og et rålam.

Man har spist mange fisk, 76 td. + 640 stk. sild, 56 td. + 800 kuller, 15½ td. flynder, men kun 1½ td. + 60 torsk foruden 130 tørrede torsk og 2 td. + 6 rokker. Af ferskvandsfisk 3 td. smelt, 2 td. + 500 skaller, 2 td. ferske og 30 tørrede gedder.

Lidt grønsager kom der også ind fra landet, hvor der nogle steder var podemestre (gartnere), nemlig 3 td. roer, pastinakker og gulerødder, 36 bundter løg, 196 hovedkål, 34½ læs kål og 5 td. æbler.

Der blev solgt 265 td. øl i byen, men kun 40 potter brændevin, så denne drik var nok endnu ikke almindelig. Derimod var tobakken begyndt at brede sig, for der blev indført 62 pd. tobak.

Da der ikke var megen græsning inden for toldgrænsen, måtte næsten alle husdyr på græs udenfor, især på Kronens mark, og så skulle der betales græspenge. 1672 blev der betalt for 107 heste, 129 køer og stude, 9 ungnød og kvier, 5 væddere, 263 får, 141 lam, 29 svin og 6 grise. 1661 var der omtrent det samme antal, undtagen af stude. Der var da 128 køer, men 146 stude. Nogle af de rige borgere har da nok drevet studehandel.

I kirkebøgerne har vi de enkelte borgeres navne og datoer lige fra 1649, fattige såvel som rige af alle stænder uden forskel. Kun af kirkeregnskaberne kan vi se, at nogle er fornemmere end andre. De fornemste - eller dog nogle af dem - blev begravet i kirken. Det var på den tid et statussymbol. Andre kom ned i kirkegården, de fattige i sydøsthjørnet, "de fattiges jord". Vi ser, at mange bærer håndværkernavne som Smed, Tømmermand, Skomager. Det kan være slægtsnavne, men fra senere tider ved vi, at sønner tit drev samme erhverv som deres fader. Man blev i sin stand, slægtled efter slægtled, og det gav samfundet en vis stabilitet.

I tingbøgerne får vi noget mere personligt at vide om mange af borgerne, desværre mest når de kom i konflikt med loven eller med hinanden, men noget godt er der dog at hente. Tingbogen 1670, den første, der er bevaret efter den gamle tingbog 1638, viser en vis forskel i borgernes opførsel mod hinanden i forhold til i 1638. Der er ingen sager om slagsmål, overfald eller andre voldshandlinger,

om tyverier eller grove forbrydelser. Der er stadig kværlanter, men kun få, og de bliver tålmodigt, men fast sat på plads af byfogeden, Laurits Jensen.

To stridbare øvrigheds personer var døde året før, borgmester Peder Justsen, der ville forbyde kystboernes handel med Norge, og byfoged Rasmus Brock, der var blevet afsat 1638, men var blevet byfoged igen, efter at det nye styre var indført, skønt han skyldte nogle bøder²⁴⁹).

I stedet for havde nye stjerner vist sig på Thistedes himmel. *Christian Mortensen Lelius*, bispesøn fra Århus, var blevet amtsforvalter i Thisted 1667 og blev borgmester efter Peder Justsen. Han startede smukt. På tinget bad han 1670 borgerne om ikke at gøre noget eller lade være at gøre noget bare for at stå sig godt med ham. Han købte gård og jord i Thisted, og 1673 giftede han sig ind i Justsenslægten med Kirsten Lauritsdatter, datter af Anne Søes morbroder, Laurits Justsen.

Kort efter kom der igen en ny mand til byen, en af de betydeligste, Thisted nogen sinde har haft, *Enevold Nielsen Bjerregård*. Som søn af en rig præst på Gjøll havde han fået en god arv hjemmefra, og da han kom hertil, fik han mere mellem hænder. Rådmand Søren Jacobsen Lugge var død 1678, og hans enke Anne Søe, datter af rådmand Christen Poulsen Søe og Kirsten Justdatter, sad tilbage med to små børn, rig - og myndig. Da borgmester Morten Thomsen i januar 1679 sendte bud til hende, at han og nogle mænd ville komme og holde skifte efter hendes mand, lod hun sine folk svare, at det ikke var hendes lejlighed nu. Hun ville lade dem vide, når det passede hende!

Da sørgeåret var omme, giftede hun sig med Enevold Bjerregård - hjemme i huset som fornemme folk. Samme år blev han rådmand, og to år efter, 1681, da borgmester Morten Thomsen døde, blev han borgmester, kun 28 år gammel. Måske har borgmester Christian hjulpet lidt til, men herligheden varede kun et år, for 1682 blev borgmester og råd afskaffet, og byfogeden blev den højeste myndighed i byen. Men hvem blev så byfoged? Naturligvis Enevold Bjerregård. Borgerne ville gerne have beholdt Emmike Eriksen, der var af gammel, god Thistedslægt, men han blev skubbet til side og blev i stedet herredsfoged i Hillerslev og Hundborg herreder.

Der er heller ikke tvivl om, at Enevold var langt den klogeste af de to. Hans regnskaber, skrevet med en smuk og flydende håndskrift, giver indtryk af en overlegen dygtighed og ordenssans. Thisted var imidlertid ligesom for lille til en mand af hans format, og snart fik han meget andet at tumle med. Mange herremænd kunne ikke betale de høje skatter, som de efter enevældens indførelse skulle af med. Kronen måtte overtage deres gårde for skatterestancer, men var ikke interesseret i at beholde dem. De kunne så købes billigt af folk, der havde penge, og det havde Enevold Bjerregård. Han sad som på lur, hver gang en herremand i omegnen var i vanskeligheder, og somme tider "hjalp" han med et lån, så han kunne optræde som kreditor.

Søren Jensen til Kølbygård måtte gå fra gården 1682, og snart efter ser vi Enevold som ejer. I Ullerupgård fik han og Christian Lelius indførsel 1682, og 1686 overtog de hele gården mod kun at betale skatterestancen. Senere

²⁴⁹ BR 1661.

faldt Vesløsgård, Todbøl og Frøslevgård i hans hænder²⁵⁰), og han fik nok at gøre med sit jordegods. 1689 opgav han byfogedembedet, og Emmike Eriksen fik det igen - til stort bryderi for ham.

Få år efter skete der nemlig noget i Thisted, der vakte opsigt i hele landet²⁵¹), og som Enevold Bjerregård kun ved sin overlegne klogskab undgik at blive blandet alvorligt ind i - i modsætning til Emmike Eriksen og andre af byens store og små borgere - skønt han og Anne Søe om end indirekte nok havde givet stødet til, at affæren fik så stort et omfang.

En pige fra Nors havde lidt af hysteriske eller epileptiske kramper i nogle år. Faderen søgte hjælp hos præsterne, der kendte lignende sygdomme fra bibelen, og kom også til den gamle sognepræst i Thisted, magister Anders Heeboe. Han vidste ikke andet at gøre for den syge end at bede for hende, og da han døde 1692, fortsatte den nye præst, magister Oluf Bjørn med det. En lille pige fra Thisted, Kirsten Langgård, fik nu lignende anfald, men man tog det meget roligt, indtil præsten en dag erklærede fra prædikestolen, at de syge var legemlig besat af djævl.

Han fremstillede dem i kirken, hvor de fik anfald til stor forskrækkelse for mange kvinder, der blev bange for, at de skulle få det på samme måde - og mange fik det virkelig, så der snart var en hel forsamling af "besatte". Præsten forsøgte at kommandere djævlene ud med tordenrøst, og gudstjenesterne blev forfærdelige forestillinger.

På den tid troede mange fuldt og fast, at onde mennesker, hekse, var skyld i sygdom og ulykker. Lægfolk kunne vanskeligt tro andet, for det påstod også lærde folk, og lovene bestemte, at hekse skulle brændes levende. Flere kvinder blev da også beskyldt for at have forhekset de syge. Nogle af dem blev slæbt for retten, og præsten erklærede, at de syge ikke kunne komme sig, før alle heksene var brændt. De blev frikendt, men postyret blev større og større.

En del fornuftige folk begyndte dog at få mistanke om, at de syge tit simulerede og nød at være midtpunkt for folks opmærksomhed, og at de benyttede deres sygdom som påskud til at være frække over for byens store, sige *du* og *Jørgen* til amtmanden og kalde præsten *Ole Sladder*, ja man skumlede om, at præsten nok selv satte det hele i scene.

En tradition ville senere vide, at Oluf Bjørn havde friet til Anne Søes datter Ingeborg, men var blevet afvist, måske nok noget hånligt, og at det skulle være af den grund, han startede besættelsespostyret. Det skete lige efter, at Ingeborg 1695 var blevet gift med Peder Reedtz til Lergrav, og alt håb om engang at få hende var slukket for præsten.

At traditionen ikke blot hviler på gætterier og løse rygter, viser erklæringer fra højesteretsassessorer, som siden fik med sagen at gøre. Således skrev Siegfried Friis: "at der er al mulig grund til at antage, at det hele bedrageri fra begyndelsen af er anstiftet af Oluf Bjørn, for at han kunne hævne sig og få adskillige godtfolk beskæmmet, som han hadede, fordi han ikke havde fået sin vilje frem i regard til hans bejleri, som er at colligere af adskillige hans originalmissiver." Og Mathias Moth skrev: "Til at

stifte dette besættelses- og trolddomsværk har mag. Oluf, så vidt det af de fremlagte dokumenter kan sluttes, fornemmelig været tilskyndet af et ukristeligt had mod borgmester i Thisted, fordi han nægtede ham sin datter til ægtefælle, og har ved de forment besattes påråbelse villet gøre hans kone til en troldheks, og om ej at få hende brændt hænge hende en klik på og således hævne sig."

Nogle af de "besatte" havde da også villigt nok nævnet Anne Søe mellem de mange, de beskyldte for at have manet djævelen i dem. Da de første "hekse" blev frikendt ved Landsretten, var der ingen chance for at få Anne Søe brændt, men Oluf Bjørn søgte snedigt at få hende stævnet for retten sammen med de "besatte", som næsten alle hørte til byens bærme, så han kunne fryde sig over at se hende fremstillet i det selskab.

Enevold Bjerregård var ham dog for klog. Han protesterede omgående og skarpt mod stævningerne, og præsten fik kun det ud af det, at hans indlæg blev indført i tingbøgerne, hvor Anne Søes navn så "til evige tider" skulle stå sammen med de berygtede kvindfolks navne. Det kom også til at stå der, men står der ikke mere, for Højesteret bestemte, at hvad der var indført i tingbøgerne om denne sag og kunne komme godtfolk til skade, skulle sværes over. Og det blev gjort grundigt.

Oluf Bjørn skulle efter kirkeordinansen straks efter hans erklæring om besættelsen eller snarere før have underrettet biskoppen om, hvad han mente, der foregik, men det gjorde han ikke. Da biskop Bircherod endelig fik noget at vide om sagen, troede han vist til at begynde med på præstens fremstilling, men efterhånden fik han mistanke og tog til Hillerslev sammen med en lægekyndig præst, for at han på nært hold og dog uden for urocentret kunne danne sig en forestilling om, hvad der gik for sig. Han talte med Oluf Bjørn og med et par af de syge og drøftede siden sagen med læger. Han bestemte da, at de to, der først blev syge, skulle sendes til Ålborg til observation. Da han fik mis tanke om, at præsten påvirkede de andre "besatte" og sine trofaste tilhængere i Thisted, suspendede han ham og gav ham senere ordre til at tage til Ålborg og blive der, til sagen var afklaret. Flere af de syge blev også ført til Ålborg, og det viste sig, at det havde en god virkning i Thisted. Enevold Bjerregård fik to syge sendt til en læge, han kendte, og forhørte sig siden om, hvordan det gik dem. Det gik godt, og pigerne kom raske tilbage. Det svækkede troen på, at de og de andre syge havde været besatte af djævl, og mange erklærede nu, at det havde de da aldrig troet.

Da både biskoppen og andre nu mente, at det hele nærmest var svindel, blev der nedsat en kommission, der skulle undersøge sagen. Den kom til det resultat, at der var tale om bevidst bedrageri, og dømte fire af kvinderne til døden og andre til strenge straffe. Præsten skulle miste sit embede og forvises fra Jylland, og Kirsten Langgårds fader, Oluf Langgård, der havde sat sig imod, at hans niårige datter blev ført til Ålborg, skulle arbejde i lænker på Bremerholm, så længe han levede, og miste sin ejendom.

Oluf Bjørn ankede imidlertid dommen til Højesteret, som 1698 kom til et helt andet resultat. Den lagde hovedansvaret på Oluf Bjørn. De fire dødsdømte blev isoleret forskellige steder i landet, og Oluf Langgård slap med en bøde på 40 rdl. Noget af skylden blev lagt på embedsmænd, der ikke havde været så forsigtige, som de

²⁵⁰ Årb. 1973.

²⁵¹ AB.

burde. Biskoppen måtte bøde 1000 rdl., amtmanden 50 og amtsforvalter Jens Hansen 20 rdl. For Oluf Bjørn blev dommen streng. Han mistede retten til at bære præstedragt og skulle i fængsel på livstid. (Året efter blev han dog benådet, mod at han forlod landet for altid).

Det viste sig at være en klog og sikkert også retfærdig dom. De "besatte" hører man ikke mere om. Om Kirsten Langgård ved man dog, at hun siden levede som agtværdig borgerkone i Thisted. Hun var først gift med skipper Laurits Jacobsen Tinstrup, og efter at han var omkommet på en rejse til Norge, med den rige købmand Jens Eriksen i Østergade. Deres datter Anne Leonore blev gift med byfoged Peter Lybecker og siden med vicelandsdommer, byfoged Rasmus Steensen, der blev justitsråd. De boede i den østligste gård i Vestergade (nu på Store Torv), hvor sparekassen Thy ligger.

Få år efter var de embedsmænd i Thisted, der havde haft med "besættelsen" at gøre, borte. Byfoged Emmike Eriksen døde 1698 og amtmand Jørgen Skeel Due 1701. Enevold Bjerregård og Anne Søe var flyttet til Kølbygård, hvor de døde, han 1731, hun 1736, 90 år gammel.

Hvem der nu regnede sig for byens fine folk, kan man se af den pudsige skat på parykker og fontanger, der blev opkrævet 1710. Der var ikke så mange, der bar paryk. Byens øverste embedsmænd naturligvis, sognepræst Frederik Schnell, rektor Christopher Blymester, amtsforvalter Jens Hansen, byfoged Iver Pedersen, byskriver Andreas Richter og tolder Christen Jensen Kærup. Fem af byens store købmænd, Peder Mads(en) Jensen (senere til Ulstrup), Thomas Graversen (til Nordentoft), Niels Bentsen, Niels Jensen Toftum og Jørgen Pedersen Brøndlund. Fire håndværkere, guldsmed Jacob Carlsen, farver Frederik Jensen, hattemager Jens Hansen Winther og feldbereder Niels Knudsen. Amtsforvalterens kone bar som den eneste undertiden fontange, men nogle koner bar "sæt", større eller mindre.

Amtsforvalter Jens Hansen døde 1719, men 1711 havde han fået tilladelse til at overgive embedet til *Claus Caspergård*, der overtog stillingen alene 1716 og virkede til 1741²⁵²). Han var sin tids største mand i Thisted. 1743 svarede han 680 rdl. i formueskat²⁵³), mens den rigeste købmand, Niels Sommer, siden ejer af Boddum Bisgård og Toddbøl, svarede 20 rdl. Andre købmænd, der i skattelisten kaldes formuende borgere, svarede mindre. Peder Bentsen og hans moder, Iver Laursen og Christen Clemmensen svarede 14 rdl., Christen Hermansen Rosholm 13 rdl., Christen Salmansen, Jens Eriksen, Christen Ladegård og Thomas Graversens enke 12 rdl., Hans Winther 10 rdl. og Peder Knakkergård 8 rdl. Først derefter kommer de mest velstillede håndværkere. Farver Frederik Jensen betalte 8 rdl., baker Peter Jonsen 6 rdl. De fleste af de håndværkere, der havde formue, betalte mellem 2 og 4 rdl.

Claus Caspergård havde foruden to fuldmægtige 12 mennesker i sin tjeneste. En huslærer for sin søn, en kusk, to tjenere, en gartner, to karle, fire piger og en dreng. Der var tre mere, der holdt tjener, byfoged Peter Lybecker, byskriver Lars Dalhoff - og klokkeren Peder Hind! Claus

Caspergård var den eneste i byen, der havde en karosse. Tre havde tohjulede karioler. Kapellanen Bent Curtz, byfogeden og amt sstuefuldmægtig Niels Sørensen.

Amtsforvalteren havde god plads. Han boede i den store gård på torvet, som hans forgænger, Jens Hansen før havde ejet (på Resens billede sal. Peder Madsens gård²⁵⁴) og han havde også hjerterum. 1729 byggede han en skole og gav den til byen. Han stiftede legater til skolen og til de fattige²⁵⁵) og da kirkens store klokke revnede 1732, og kirken ikke havde penge til at få den støbt om, betalte han omstøbningen²⁵⁶).

Købmænd

Byens rigeste borgere var ellers købmændene. Af dem var der to forskellige grupper. Nogle hørte hjemme i et bysamfund eller var af embedsmandsslægt, og de havde ingen nære forbindelser med folk på landet. Andre stammede fra omegnen, især fra skudehandlerslægter, og havde stadig kontakt med deres slægt på landet.

De fleste købmænd af den første gruppe var her kun på gennemtræk nogle få år og forsvandt så ud af byen og af dens historie. Andre blev her og deres børn efter dem, og deres slægter var en tid blandt de førende i Thisted.

Niels *Bentsen* var født i Thisted 1662, søn af Bent Pedersen, hvis fader vist var den Peder Bentsen, der 1638 fik skudsmål på Thisted byting om, at han var søn af Bent Mikkelsen Skriver i Thisted²⁵⁷). Han flyttede da som gift mand til Ålborg, hvor Niels Bentsen også boede 1705, da hans ældste søn, Bent Nielsen Curtz, kapellan i Thisted og senere sognepræst i Nors, blev født. Den næstældste søn, Peder Bentsen, tog borgerskab 1743 og døde 1768 i sin købmandsgård i Østergade. Hans moder, Else Pedersdatter, der var blevet enke 1732, døde først 1764, og det ser ud, som om det var hende, der var den drivende kraft, for efter hendes død gik det tilbage. Hun og sønnen ejede en tid mange huse i byen²⁵⁸). Det blev hendes datter Marie, der førte slægten videre i Thisted, efter at hun var blevet gift med Hans Winther.

Hattemager Jens Hansen *Winther* i Storegade var gift med en datter af den velhavende væver Anders Christensen på Knakken²⁵⁹). Af hans sønner blev Christen guldsmed, men det blev Hans Jensen Winther, født 1711, der fik den største betydning for byen. Han tog borgerskab 1737 som købmand og blev året efter gift med Marie Nielsdatter Bentsen. De boede ved Lille Torv, og han blev en af de største købmænd i byen. Endnu rigere blev sønnen Christian Lassen Winther, født 1744, død 1812. Han købte den store gård på torvet, som amtsforvalterne Jens Hansen, Claus Caspergård og Laurits Fog havde boet i og efter dem amtmændene Frederik Hauch, Barthold Hauch og Niels Ferslew. Han var købmand og strandingskommissionær og ejede 1791 fire gårde i Thisted foruden en lade i Nørregade. Uden for byen byggede han Winthers mølle, der også kaldtes Lassens mølle. Det var den første hollandske mølle ved byen. 1789 købte han herregården Øland, men solgte den få år efter og

²⁵⁴ Se s. 119.

²⁵⁵ HF.

²⁵⁶ KR.

²⁵⁷ Tb 1638, 49a.

²⁵⁸ Taks 1761.

²⁵⁹ Årb. 1973.

²⁵² Henry Bruun: Danmarks Amtsforvaltere.

²⁵³ Skm.

blev i Thisted til sin død. Sønnen, købmand og strandingskommissionær Hans Winther, var slægtens sidste mand i Thisted. Han solgte gården på Store Torv til kirken 1813, og 1815 solgte han jord til udvidelse af den gamle kirkegård²⁶⁰).

To slægter *Holst* kom til Thisted midt i 1700erne. Brødrene Jens og Thomas Holst blev købmænd. Jens Holst døde ugift 1776, Thomas Holst ejede en stor gård ved Kringeltorv, og gyden ved gården kaldes 1761 Thomas Holsts gyde (Vinkelstræde²⁶¹). Sønnen Niels Holst var gift, levede 1787 af sine midler og skænkede 1812 ved testamente et stort legat til den kommende nye skole. Af døtrene blev en gift med Christian Lassen Winther, en anden med apoteker Duche.

Den anden slægt Holst stammer fra parykmager Albrecht Holst, der 1758 blev gift i Thisted. To sønner blev købmænd i byen, Bertel Holst og Lars (egentlig Lassen) Hillman Holst, født 1763, der blev gift med Helene Cathrine Steenstrup, datter af den rige Frants Vogelius Steenstrup til Nandrup. De havde en søn, Johannes Vogelius Holst, købmand i Thisted, og tre døtre, Laura, gift med brygger J. C. Jacobsen, Carlsberg, Nicoline, gift med byskriver Andreas Stockfleth Faye, amtmand Fayes søn, og Frantsine, gift med provst C. Djørup, som skrev amtsbeskrivelsen "Thisted Amt", der udkom 1842.

Den gruppe købmænd, der stammede fra landet, var større. Til den hører de fleste af de købmænd der svarede formueskat 1743. De havde deres rod i Nordthy, hvor skudehandel og studehandel blomstrede. Mange havde været skipper eller været ude at sejle som unge og havde så slået sig på handelen og var flyttet til byen uden dog at miste forbindelsen med skudefarten.

De mest kendte hørte til slægten *Knakkergård*, der stammede fra Øster Vandet. Tre brødre og en søster flyttede til Thisted. Først Peder Knakkergård, der tog borgerskab 1737, og så Christen Knakkergård, borgerskab 1741. De boede en tid sammen i Vestergade 10-12, men siden købte Peder en anden gård (nu Vestergades Brugsforening). Anders Knakkergård tog først borgerskab 1762. Han var ligesom søsteren Anne ugift. Peder Knakkergårds sønner, Henrik og Ole, tog borgerskab 1778, men de var begge barnløse.

Christen Knakkergård og hans kone døde 1773. Deres søn Christen var købmand i Nørregade og var den sidste af slægten i Thisted.

Hvor anset slægten var, kan man se i kirkeregnskaberne. I 39 år tilsammen røgtede dens medlemmer det krævende og ansvarsfulde hverv som kirkevæрге og kirkekasserer, og i deres tid blev der udført mange og kostbare arbejder ved kirken. Det kunne være vanskeligt at skaffe de nødvendige rede penge, da kirkens kapitaler - meget fornuftigt - var lånt ud mod pant i ejendomme, men så kunne de drage nytte af deres forbindelser på landet. Da der skulle bygges nyt orgel

1768, lånte Christen Knakkergård således flere hundrede rigsdaler af slægtninge, velhavende bønder i Nordthy²⁶²).

En fætter til Peder Knakkergård, Peder Bertelsen *Leerhøy*, tog borgerskab 1757 som købmand og kaldes da skipper. Han slog sig ned i Storegade og blev en velstående mand. Slægten lever endnu i Thisted; en gren kom til Nykøbing.

På samme tid levede andre købmænd af denne gruppe i byen. Niels Pedersen *Skårup* var fra Skårupgård i Vester Vandet og var af skudehandlerslægt. Han fik 1727 en købmændsgård i Nørregade (nu nr. 4 og 6) og ejede en skudepart og en pakbod ved Klitmøller²⁶³). To sønner blev købmænd i Christianssand og én i Thisted.

Mads Nielsen *Tousgård*, skipper, tog borgerskab 1755, blev gift 1759 og begyndte som købmand i Nørregade (nu nr. 1). Han var en tid kæmner og var meget velhavende. Broderen Niels Tousgård, skipper, tog borgerskab 1758.

Langt op i tiden, ja lige til skudehandelen var ved at ebbe ud, blev der ved at komme "skudekøbmænd" til Thisted. Fra Klitmøller kom *Peder Christensen Nordentoft*, født 1799, død 1874, søn af skipper Christen Pedersen Nordentoft, og startede en stor forretning i Østergade. Han ejede flere skibe, der før langt omkring. En søn druknede som sømand ved Bermudasøerne. Som de tidligere købmænd i Thisted købte han også jord. Af mange parceller samlede han en større gård, som han gav navnet *Pedersrolighed*²⁶⁴ (senere kaldet Rolighed).

J. P. Jacobsens fødested.

Christen Jacobsen var fra Rær. Tidligt mistede han sin moder, havde en streng barndom, men kom så ud at sejle, sikkert med en skude, som hans onkel, købmand og skudeejer Christen Dige i Vigsø, ejede. Selv blev han også ejer af et skib og slog sig ned i Thisted i Skolestræde²⁶⁵). Han sejlede en tid som skipper, men kort efter, at han 1847 havde fået sønnen Jens Peter, gik han i land, byggede en stor gård ved havnen og slog sig på handelen. Senere købte han også jord og drev et ret stort landbrug, så han fulgte på alle måder i skudekøbmændenes fodspor.

Det gjorde sønnen, *Jens Peter Jacobsen*, ikke. Måske var det faderens beretninger om hans oplevelser som sømand, der vækkede drengens fantasi og fik ham til at søge andre veje. Christen Jacobsen var en meget nøjsom og fordringsløs mand uden fine fornemmelser. Han holdt sig ikke for god til at læsse møg og køre det ud eller til

²⁶⁰ KR.

²⁶¹ Taks 1761.

²⁶² KR.

²⁶³ Årb. 1972, 171.

²⁶⁴ Skøde- og panteregister for Thisted. TBA.

²⁶⁵ Årb. 1969.

andet grovere arbejde²⁶⁶). Kun ved stor sparsommelighed og ihærdigt slid var han nået frem til ret gode kår. Nærig var han ikke. Han gav de fattige lov til at hente gratis halm til deres senge og til viske i træskoene, men spares skulle der. Det er naturligt, at han kunne blive fortrædelig over, at Peter, som sønnen kaldtes hjemme, brugte så mange af hans sammenslidte penge i København og på rejser i udlandet uden at studere til noget nyttigt, men i hjemmet i Thisted levede digteren sin sidste tid, passet under sin håbløse sygdom af sin trofaste broder William.

Gæstgivere

I en lille afsides by som Thisted var der i gamle dage ingen, der kunne leve af at huse og besøge fremmede. I næringsskattelister og folketællinger, der tit kun giver oplysninger om folks hovederhverv, vil man derfor i regelen lede forgæves efter gæstgivere. Af og til træffer man dog oplysninger, der viser, at nogle borgere har haft gæstgiveri som bierhverv.

Næringsskattelisten 1713 siger om to større købmænd, at de drev lidt gæstgiveri. Den ene var Jørgen Pedersen Brøndlund, der var gift med rådmænd Laurits Nielsen enke og boede i Vestergade. Laurits Nielsen tog åbenbart også mod fremmede gæster, for under besættelsessagen valgte man hans hus til et større møde²⁶⁷). Hans gård var 1682 mellem de fjorten, der var takseret til mere end 100 rdl., nemlig til 140 rdl.²⁶⁸). Den anden var Peder Madsen Jensen (senere til Ulstrup), der boede ved Store Torv. 1682, da hans fader, Jens Svendsen, boede der, var hans gård næst efter amtsforvalterens og Enevold Bjerregårds den mest værdifulde i byen, takseret til 200 rdl.²⁶⁹).

Sandsynligvis har store købmandsgårde både før og siden haft plads til at huse fremmede. Orgelbygger Magnus Petersen, der byggede et nyt orgel til kirken, døde 1775 i sit logi hos købmand Peder Leerhøy i Storegade²⁷⁰).

Det var altså kun gammel praksis, der blev fulgt, når købmand Werner på Store Torv i en annonce i avisen tilbød rejsende, at de kunne få logi hos ham²⁷¹).

Håndværkere

Thisted fik aldrig så mange håndværkere, at de kunne danne lav. Mange håndværk var repræsenteret, men som regel kun med én eller to mand, som det kan ses af næringsskattelister 1696 og 1713, af kopskattemandtallet 1743 og af lister i Danske Atlas 1769 og i Ågårds beskrivelse over Thy 1802. Den manglende konkurrence kunne nok give sig uheldige udslag, f.eks. fik kirkeværgen nogle søm lavet hos smeden i Kallerup 1700, ”fordi de i Thisted er dyrere og holder i ingen love.”

Nogle håndværkere var dog så dygtige, at man kunne betro dem arbejder ved egnens kirker²⁷²), således byens *guldsmede*. Jacob Carlsen lavede 1716 en sølvflaske til Thisted kirke. Det gjorde Christen Winther også 1747, og han gjorde en sygekalk til Hjørdemål kirke og diske til kirkerne i Kallerup og Odby. Niels Klem (i Thisted 1766-

1795) lavede en sygekalk til Jannerup kirke, og Lorentz Helt (i Thisted 1834) var mester for kalke til Sønderhå og Hørsted kirker og for Hjørdum kirkes disk.

Murmestre var der meget få af før 1800. Det hænger nok sammen med, at alle huse endnu 1761 var af bindingsværk²⁷³). Nogle få havde murede tavler, men det kunne ikke give arbejde nok til en fagmand. Den eneste murstensbygning var kirken, og ved den arbejdede Jens Eskesen 1648 og 1649 og Anders Gydichsen i 1660erne. Han var også blytækker ligesom Anders Griishauge, der arbejdede ved kirken 100 år senere, men kom mindre godt fra det. Da kirken 1774 skulle have en hovedreparation, måtte man have bud efter en murmester fra Fredericia²⁷⁴), og det var først, da man noget før 1800 begyndte at bygge grundmurede huse her i byen, man fik dygtige murere. 1814 fik Jens Klov, murmester i Thisted, overdraget en ny hovedrestauration af kirken, og i de følgende 30 år blev det meste bindingsværk afløst af grundmur.

Ved bindingsværk var der tit noget af gøre for *tømrere*, og dem har der altid været en del af i byen. Det lader sig ikke gøre at skille dem helt ud fra *snedkerne*, da grænsen mellem de to fag var flydende. Vinduer og døre og de lange borde, faste bænke og skamler i jævne folks stuer kunne en tømrer lige så godt lave som en snedker. På den anden side er der snedkere, der vist kun lavede finere snedkerarbejde, men nogle af dem kunne mere end snedkerere. Om Anders Nielsen Bavn, der døde i Thisted 1750, siger Nors kirkebog, at han ”var snedker, maler, kunne skildre noget, var urmager. . .” Kopskattelisten 1743 siger kun, at han ”kan snedkre og tømre noget,” men han arbejdede undertiden som snedker og maler i Thisted kirke og ved kirkeuret²⁷⁵), og har også lavet standure. Et af dem er købt til Thisted museum. Sønnen Niels Peter Bavn var også snedker og maler. Han stafferede 1774 skriftestol og kirkestole i kirken. Museet har flere eksempler på gammelt godt snedker- og malerarbejde, som sikkert for en stor del er lavet her i byen.

Der har altid i by og på land været brug for *smede*, om ikke til andet, så til at beslå heste og vogne. Det ser ud til, at to smede kunne klare, hvad der var brug for til op i 1700erne, og de har da også lavet bygningsbeslag og søm²⁷⁶). Smedjerne lå et godt stykke fra andre bygninger²⁷⁷), sikkert på grund af den brandfare, som man altid måtte have i tankerne i den stråttækkede by. 1769 var der fire smede i byen²⁷⁸), men da var håndværket delt mellem *grovsmede* og *klejnsmede*, der lavede finere smedearbejde. Begge håndværk gik tit i arv, men der findes eksempler på, at i en slægt blev nogle klejnsmede, andre snedkere. En sådan slægt var håndværkerslægten *Skårup*, der i mangfoldige år virkede i Nørregade. Den stammer fra Christen Kolds oldefar, snedker Anders Nielsen Skårup, født 1723 i Thisted. Af hans sønner var Niels Peiter snedker, men Jens og Simon var klejnsmede. Niels Peiter Skårups søn Peder Myberg Skårup, født 1755, blev også snedker, men broderen Anders Nielsen Skårup, født 1787, der boede i Nørregade 24, ”Skårups hus”, et af

²⁶⁶ Årb. 1914, 3 ff.

²⁶⁷ AB.

²⁶⁸ Grundtakst 1682.

²⁶⁹ Grundtakst 1682.

²⁷⁰ Årb. 1972.

²⁷¹ H, 120.

²⁷² DK.

²⁷³ Taks 1761.

²⁷⁴ KR.

²⁷⁵ KR.

²⁷⁶ KR.

²⁷⁷ Taks 1761.

²⁷⁸ DA.

byens ældste og smukkeste huse, blev klejnsmed ligesom fætterten Anders Simonsen Skårup.

”Skårups hus”, Nørregade 24 med klejnsmedeskilt.

Den første *kobbersmed* i byen, Christen Sørensen Velger, nedsatte sig i byen 1743. Før den tid købte man sine kobbertøj hos *kedelførerne*, der kørte rundt og solgte nyt kobbertøj og opkøbte det gamle. 1638 nævnes Knud Pedersen Kedelfører, og efter ham kom hans svigersøn, Peder Christensen, der levede til omkring 1700. Kobbersmed Frands Eriksen *Rosenberg* i Storegade virkede fra 1760 til efter 1800. Han var vist barnebarn af byfoged Emmike Eriksens halvbroder, Frands Eriksen Rosenberg, hvis moder var af en kendt Rosenberglægt, og hans slægt levede siden her i byen.

Gørtlere fik Thisted også fra midt i 1700erne. Christen Mikkelsen Krog blev gift 1751 og boede i Nørregade, hvor han døde 1768, kun 39 år. Den næste, Christen Andersen *Fuglsang*, boede på Knakken. Han blev heller ikke gammel, men døde 32 år gammel 1785, så sønnen Anders måtte tidligt i gang med håndværket, der igen gik i arv til hans søn. Den mest kendte af Thistedes *gørtlere* var Henrik *Bunch*, der har lavet fine tinkander til Vesløs, Arup, Hillerslev, Kåstrup og Hundborg kirker²⁷⁹), og smukke messing- og malmarbejder.

Til de lidt finere håndværkere hørte også *drejerne*. 1713 nævnes Niels Christensen Drejer²⁸⁰). 1743 Peder Christensen Drejer²⁸¹). Han arbejdede 1735 ved kirkens orgel. I rokokkotiden gik drejede møbelben af mode, og 1769 er der ikke nævnt nogen drejer²⁸²). Omkring 1800 blev der igen gang i håndværket. 1787 nævnes drejer Christen Jensen *Riis* og 1834 hans to sønner, Niels Christian Riis og Jens Peter Riis²⁸³). De kaldes tit rokkedrejere, så det har nok været deres hovederhverv at dreje de uundværlige spinderokke. En søn af Niels Christian Riis, Christen Knakkergård Riis, førte håndværket videre.

Slægten Riis stammer måske fra en slægt af *farvere*, der i lang tid havde hjemme i farvergården ved stranden (senere dampmølle). Et lille stræde derved hedder endnu Farverstræde. Jens Mortensen Farver døde 1709, og efter ham fulgte sønnen, Frederik Jensen, født 1687. Han fik 1731 kongelig bevilling til at drive farveriet og har altså været virkelig professionel. 1743 svarede han 8 rdl. i formueskat. Hans søn, Jens Frederiksen, født 1718, drev

farveriet videre og var en velstående og anset mand. Hans søn Frederik Jensen *Riis*, der var født 1749 og døde 1794, var den sidste farver af slægten. Farveriet blev overtaget af hans svigersøn, Christen Frandsen Hammergård, der døde 1823. Farveriet blev så nedlagt.

Farverne behandlede stoffer, der kom fra *vævere* i Thisted og i omegnens landsbyer. Skattelisterne fra Thisted nævner i regelen kun to vævere, men der er da tale om mænd, der havde vævning som hovederhverv. Kvinder, der vævede, er sjældent talt med, og der har nok været en del. 1802 var der foruden en drejlsvæver 13 linnedvæversker²⁸⁴). I byen er der da især vævet stoffer af hør (bomuld var ikke kendt), og det kan også ses af et skifte efter to kvinder, der blev myrdet 1738²⁸⁵).

Om *skrædderne* gælder det også, at skattelisterne i regelen kun nævner mænd, herreskræddere, og indtil midt i 1770erne var der kun to ad gangen. Skulle de forsyne byens borgere med tøj, måtte det holde længe, og det gjorde det sikkert også for de jævne borgere. Der blev lappet og stoppet på det daglige tøj, og stadstøjet kunne vare en mands levetid og gå i arv til sønner, hvad man kan se af skifter. For nogle var byens skræddere ikke gode nok. Byfogeden skrev 1735, at den der ville have en skikkelig klædning, måtte have den fra Ålborg eller Viborg²⁸⁶). Måske blev det bedre, da byen blev større. 1769 var der fem skræddere²⁸⁷), 1802 seks og desuden en dameskrædder og seks syersker²⁸⁸). Omkring 1800 virkede Henrik Hobolt, en degnesøn fra Nørup. Han giftede sig, da han var 66 år, med en pige på 27 og blev stamfader til en slægt *Hobolt*.

De håndværkere, der var flest af i byen, var *skomagerne*. 1696 nævnes der fire, 1743 fem, 1769 elleve og 1802 ni. Skoflikkere kaldes mange af dem, og det betyder vel, at der var mange reparationer. Træsko nævnes ikke før omkring 1800, og der nævnes heller ikke træskohandlere, og læderfodtøjet skulle først og fremmest være solidt. 1735 var byfogeden heller ikke tilfreds med skomagerne²⁸⁹). Deres arbejde kunne ikke anses for andet end det, der gøres af fuskere, mente han, og ville man have pæne sko, måtte man til de større byer. Skomageriet var et håndværk, der tit gik i arv. En slægt *Fruergård* blev ved læsten i et par hundrede år, og slægten *Kold* tæller også flere skomagere, således Christen Kolds forfædre i tre slægtled²⁹⁰). De holdt til på Knakken, og dér (i Strømgade 12) blev Christen Kold født 1816. Dér mellem jævne borgerfolk sugede han til sig, hvad de fortalte, og det gav stødet til, at han som lærer ville fortælle for sine elever i stedet for blot at lade dem lære lektier udenad.

Før 1800erne var der ingen rigtige *garvere* i byen, så læder til skosåler, puntlæder, måtte man have fra Ålborg eller Norge. Justitsråd Arnoldus Dyssel fik ganske vist 1734 privilegium på at drive et garveri²⁹¹), men kort efter rejste han fra Thisted, og planerne blev ikke til noget. Der var derimod altid *feldberedere* i byen. De garvede ved

²⁷⁹ DK.

²⁸⁰ Skm.

²⁸¹ Skm.

²⁸² DA.

²⁸³ Ft 1834.

²⁸⁴ Åg, 175.

²⁸⁵ Årb. 1973.

²⁸⁶ H, 54.

²⁸⁷ DA.

²⁸⁸ Åg, 175.

²⁸⁹ H, 54.

²⁹⁰ Årb. 1970, 323 ff.

²⁹¹ DA.

hjælp af fedtstoffer, og resultatet blev blødt skind, som man brugte meget til bukser, veste og handsker. 1696 var der tre, 1743 og 1769 to feldberedere.

Christen Kolds fødested. Strømeade 12.

Modefag var også til tider repræsenteret i Thisted. 1696 var der en *hattemager*, 1713 også en *handskemager* og en *parykmager*, 1743 to hattemagere og to handskemagere, men ingen parykmager, 1769 tre hattemagere, tre handskemagere og tre parykmagere, men det var også i den pyntelige rokokotid. Efter den franske revolution blev påklædningen mere enkel. 1802 var der ingen parykmagere og kun én handskemager, men to hattemagere, og dette håndværk fortsatte op i 1800'erne. Det var de høje sorte hattes tid!

1735 omtaler byfogeden den første *bager* i Thisted, Peter Jonsen. Ham var byfogeden heller ikke tilfreds med, og hvis han ikke forbedrede sig, måtte der efter byfogedens mening beskikkes en anden²⁹²). Peter Bager blev dog ved, og han må have forstået at mele sin kage, for 1743 betalte han lige så meget i formueskat som provsten, 6 rdl. Da var der kommet endnu en bager til, og 1769 var der også to. 1787 var der tre, 1801 fire, hvoraf den ene bagte sukkerbrød. De kunne vel ikke forsyne alle folk med brød, og man har også fået brød, før der kom egentlige bagere. I de større huse havde man vel bageovne selv, men der var mange småhuse på 5-7 m, og de har næppe haft ovn. 1696 var der en mand, der havde brødsalg, så nogle har vel bagt mere end til eget forbrug, uden at de kunne kaldes bagere, og hos nogle købmænd kunne man også købe brød. Noget af det kom vist fra Ålborg²⁹³).

For ernæringen betød brød måske ikke så meget, som man skulle tro. Der blev især avlet byg og havre, og der blev malet en mængde gryn²⁹⁴), så folk har måske levet mere af grød end af brød, i hvert fald småfolk. Der blev også malet meget malt, og det hjemmebryggede øl kunne der også være meget næring i. Det kunne være kraftigt uden at være stærkt, så man kunne tåle at drikke flere liter om dagen - og det gjorde man!

Til at male mel og gryn var *møllerne* uundværlige. Resens billede af Thisted viser fire møller, to mod øst og to mod vest²⁹⁵). Det må være de fire møller, der er nævnt 1661²⁹⁶). Den ene lå da i Torp. 1698 kaldes de *østerste*,

næstøsterste, *næstvesterste* og *vesterste mølle*²⁹⁷). Det var stubmøller, hvis hele krop med vingerne skulle drejes efter vinden om en svær stolpe, stubben, og de kunne derfor ikke være ret store. En del korn blev da også malet på omegnens vandmøller, især når der kun var lidt vind. Indtil 1800 var det i regelen købmænd, der ejede møllerne.

De lette stubmøller var skrøbelige. Torp mølle, vesterste mølle, forsvandt omkring 1700. Østerste mølle var 1692 og 1699 forfalden og ubrugelig²⁹⁸) og må være nedlagt kort efter. En tid har der været en mølle nord i byen. 1754 købte Niels Legind en hestemølle og en møllestub i Nørregade med møllerrettighed, men der kom ikke nogen ny mølle på stubben, og hestemøllen var eller blev nedlagt. Der var da kommet en ny mølle, Mellemmølle. Mølleren dér nævnes 1749²⁹⁹) og siden. Noget før var Vesterste mølle (1698 næstvesterste mølle) blevet flyttet. 1748 købte Frands Møller ved Vesterste mølle en ager vest for det sted, hvor den gamle mølle havde stået. Møllen lå siden ved Møllevej, og fra omkring 1800 og mange år efter ejedes den af en møllerslægt *Skårup*, også kaldet *Tåbel*. Deres møllerhus ligger endnu på nordsiden af Møllevej. Møllen lå ved sydsiden.

Omkring 1800 blev der bygget en ny mølle vest for byen i landsognet, Winthers mølle eller Lassens mølle, og den er sikkert bygget af købmand Christian Lassen Winther. På et kort fra 1789 kaldes den "Nye Mølle"³⁰⁰) og er tegnet som en hollandsk mølle, de andre møller ved byen derimod som stubmøller.

Mellemmølle, yderst til højre Winthersmølle.

I 1800'erne, da byen voksede stærkt, blev der bygget endnu et par møller. Nørremølle blev bygget ca. 1850 nord for byen af møllebygger Hald³⁰¹), og omkring 1880 var der en mølle ved Hundborgvej³⁰²), men vindmøllernes store tid var da snart forbi. 1885 blev købmand Werners store bryggeri ved Strandgade omdannet til Thisted Dampmølle³⁰³). Andre møller gik over til at bruge maskinkraft, og i første halvdel af 1900'erne forsvandt de sidste vindmøller i Thisted. Mellemmølle holdt længst ud. Den mistede vingerne omkring 1940.

²⁹² H, 54.

²⁹³ Årb. 1973.

²⁹⁴ Konsumtion 1661 og 1672.

²⁹⁵ Se s. 119.

²⁹⁶ Konsumtionsbøger.

²⁹⁷ Konsumtionsligning.

²⁹⁸ Amtskontributionsregnskaber.

²⁹⁹ Skm.

³⁰⁰ Forarbejde til Videnskabernes Selskabs kort. TBA.

³⁰¹ "Danske Møller". Erhvervsforlaget 1934.

³⁰² Ft. 1880.

³⁰³ "Danske Møller", Erhvervsforlaget 1934.

Fremmede folk i byen

I gamle dage var det sjældent, at folk fra andre lande dukkede op i byen for at blive. Der kom nogle fra Norge, men de blev ikke regnet for udlændinge.

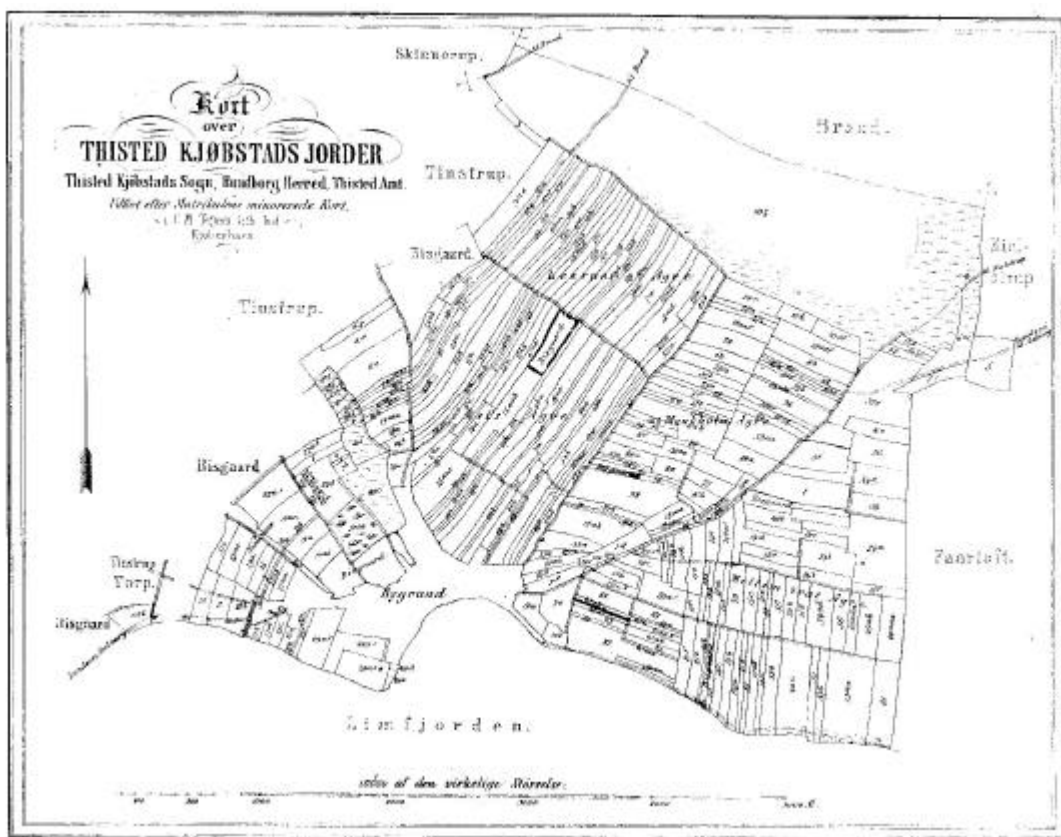
Den største invasion af fremmede havde Thisted i årene 1779-85, da soldater af det sjællandske infanteriregiment var indkvarteret i byen. Det var hvervede soldater, mest tyskere, men også svenske og danske. Nogle af dem havde kone og børn med, andre fandt sig en pige i Thisted, og det fik tit følger. Enkelte af dem blev gift med deres Thistedpige, og da deres tjeneste var forbi, blev de her. Mellem dem var en svensker, Carl Johan *Reenberg*, og en tysker, Caspar *Dollris*, som begge efterlod sig slægt på egnen. Garnisonen havde sin egen begravelsesplads syd for kirketårnet.

Efter 1800 kom en del tyskere hertil, både købmænd og håndværkere. Mellem dem var Johan Georg *Brinkmann*, der var født i Winterberg i Westfalen og blev gift med købmand Anders Hansen Møllers enke. Derved kom han i besiddelse af gården på Store Torv, hvor slægten siden havde forretning. Fra Winterberg kom også Johan og Christopher *Schütten*, der blev købmænd. Den første blev gift med enken efter købmand Jens Christian Schophuus og boede i Strandgade. Christopher Schütten boede i Storegade og havde en brodersøn, Rudolph Schütten, hos sig. Stadsmusiker Johan Heinrich *Zangenberg* var født i Lüneburg og kom hertil omkring 1825, og siden kom flere tyske håndværkere og handlende.

Kronens mark til græsning, så den øvrige mark kunne bruges til kornavl. En lille fælled vest for byen, *Vestre Fælled*, blev vel også brugt til græsning, men et andet fællesareal, *Lerpøtter*, var som navnet siger et sted, hvor folk hentede ler til at kline deres bindingsværkshuse med. Allerede 1638 blev en del af Lerpøtter dog opdyrket. Niels Kynde havde inddiget et stykke jord dér uden at spørge om lov, men bystyret gav ham tilladelse til at beholde en del af jorden³⁰⁴).

Den dyrkede jord var ligesom landsbyernes marker delt i større stykker, fald, der igen var delt i agre af forskellig længde og bredde. I landsbyerne på egnen er det ikke muligt at finde noget system for fordelingen af agrene, og det samme må være tilfældet i Thisted, alene fordi agrene var selveje og kunne handles frit med. Og der blev handlet meget. En stor del af skøderne i tingbøger og skødeprotokoller handler om agre. Det var også vigtigt for borgerne at have jord, så de kunne dyrke korn og holde husdyr og derved skaffe sig daglige fornødenheder som mel, gryn og malt, mælk, kød og uld uden at bruge af de tit surt tjente penge. 1688 var marken delt mellem 117 ejere³⁰⁵). Kun 16 havde over 2 td. hartkorn. De fleste havde kun små jordstykker, men 1696 og 1743 var der dog mange, der levede som avlsbrugere³⁰⁶), og mange håndværkere havde en del jord.

Der var dengang ingen huse på marken uden for byens grænser, så folk havde lader og stalde inde i byen, og køerne måtte trækkes ud og hjem gennem gaderne. Det

Thisted købstads markjorder ca. 1850.

Landbrug

Thisted havde en rigtig god, men ikke særlig stor bymark. Den blev 1688 ansat til 98 td. hartkorn, mens Tingstrup havde 88 og Fårtoft 46 td. Bymarken fik en god og tiltrængt tilvækst, da Christian den 3. 1546 skænkede byen

blev man ved med i lange tider, og endnu i dette århundrede var der avlsbrugere, der boede i byen.

³⁰⁴ Tb 1638.

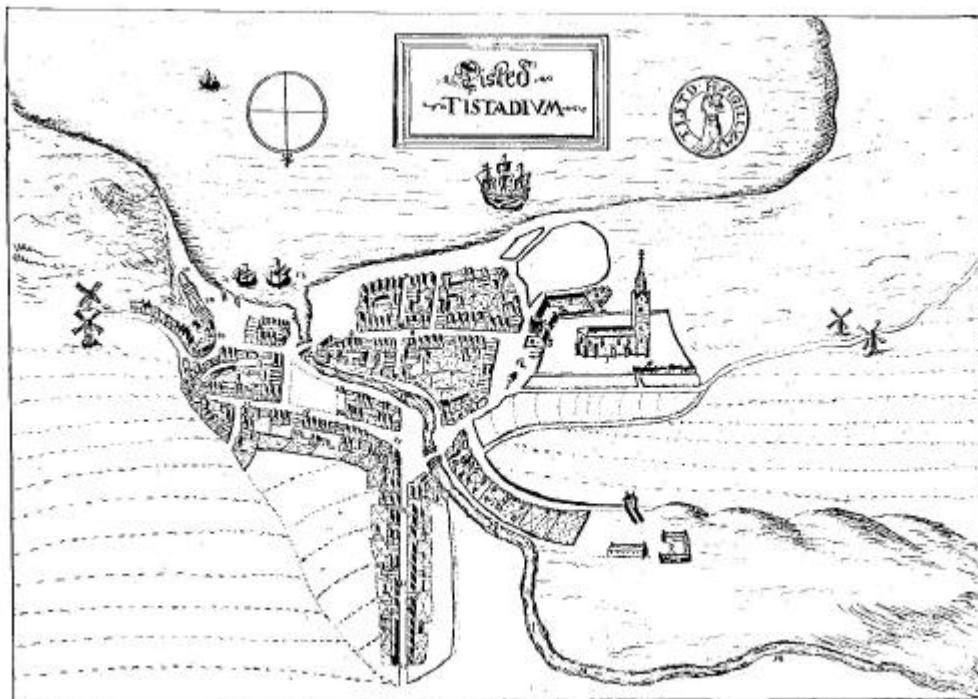
³⁰⁵ Matrikel 1688.

³⁰⁶ Skm.

De enkelte fald havde navne. Mellem kirken og fjorden lå *Søndertoft* eller *Søndermarken*, vest for byen *Hulgårds agre* og i nordvest *Halden*, der skrånede ned mod engen. Nord for byen lå det største fald, *Refs agre*, og længere mod nord *Lerpøtter agre*, der grænsede op mod *Kronens mark*, byens gamle græsmark. Denne mark blev en tid lejet ud til forskellige, men 1848 forpagtede købmand I. W. Werner den og byggede gården *Kronborg*. Nordøst for byen lå *Munkholm* mellem *Brundvej* og *Ålborg landevej*. Øst for byen lå *Vegendal*, *Hove fald* og *Vibdal* ved fjorden, og længere mod nord *Lushede*, der ikke i lange tider har været hede. Her byggede købmand Peder Christensen Nordentoft gården *Pedersrolighed*. Ved *Lushede* lå *Barrøgel*, imellem *Sennelsvej* og *Fårtoftvej* *Mellem Vrat agre* og helt mod øst lå *Storodde agre*. *Galge fald* lå også øst for byen. Enkelte agre havde særlige navne som

joller ind³⁰⁹), så nogle må vel have fisket, i hvert fald til husbehov, men der var kun få erhvervsfiskere. I kirkebogen 1650-1700 finder man kun seks, der kaldes med tilnavnet *Fisker*, og skattemandtallene nævner kun af og til en enkelt erhvervsfisker. 1769 siges det, at fiskeriet før har været godt, men nu i nogle år dårligt, men at der ellers var gedder, helt, aborrer, ål og ørreder i fjorden³¹⁰). 1787 og 1801 var der ingen, der levede af at fiske³¹¹), og 1802 blev der ikke drevet fiskeri fra byen, måske fordi folk frygtede, at de eller deres børn kunne blive udskrevet til flåden, hvis de havde en båd³¹²). Fjordfisk kom til byen fra *Flade*, og fra *havkysten* kom der torsk, kuller, skader og sild i rigelige mængder og til billige priser³¹³).

Det var måske heldigt for byen, at så få levede af fiskeri. 1825 brød havet ind i fjorden ved *Agger*, og dens vand blev efterhånden salt. Ferskvandsfiskene døde, og det

Thisted ca. 1670. Efter Resen. 1. Kirken. 2. Sal. Peder Madsens gård og haven. 3. Rådhuset. 4. Tinget. 5. Torvet. 6. Skolen. 7. Bispegård. 8. Storegade. 9. Peder Griises gyde. 10. Bjerget. 11. Nørregade. 12. Knakken. 13. Bækken, som løber gennem byen ud under to broer, som kaldes den store og den lille træbro.

*Krabsager*³⁰⁷), *Gasehals*, *Tyrager* og *Byens ager*³⁰⁸).

Ved udskiftningerne omkring 1800 fik gårdene i landsbyerne større stykker jord nær bygningerne i stedet for de mange agre, de havde rundt om på bymarken, men *Thisted bymark* blev aldrig udskiftet på den måde. Den var stadig delt i fald og faldene i lange smalle agre, indtil folk selv fandt ud af at købe agre sammen. Det skete, da de fleste af de folk i byen, der endnu havde agre, opgav landbruget, mens andre avlsbrugere flyttede ud på marken.

Nu er en stor del af den gamle bymark blevet bebygget og er indgået i byen.

Fiskeri

Mærkeligt nok ser det ud, som om fiskeriet ikke betød ret meget for byen i gamle dage. Ved bækkenes munding var der en lille havn, hvor folk kunne lægge deres både og

var en katastrofe for folkene i fiskerlejerne langs fjorden. De stod pludselig uden erhverv og måtte have hjælp.

Det varede nogle år, inden havets dyre- og planteverden bredte sig ind i fjorden, så der igen blev gode betingelser for fiskeri. 1834 nævnes tre erhvervsfiskere i *Thisted*³¹⁴), og da byen 1840 fik en havn, blev der mulighed for at fiske med større fartøjer, så fiskerne ikke længere behøvede at holde sig til *Thisted Bredning*.

Fiskeriet fik da et stort opsving, og det kom til at knibe med plads i havnen. Det hjalp først, da havnen 1907-08 fik en større udvidelse, og der blev anlagt en særlig fiskerihavn, der gav fiskerne gode arbejdsbetingelser.

³⁰⁷ Tb 1638, 99 b.

³⁰⁸ H, 26.

³⁰⁹ Købstadsregnskab 1683.

³¹⁰ DA.

³¹¹ Ft.

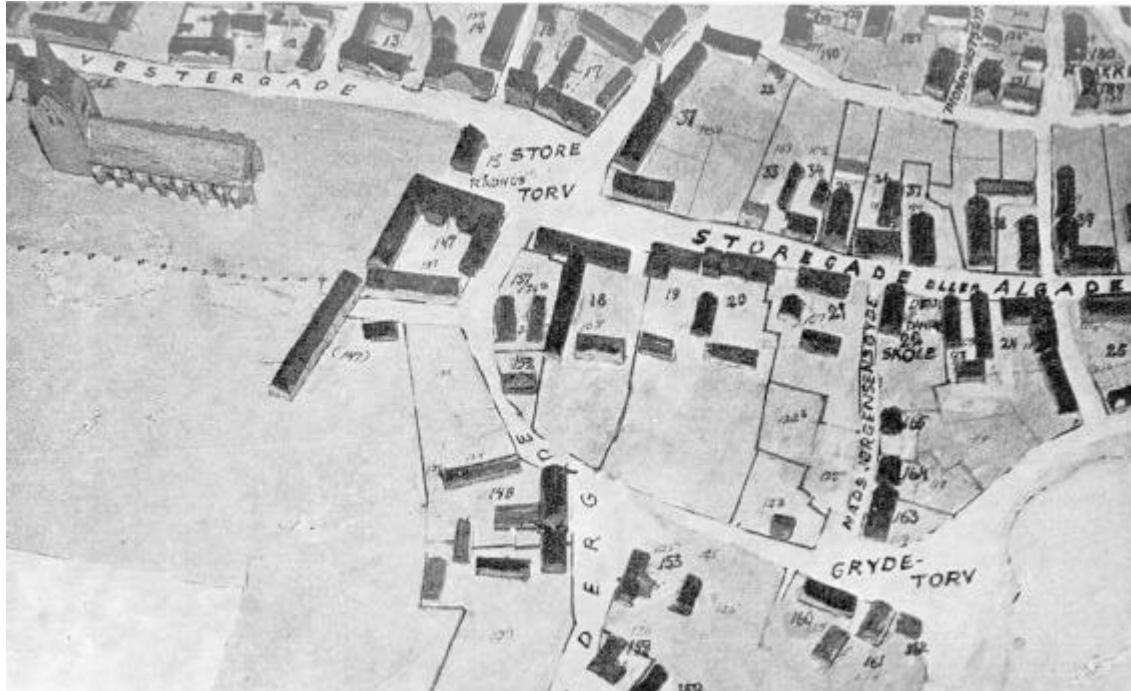
³¹² Åg, 37.

³¹³ DA.

³¹⁴ Ft 1834.

Byens topografi

I gamle tingbøger og kirkebøger og i enkelte andre kilder finder man af og til navne på gader og torve, men noget tydeligt billede af, hvordan byen så ud, og hvor langt omkring den strakte sig i 1600'erne, får man ikke ud af det.

Model af Thisted 1761 udarbejdet på grundlag af brandtaksationer og matrikler TBA. Udsnit.

Det første billede af Thisted by blev tegnet til Peder Hansen Resens store værk om Danmark omkring 1670, men man må ikke regne med, at det er pålideligt i alle enkeltheder. Det er egentlig kun et primitivt kort, der er gjort levende ved, at der er tegnet bygninger og lidt natur på det. Som på andre af Resens bybilleder er de bygninger, der var mest karakteristiske, tegnet sådan, at man kunne identificere dem, men de andre huse på billedet er kun huse i al almindelighed. Hverken deres antal eller deres udseende svarer helt til virkeligheden. De viser blot så nogenlunde bebyggelsens udstrækning og tæthed.

Til billedet af Thisted er der kun få navne. Af gader er kun nævnt *Storegade* (8), *Nørregade* (11), der også omfatter *Østergade*, og *Peder Griises gyde* (9), nu *Havnestræde*. Så er der et par navne på bebyggelser, *Knakken* (12), hvoraf den østlige del ikke er bebygget, og *Bjerget* (10), hvor det ser ud, som om bebyggelsen gik længere mod øst og var tættere end i 1761, da der kun var tre huse ud ad *Østerbakken* og tre ved *Strandvejen*. Vejen til Ålborg slår her et stort sving, hvad den ikke har gjort længe, men på et kort over Thisted ca. 1800³¹⁵) ser man det samme sving, så det har sikkert været der.

Ved *Store Torv*, som kun kaldes *Torvet* (5), ligger *Rådhuset* (3) og *Tinget* (4) syd for opgangen fra torvet til kirkegården, og syd for torvet ligger *sal*. *Peder Madsens gård og have* (2). Nordligt på torvet, måske egentlig ved nordsiden, ligger et enligt hus. Vestpå i byen ligger en lille række huse fra kirkegårdsporten til vestenden af kirkegården, derimellem *Skolen* (6), den latinske skole.

Vejen ud af byen mod vest går et stykke norden for disse huse, og der er ikke huse på den anden side af vejen. Den mødes med en vej uden bebyggelse, måske *Skovgades forløber*. Ved stranden både syd for *Storegade* og øst for bækkenes udløb er der mange huse i modsætning til senere, og ud for bækkenes munding ligger et par små skibe, nok ikke tilfældigt, for strømmen fra bækken gravede her en

rende i fjordbunden, så mindre skibe kunne gå ind, og i bækkenes munding er der tegnet en lille havn med bolværk. Den blev repareret 1683³¹⁶).

Vil vi undersøge, hvor pålideligt Resens billede er, kan vi sammenligne det med en fortegnelse over byens ejendomme fra 1682, den såkaldte grundtaks³¹⁷), med kirkebogens oplysninger og med tingbogen 1670. Desværre er der meget få stedsbetegnelser i grundtakssten. Ikke et eneste gadenavn er nævnt. Der står kun, at man er begyndt østerst i byen, og at huse ligger ved stranden, ved bækken, ved *Lille Træbro*, ved *kæret* og ved kirken. Hvis man sammenholder husejernes navne med oplysninger fra kirkebogen, tingbogen og skattelisterne, kan man dog så nogenlunde finde ud af, hvor de har boet.

Det viser sig så, at 1682 lå der mindst 29 huse ved *Østerbakken* og *Strandvejen*, på *Bjerget* og *under Bjerget*, som det hedder. Det stemmer godt med Resens billede og med oplysninger fra kirkebogen. Der finder man mange stednavne i fortegnelserne over døpte, viiede og begravede 1650-1700. På *Bjerget* er nævnt 34 gange, *Under Bjerget* 20, *Ved Kirken* 29, *På Knakken* 24, *Nørregade* 41, *Storegade* 13 og *Sønder i Byen* 33 gange.

Disse tal er naturligvis ikke udtryk for, hvor mange der boede de forskellige steder, da de samme folk tit er nævnt flere gange, men de giver dog et fingerpeg, og det er da påfaldende, at navnet *Østergade* mangler ligesom på Resens billede, og det er derfor sikkert rigtigt, at der dengang ikke var noget, der hed *Østergade*.

³¹⁵ TBA.

³¹⁶ Købstadsregnskab 1683.

³¹⁷ TBA.

Den tætte bebyggelse langs fjorden syd for Storegade, som Resens billede viser, kan også svare til virkelige forhold. I kirkebogen nævnes Sønder i Byen 33 gange. Navnet dækker vist også Søndergade, men på billedet er der ingen bebyggelse ved Søndergades vestside. Grundtaksten 1682 nævner da også mindst 15 huse og gårde, der må have ligget dér og desuden flere gårde ved stranden (Strandgade), men 10 grunde lå øde, så en tilbagegang var måske begyndt.

Storegade ca. 1900 set fra kirketårnet

Det overrasker noget, at der ikke er bygninger ved den ene side af Vestergade, og her må der være noget galt, for i tingbogen 1670 er indført et skøde på en gård vester i byen, som lå øst for ”gyden, som Tingstrup kirkevej igennemløber” (Amtsstræde) og havde en anden gård som nabo mod øst. 1682 nævnes der da også 13 gårde og huse (foruden skolen) ved kirken, og så mange kan der ikke have ligget på den strækning fra kirkeporten til vestsiden af kirkegården, hvor Resens billede viser bebyggelse. Kirkebogen nævner da også ”ved kirken” 29 gange.

Resens billede har kun navn på ét torv, Store Torv, der simpelthen kaldes *Torvet*, men ved Lille Træbro er der en stor plads, som bækken løber hen over. Det er denne plads som 1670³¹⁸) og 1682³¹⁹) kaldes *Lille Torv* og nævnes sammen med broen. Vest for dette torv lå en toft, der hed *Kringeltoft*, fordi man kunne køre rundt om den (kringel kreds). Gyden vesten for hed 1761³²⁰) *Kringeltofts gyde* (Bisgårdsstræde), og sidst i 1700erne begyndte man at kalde torvet *Kringeltorv*. Det navn beholdt torvet, indtil en privatmand lod lave et skilt med navnet *Nytorv* og satte det op 1908. Sådan fortælles der i hvert fald³²¹).

³¹⁸ Tb 1670.

³¹⁹ Grundtakst 1682.

³²⁰ Taks 1761.

³²¹ Meddelt af C. Brunsgaard.

Mellem Kringeltorv og Store Torv blev der plads til et torv mere. Det kaldes en tid *Mellemtorvet*, men det ser ud, som om man somme tider var lidt i vildrede med torvenavnene, for torvet kaldes også *Lille Torv*, vel fordi det var det mindste. Det var måske derfor, man fandt på et andet navn til torvet ved broen.

Ved stranden ud for det sted, hvor toldboden blev bygget, var der omkring 1800 og måske længe før en brygge, som skibe kunne lægge ind til. På pladsen indenfor opstod et nyt torv, der 1761 kaldes *Grydetorv*³²²), sikkert fordi skipperne fra Limfjordsegnene kom dertil med de uundværlige sorte lergryder (jydepotter), skrøbelige varer, der ikke godt tålte omladning eller lang transport ad knudrede gader og veje. Senere blev der bygget på en del af pladsen, og navnet *Grydetorv* blev da knyttet til den bredeste del af Søndergade (som dengang gik fra Store Torv sønder ud af byen). Måske blev navnet egentlig brugt om hele strækningen fra Søndergade til stranden. Navnet *Toldbodstræde* (nu *Toldbodgade*) kom først i brug, efter at den første toldbod var bygget.

Knakken var omkring 1850 navnet på den plads, der senere kom til at hedde *Hjultorv*, ingen ved rigtig hvorfor. Navnet *Knakken* er interessant. En *knak* betyder en tue, en lille forhøjning, og ordet *knakker* bruges på landet om tuet, ujævn jord, der aldrig har været under plov. I Thisted var *Vester Knak* og *Øster Knak* egentlig først navnet på bydele, begrænset af Lillegade, Lille Torv, Østergade, Korsgade og bækken, der løb mellem Vester og Øster Knak. *Vester Knak* lå mellem bækken og Vinkelstræde, *Øster Knak* øst for bækken. En del af denne bydel er ubebygget på Resens billede og var måske dengang virkelig *knakker*, udyrket, tuet, ujævn jord. De fleste huse på *Øster Knak* lå ved en vej, som gik i retningen øst-vest midt gennem bydelen, og navnet *Knakken* blev så brugt om denne vej, til sidst kun om den østlige brede del, mens det øvrige kaldtes *Strømgade*. Den østlige del komså siden til at hedde *Hjultorv*.

Endnu et torv kom til sidste i 1880erne, nemlig *Frederikstorv*, som byen købte 1861 til afløsning for byens gamle markedsplads ved Vestergade øst for Møllevej, hvor det såkaldte *Toftmarked* blev holdt. På *Frederikstorv* blev markederne så holdt, til de igen blev flyttet, og torvet blev udlagt som parkeringsplads.

De første gadenavne, vi kender fra Thisted, er *Storegade* og *Nørregade*, der begge er nævnt 1597 og 1652 i kirkeregnskaberne. Ellers brugte man i gammel tid ikke gadenavne for at fortælle, hvor folk boede. Man skrev *ved stranden*, *på bjerget*, *sønder i byen* og lignende, måske fordi der endnu ikke var egentlige gader, hvor husene lå ret tæt sammen.

I mange kilder træffer man betegnelsen *algaden* eller *alvejen*, når man beskrev en ejendom: ”vender med siden til algaden”, ”med enden til alvejen”. Det viser sig imidlertid, at ordene er brugt både om *Nørregade*, *Østergade*, *Vestergade* og *Storegade*, og de betyder egentlig offentlig, gennemgående gade eller vej. Således kaldes landevejene på landet *alveje*. Efter 1700 blev det almindeligt at bruge gadenavne, men først kun om

³²² Taks 1761.

hovedgaderne, Vester-, Øster-, Sønder-, Nørre- og Storegade. Den sidste kunne endnu 1761 kaldes Storegade eller Algade. De smalle veje, der var mellem nogle ejendomme, kaldte man *gyder*, men dem havde man sjældent navne til endnu. Man talte om ”gyden vesten Bertel Bays gård” eller om *Mads Jørgensens gyde* (1761, nu Skolestræde), *Peder Griises gyde* (Resen ca. 1670, Fiskergyde 1829³²³), nu Havnestræde), *Holsts gyde* (1761 eller *Duches gyde* (1781³²⁴), nu Vinkelstræde), *Smedegyde* (1761, senere Fjordstræde) og kaldte dem altså efter folk, der boede eller havde boet ved dem.

Munkevej. Fattiggården ca. 1935.

Omkring 1800 blev det nødvendigt at give flere af gyderne navne, måske fordi der blev bygget flere huse ved dem. Man kaldte dem nu *stræder*, og de beholdt siden de navne. Ældst er vist *Skolestræde* ved den Caspergårdske skole, *Kirkestræde* ved kirken, *Rådhusstræde*, der ligger lige ud for det sted, hvor det gamle rådhus stod, og *Bisgårdsstræde* (før Kringeltofts gyde), der førte ned til Thisted Bisgårds gamle plads (i plantagen). Da toldboden blev bygget, kom navnet *Toldbodstræde*, og amtsgården gav navn til *Amtsstræde*, Øster i byen fik *Farverstræde* navn efter det gamle farveri, senere Thisted Dampmølle, som gav navn til *Dampstræde*. Den øverste del af Havnestræde hed før *Strømstræde* efter bækken, som indtil 1908 løb åben gennem byen. Da havnen var kommet, fik hele strækningen fra Lille Torv til havnen navneforandring til *Havnestræde*. I nord kom *Alléstræde*, der fører op til *Kastet*, et godt gammelt navn, der en tid i fornemmere borgerkredse blev afløst af *Alléen*, men dette navn vandt heldigvis ikke hævd. Et *kast* betyder en grøft, hvorfra jorden er lagt op som et dige ved den ene side. Sådant et kast blev somme tider brugt som skel, og det blev det også her. *Kastet* eller ”Byens kast” var skel mellem bygrundene og byens markjorder mod nordøst, og hver grundejer

havde pligt til at holde sit stykke ved lige, også kirken³²⁵). Inden for *Kastet* var der en vej, som i gamle skøder kaldes *markvejen*, men senere gik navnet *Kastet* over til den. Som et minde om markvejen har vi endnu *Markstræde*.

Østpå langs fjorden gik en vej, som nogle en tid kaldte *Strøget*, en pudsigt misforståelse af *Østerodde* (på Thisteddialekt *østrojj* med tryk på sidste stavelse)!!

Betegnelserne på *Bjerget* og *under Bjerget* blev afløst af *Østerbakken* og *Strandvejen*, og *ved Stranden* kom til at hedde *Strandgade*. Da havnen var bygget, kaldte man bebyggelsen langs med den *Havnegade* eller blot *Havnen*.

Efterhånden blev næsten al jord inden for bygrænsen bebygget, men der var ikke tale om en forholdsvis åben villabebyggelse. Man byggede husene tæt sammen, så der opstod nye gader. Mod nord kom *Nygade*, *Mellemgade*, *Lillegade* og *Ågade*, der sammen med *Brogade* minder om bækken. Sydpå kom først *Frederiksgade*, da Frederikstorv blev markedsplads. Den drejede sønden om torvet ned til Søndergade, men senere fik det sidste stykke navnet *Asylgade* efter Dronning Louises Børneasyl. Tværgaden fra Store Træbro forbi Knakken tværs over Østergade kom meget naturligt til at hedde *Korsgade*.

Søndre Kirkegård blev anlagt 1857, og der blev da ført en ny vej til den fra Søndergade. Da banen blev færdig 1882, blev der anlagt en vej, *Stationsvej*, fra stationen til kirkegårdsvejen, som så delvis skiftede navn. Strækningen fra Stationsvej til Store Torv blev nu kaldt *Jernbanegade*, og den gamle *Søndergade* mistede derved sit øverste stykke. Et andet stykke af den - indtil Grydetorv - blev nu regnet med til Toldbodstræde, der så blev til *Toldbodgade*, og af hele det gamle, førhen så fornemme Søndergade blev der kun en lille stump tilbage syd for Grydetorv. ”Baggaden” bag Vestergade fik efter plantagen navnet *Skovgade*.

Der blev nu også bygget på marken mellem banen og Vestergade. Langs med banen kom *Dronning Louisegade*,

³²³ Havnekort 1829. TBA.

³²⁴ Taks 1781.

³²⁵ KR.

og mellem den og Vestergade blev der anlagt en tværgade på avlsbruger D. J. Knudsens toft. Gaden kaldtes i mange år *Knudsens gade*, men senere blev navnet officielt *Kongensgade*. Da der blev bygget en ny skole længere mod vest, blev *Skolegade* anlagt, og fra den til Kongensgade blev der ført en gade, den første, der fik navn efter en af Thistedes kendte sønner, nemlig *Christen Kolds gade*. Fra Kongensgade til Frederiksgade kom der også en gade, *Thorsgade*, der efter hvad gamle folk har fortalt, skal have navn efter en stor hund, der hørte hjemme i et af husene. Et andet ret nyt gadenavn er *Tordenskjoldsgade*. Det drabelige navn på den lille sjove smøge skal komme af, at der har været en buste af søhelten på et hus dér. *Rosenlundsgade* i østbyen har navn efter et lille hus, der hed Rosenlund.

Også nordvest for den gamle by begyndte byen at brede sig. Mellem Møllevej og Tingstrupvej kom først *Rosenkrantzgade*, opkaldt efter amtmand Rosenkrantz (1842-66), og derefter *J. P. Jacobsens gade* og *Elmegade*.

Det blev nu almindeligt at bygge husene i de nye kvarterer et stykke fra hinanden, så der blev plads til haver, og så holdt man op med at kalde de nye veje gader. De fleste kaldte man ligefrem og ukrukket *veje*.

Den betegnelse var allerede brugt om nogle ældre veje, der førte ud af byen til bestemte steder, *Møllevej* (til den gamle Vester Mølle), *Mellemmøllevej* (til Mellem Mølle), *Tingstrupvej* og *Plantagevej*. *Munkevej* har navn efter et led, Munkeled, der nævnes i kirkebogen 1782. Ved disse veje var den første bebyggelse også meget spredt.

Da byen bredte sig mod vest, nåede den snart det sted, hvor landevejene mod syd og mod vest skilles. Her var der en skråning, der hed *Hulgårdsbakke*, og sådan kaldes det øverste af vejen til Dragsbæk endnu 1880³²⁶). Først da der blev bygget længere ude, kom hele vejen til at hedde *Dragsbækvej*, mens *Hundborgvej* allerede dengang havde fået sit navn.

Siden er der kommet mange nye veje med navne, hvis oprindelse tit er glemt. Nogle af dem fik træer i begge sider og kom til at hedde alléer, og endelig besluttede man

at hædre vor gode, gamle amtmand Faye ved at kalde envej *Fayes allé*, ligesom man mindedes flere andre gode borgere ved at kalde veje op efter dem.

I de store kvarterer, der er bygget i de senere år, har det været noget af et problem at finde på navne til de mange veje. Ved en revision af gadenavne i Thisted kommune har man nu søgt at bringe orden i navngivningen.

Forkortelser

- AB - Anders Bæksted: Besættelsen i Tisted 1696-1698.
- DA - Pontoppidan: Danske Atlas V, 1769, Thisted.
- DB&S - Danske Byer og Sogne, Thisted Amt.
- DK - Danmarks Kirker, Tisted Amt.
- DKc - Danske Kaneelliregistranter 1535-1550.
- DM - Danske Magazin.
- Ft - Folketællingsliste, TBA.
- GDD - Kolderup-Rosenvinge: Gamle danske Domme.
- H - P. L. Hald: Af Thisted Købstads Historie, 1924.
- HF - Hofmans Foundationer.
- HfL - Håndbog for danske Lokalhistorikere, v. Johan Hvidtfeldt.
- JHB - Johan Hvidtfeldt: Bidrag til Tistedes Handelshistorie, Årb. 1939.
- JHS - Johan Hvidtfeldt: Skudehandelen i det 17. Aarhundrede, JyS 5. række, 2. bind, 29 ff.
- JHT - Johan Hvidtfeldt: Hvornaar er Thisred blevet Købstad, Årb 1937.
- JyS - Jyske Samlinger.
- Kb - Thisted kirkebog, TBA.
- KcB - Kancelliets Brevbøger.
- KiS - Kirkehistoriske Samlinger.
- KR - Thisted kirkeinspektions regnskaber 1585-1910.
- Pi - Præsteindberetning.
- Sk&P - Skøde- og panteprotokol for Thisted 1738-1764. TBA.
- Skm - Skattemandtal for Thisted, TBA.
- Taks - Hovedbrandtaksation for Thisted, TBA.
- Tb - Thisted tingbog, TBA.
- TBA - Kopi i Thisted byhistoriske Arkiv.
- Åg - Knud Aagaard: Beskrivelse over Thye, 1802.
- Årb - Historisk Årbog for Thisted Amt (Thy og Mors).

(Kilde: Historisk Årbog for Thy, Mors og Vester Hanherred 1974, side 3-129).

³²⁶ Ft 1880.